

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

**З ДИСЦИПЛІНИ «ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА»
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 5.09010103 «ВИРОБНИЦТВО І ПЕРЕРОБКА
ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА»**

ЗМІСТ

Модуль 1	
Змістовий модуль 1.	
Тема 1. Вступ. Предмет і методи науки.....	3
Тема 2. АПК України та інфраструктура.....	12
Тема 3. Земельні ресурси сільського господарства та їх використання..	17
Тема 4. Трудові ресурси, продуктивність праці в с.г.....	24
Тема 5. Основний та оборотний капітал аграрних підприємств. Нематеріальні активи.....	32
Тема 6. Матеріально-технічна база аграрних підприємств.....	46
Тема 7. Інтенсифікація виробництва та НТП	57
Змістовний модуль 2	
Тема 8. Спеціалізація, концентрація, комбінування та інтеграція у сільськогосподарському виробництві.....	64
Тема 9. Розширене відтворення в сільському господарстві.....	70
Тема 10. Витрати виробництва і собівартість продукції.....	76
Тема 11. Ціноутворення в системі АПК.....	79
Тема 12. Економічні результати та ефективність діяльності підприємств.....	85
Тема 13. Економіка основних галузей сільського господарства.....	90

Питання:

1. Сільське господарство як галузь народного господарства. Особливості с.г.
2. Завдання та основні напрями державної аграрної політики України останніх років. Проблеми розвитку с.г. в Україні.
3. Поняття та основні цілі аграрного підприємства. Законодавча база. Організаційно-правові форми господарювання.
4. Поняття економіки сільського господарства і методи її вивчення, мета і завдання.

1. Сільське господарство як галузь народного господарства. Особливості с.г.

Аграрний сектор, який охоплює сільське господарство та харчову і переробну промисловість, забезпечує продовольчу безпеку й продовольчу незалежність країни, формує 17% валового внутрішнього продукту та близько 60% фонду споживання всього населення. Слід відмітити, що тут щорічно створюється до 8 - 9% зведеного бюджету держави. Цей сектор економіки посідає друге місце у товарній структурі експортних поставок. Необхідно мати на увазі, що сільське господарство активно впливає на розвиток інших важливих галузей, які виготовляють для цієї сфери суспільної діяльності країни засоби виробництва і споживають продукцію аграрної сфери як сировину. До того ж сільському господарству інші галузі постійно надають значні транспортні, торговельні, культурно – побутові та інші послуги.

Сільське господарство є тією галуззю національної економіки, яка розвивається практично в усіх країнах. Однак рівень його розвитку, а значить, роль в національній економіці, складаються по-різному і залежить від особливостей кожної країни.

Від рівня економічного розвитку сільського господарства значною мірою залежить економіка країни в цілому, життєвий рівень і добробут населення:

- розмір і структура харчування;
- середньодушовий дохід;
- рівень споживання товарів і послуг;
- соціальні умови життя;

Людство існує насамперед тому, що розвиває сільське господарство, основна функція якого - забезпечити людей продуктами харчування, без яких вони не можуть жити, творити і працювати.

Від рівня забезпеченості населення продуктами харчування залежить його здоров'я, продуктивність праці та господарська діяльність. Тому проблем розвитку аграрного сектора економіки і продовольчого забезпечення населення світ приділяє найбільшу увагу.

Для України, яка стала на шлях ринкової економіки, сільське господарство має особливе значення тому, що воно є однією з найбільших галузей народного господарства.

Україна спроможна цілковито задовольнити внутрішні потреби в с.г. продукції завдяки власному виробництву.

Сільське господарство – це галузь матеріального виробництва, що займається виготовленням сільськогосподарських культур і розведенням сільськогосподарських тварин для забезпечення населення продуктами харчування, а промисловості – сировиною.

Воно включає дві взаємопов'язані великі галузі - рослинництво (ще називають землеробством) і тваринництво.

Галузь - це частина сільськогосподарського виробництва, яка відрізняється від інших видом продукції, складом засобів виробництва і знарядь праці, технологією та організацією виробничих процесів.

Галузі сільського господарства формуються від простих до комплексних, від основних до допоміжних чи підсобних. Залежно від атрибутів, що визначають суть поняття «галузь» всю систему їх поєднання в найбільш загальному розумінні можна представити на рис. 1

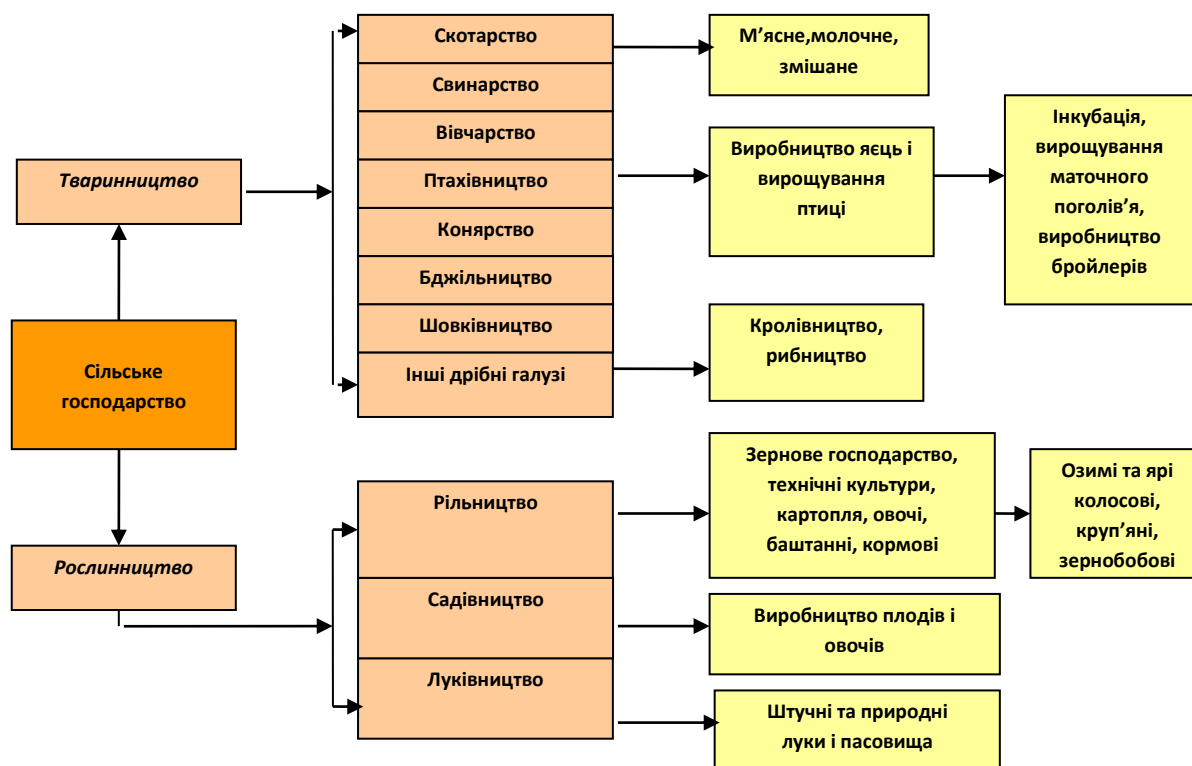

Рис 1. Галузевий склад сільського господарства

Якщо скористатися навіть цим узагальненням галузевої структури сільського господарства України, то можна зрозуміти, що, *по-перше*, розмаїття галузей по – різному інтегрується в різних зонах і навіть у різних формах господарювання; *по-друге*, при всій природній потребі органічного поєднання галузей кожне підприємство намагається максимально спеціалізуватися, щоб сконцентруватися й не розпорошувати ресурси; *по-третє*, споживача потреба в продуктах сільськогосподарського походження, яка є практично однаковою протягом року, потребує різних методів і способів вирощування, зберігання і переробки їх; *по-четверте*, наявність великої кількості галузей ставить проблему їх ресурсного забезпечення відповідно до особливостей технології та кінцевого продукту; *по-п'яте*, кожна галузь сільського господарства потребує своєрідного, властивого тільки їй агрозоотехнічного забезпечення, наявності професійних знань щодо особливостей сільського господарства взагалі.

Особливості сільськогосподарського виробництва

Сільське господарство як галузь матеріального виробництва має рід особливостей, що позначаються на його функціонуванні в умовах ринкової економіки. Спробуємо зазначити ці особливості і дати їм короткий інтерпретацію:

Таблиця 1. Особливості сільськогосподарського виробництва

Суть особливостей сільського господарства	Зміст і характер прояву цих особливостей
Земля – головний засіб виробництва	Фізично обмежена, не зношується, має різну природну родючість, є природним ресурсом
Рослини і тварини є також засобами виробництва	В основі відтворення лежать біологічні процеси, перевага належить якісним, а не кількісним характеристикам
Важливіші фактори виробництва – клімат, температурний режим, кількість і запас вологи, ландшафт	Виробництво вимушено ведеться в кращих, середніх і гірших умовах і потребує постійного відтворення природного фактора
Виробництво здійснюється на широкому ареалі	Різні природно – економічні умови, потреба транспортування продукції і ресурсів на великі відстані
Специфіка виробничого процесу і використання ресурсів	Незбіжність робочого періоду з періодом виробництва, сезонність, потреба особливого поєднання і комплектування ресурсів, нерівномірність реалізації продукції і надходження коштів, гостра нестача оборотних ресурсів
Характер поділу праці і територіального розміщення	Перевага принципу оптимального поєднання галузей, потреба врахування природних факторів, умови спеціалізації
Організація і ресурсне забезпечення виробництва, завантаженість ресурсів	Відсутність стабільного робочого місця, врахування пори року, поєднання природних, матеріальних і людських ресурсів, обмеженість у часі їх використання, технологічні втрати
Призначення і використання виробленої продукції	Різний рівень товарності, потреба внутрігосподарського використання
Звужені можливості забезпечення відтворювального процесу	Формування економічних факторів, відтворення природних факторів, складнощі нагромадження

Коли йдеться про особливості сільського господарства, то не можна обійти стороною соціальний аспект цього питання. Становлення ринкових відносин в АПК специфічно позначається на аграрному секторі. Тут чітко визначалися дві тенденції:

1. у самому сільському господарстві складається ціла гамма форм власності і господарювання, основа яких в тій чи іншій мірі визначається рівнем усупільнення і персоніфікації права власності.

2. партнери сільського господарства по АПК, як правило, дотримуються не інтеграційного, а вузькогалузевого економічного інтересу, полишаючи аграрний сектор наодинці.

Ці тенденції не можна ігнорувати, бо вони, врешті-решт, можуть призвести до абсолютної деінтеграції, коли сільському господарству стане зовсім не вигідно виробляти

сировину на продаж, а переробні галузі залишаються без сировини. Це ж може трапитися й з підприємствами виробничої інфраструктури.

2. Завдання та основні напрями державної аграрної політики України останніх років. Проблеми розвитку с.г. в Україні.

Основними завданнями сільського господарства є:

- якнайповніше задоволення потреб населення в продуктах харчування, а промисловості – сільськогосподарської сировини;
- забезпечення інтенсивного розвитку і підвищення ефективності всіх його галузей для збільшення виробництва і поліпшення якості продукції.

Основні напрями розвитку державної аграрної політики:

- ✓ підвищення продуктивності рослинництва і тваринництва;
- ✓ розвиток виробництва альтернативних видів енергії;
- ✓ забезпечення дохідності сільськогосподарського виробництва;
- ✓ забезпечення рівноваги попиту і пропозиції;
- ✓ завершення земельної реформи;
- ✓ розвиток форм господарювання та інтеграції виробництва;
- ✓ розвиток сільськогосподарського підприємництва та кооперації;
- ✓ техніко – технологічна модернізація сільгоспвиробництва;
- ✓ розвиток аграрного ринку;
- ✓ формування сприятливого фінансово – кредитного середовища;
- ✓ інвестиційне забезпечення реформаційних перетворень;
- ✓ реформування системи управління аграрним сектором;
- ✓ формування ефективної системи інноваційного забезпечення агропромислового виробництва;
- ✓ розвиток сільських територій;
- ✓ розвиток зовнішньоекономічної діяльності.

Проблеми розвитку сільського господарства України:

Екологічні проблеми: деградація ґрунтів (ерозія ґрунту, вторинне засолення, забруднення пестицидами, радіоактивне забруднення, неправильна агротехніка);

Соціально-економічні проблеми: низький розвиток соціальної інфраструктури у сільській місцевості;

Економічні: скорочення сільськогосподарського виробництва, велика розораність території внаслідок екстенсивного шляху розвитку; непродумані меліоративні заходи; нераціональне використання мінеральних добрив; низький рівень механізації в господарстві, застаріла техніка, висока частка ручної праці; величезні втрати продукції при транспортуванні та зберіганні.

3. Поняття та основні цілі аграрного підприємства. Законодавча база. Організаційно-правові форми господарювання.

Для забезпечення нормального рівня життєдіяльності суспільство здійснює безліч видів конкретної праці. Об'єднуючись у трудові колективи, люди створюють окремі організації, що виконують певну діяльність і досягають певної мети. Їх дії відбуваються за визначеними правилами.

Підприємство - це самостійний суб'єкт господарювання, створений підприємцем або групою підприємців, має права юридичної особи і здійснює діяльність, спрямовану на

виробництво продукції, виконання робіт або надання послуг з метою задоволення суспільних потреб та одержання прибутку.

Підприємство - це самостійний суб'єкт господарювання, який має права юридичної особи і здійснює свою діяльність для одержання прибутку.

Сільськогосподарське (аграрне) підприємство - це *юридична особа**, основним видом діяльності якої є виробництво та переробка сільськогосподарської продукції, виручка від реалізації якої становить не менше 50 відсотків загальної суми виручки.

***Юридична особа** – суб'єкти господарювання, які мають відокремлене майно, можуть від свого імені набувати майнових, особистих немайнових прав і нести обов'язки бути позивачем і відповідачем у суді та арбітражі .

Суб'єктами підприємницької діяльності в Україні можуть бути громадяни України, інших держав, необмежені законом у правоздатності або дієздатності; юридичні особи всіх форм власності, встановлених законами “Про власність”, “Про господарські товариства”, “Про оренду землі”, “Земельний кодекс”, “Господарський кодекс України”, “Про фермерське господарство”, “Про особисте селянське господарство” та ін.

Підприємство має право:

1. самостійно від свого імені укладати угоди;
2. мати майнові й особисті немайнові права;
3. бути позивачами та відповідати в судах;
4. на здійснення будь-яких видів господарської діяльності, створення своїх філіалів, представництв, відділень тощо;
5. відкривати розрахункові рахунки та затвердження положень про них;
4. самостійно визначати форми та системи оплати праці, встановлювати розміри тарифних ставок і посадових окладів.

Основні завдання підприємства:

1. Виробництво продукції та забезпеченню нею потреб споживачів
2. Недопущення перебоїв в роботі підприємства
3. Забезпечення нормальними умовами праці і можливістю професійного росту
4. Забезпечення персоналу підприємства заробітною платою
5. Отримання доходу власниками підприємства
6. Охорона навколишнього середовища
7. Створення робочих місць для населення тієї місцевості, на території якої розташоване підприємство
8. Вивчення ефективності впроваджуваних у виробництво нових машин і їх систем, агротехнічних, зооінженерних і ветеринарних заходів

Для розвитку ринкової економіки властиве існування різних форм власності, а відтак - і різних форм господарювання. Відповідно до Указу Президента "Про невідкладні заходи щодо реформування аграрного сектору економіки" передбачена діяльність сільськогосподарських підприємств різних видів. Це, зокрема:

Індивідуальне підприємство. Створюється на базі особистої власності фізичної особи і функціонує лише за рахунок її власної праці. Власник несе повну відповідальність за зобов'язаннями підприємства згідно зі статутними документами.

Товариство з обмеженою відповідальністю. Це добровільне об'єднання фізичних та юридичних осіб. Майно, створене ними, є їх власністю. Товариство має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначають установчі документи. Члени товариства несуть відповідальність у межах своїх вкладів. Член товариства з обмеженою відповідальністю може уступити свій вклад або його частину іншим учасникам (за їх

згодою) чи третім особам, якщо це передбачено Статутом. Новий власник вкладу володіє тими самими правами й обов'язками, котрі належали попередньому учасникові.

Член товариства може вийти з його складу. Згідно зі Статутом, йому виплачується частка майна і прибутку товариства пропорційно до його частки в статутному фонді.

Вищий орган товариства з обмеженою відповідальністю - збори учасників. Виконавчий директор може бути з числа засновників або найнятим на роботу. Його діяльність контролює ревізійна комісія. У випадку систематичного порушення трудової дисципліни або невиконання обов'язків учасника товариства можуть вивести з товариства.

Обов'язкова умова членства в сільськогосподарському товаристві з обмеженою відповідальністю - внесення до його статутного фонду частки майнового і земельного паю. З цього випливає, що в товариствах з обмеженою відповідальністю власність паїв є персоніфікованою, і кожен член може будь-коли вийти з нього зі своєю часткою як у натуральному, так і грошовому виразі. При цьому вартість його частки (паю) залишається незмінною, тобто не залежить від кон'юнктури ринку.

Товариство засновується на приватній формі власності, й отриманий результат є його власністю. Воно має назву, рахунки в банку та печатку.

Акціонерне товариство. Створюється на підставі установчого договору, діє відповідно до Статуту. Найвищий орган управління - загальні збори, які обирають правління та голову. Особливість акціонерного товариства полягає в тому, що на суму вартості його майна випускаються цінні папери (акції), і кожен власник майнового паю (частки) отримує певну кількість акцій, еквівалентну вартості його паю. За організаційно-управлінською суттю акціонерне товариство аналогічне колективному господарству чи кооперативу, проте власник акцій не може вийти з товариства зі своїм майновим або земельним паями в натуральному або грошовому виразі. Він може лише продати власні акції за ринковою ціною, яка складалася на біржі цінних паперів у той час. За такої організаційної форми певною мірою обмежується вільне володіння власністю на майновий і земельний паї, але забезпечується цілісність майнових комплексів. Акціонерні товариства можуть бути відкритими і закритими. У відкритих товариствах акції розповсюджуються серед усіх, хто бажає їх придбати. Такі товариства більше приваблюють інвесторів, оскільки тут можна придбати контрольний пакет акцій, стати реальним власником та інвестувати виробництво. У закритих акціонерних товариствах право придбати акції мають лише члени цього товариства. Викупити акції можуть тільки співвласники, зовнішній інвестор доступу сюди не має. Таку форму господарювання не можна вважати перспективною.

Селянське (фермерське) господарство. Його дію й економічні засади реагують Господарський кодекс України, а також Закон України "Про селянське (фермерське) господарство" від 24 червня 1993 р. Воно є формою підприємництва громадян України, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатись її переробкою і реалізацією. Селянське (фермерське) господарство - юридична особа, має назву, розрахунковий рахунок у банку і печатку.

Членами фермерського господарства є батьки, діти й інші родичі, котрі об'єдналися для роботи. Головою фермерського господарства може бути будь-хто із членів, на чие ім'я видано державний акт на право користування землею. Голова повинен досягти 18-річного віку і мати необхідну сільськогосподарську освіту.

Основу відносин між фермерськими й іншими державними чи кооперативними підприємствами становить договір. Державні органи та громадські організації не можуть втручатися в їхню роботу і господарську діяльність"

Селянські (фермерські) господарства працюють на засадах самоокупності й самофінансування. Земля, майно і вироблена продукція належить їх членам. Вони можуть розпоряджатися ними на власний розсуд: продавати, обмінювати, здавати в оренду або передавати іншим підприємствам. Основним доходом підприємства є виручка від реалізації продукції або оплата наданих послуг. Дохід фермер розподіляє самостійно, беручи до уваги власні інтереси.

Селянські (фермерські) господарства зобов'язані ефективно використовувати землю, захищати її від вітрової та водної ерозії, не порушувати права інших землевласників і землекористувачів.

Фермерським господарствам надано право залучати і наймати на роботу інших громадян за договором. Умови праці, її оплати регулює чинне законодавство України.

Діяльність фермерського підприємства може бути припинена з будь-яких причин, зокрема, добровільно, через порушення законодавства України про економічні й правові засади, банкрутство.

Приватне (приватно-орендне). Це підприємство з орендними відносинами. Власник землі та майна орендує землю і майно інших членів колективних господарств, що реформувалися, з обов'язковим укладанням договору, де визначається розмір плати за оренду майна і землі, права та обов'язки сторін.

У фермерських господарствах, приватних підприємствах (агрофірмах), заснованих суто на приватній власності на землю і майно, правовий статус регулюють Господарський кодекс України й інші закони. їх особливість полягає в тому, що засновником підприємства не обов'язково може бути власник майнового та земельного паю. Тут пріоритетним є застосування орендних відносин.

Кооператив. Це організація, яка добровільно створена власниками, зацікавленими у спільному веденні господарської або іншої діяльності на основі майна, і функціонує на засадах самостійності, самоуправління та самофінансування, а також матеріальної зацікавленості членів кооперативу і найповнішого поєднання їхніх інтересів з інтересами колективу та суспільства.

Кооператив діє на правах юридичної особи, демократично управляється його членами. Членами кооперативу можуть бути: індивідуальні підприємці, фермери, підприємства, товариства та ін. Вони утворюють кооператив, що не має статутного фонду. Об'єднання здійснюється на добровільних засадах, і мотивом для цього є економічні проблеми, які вони можуть розв'язати, лише спільно працюючи.

Кооператив створюється та регулює свої відносини з іншими суб'єктами на засадах, передбачених Господарським кодексом України, Законами України "Про сільськогосподарську кооперацію", "Про кооперацію" і здійснює діяльність на основі статуту. Він має назву, розрахунковий рахунок у банку та печатку.

Відповідно до ст. 80 Господарського кодексу, в Україні передбачались такі суб'єкти господарювання: акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, повне товариство, командитне товариство.

Повне товариство. Його особливість полягає в тому, що всі учасники несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном. Відносини між учасниками регулює установчий договір, в якому зазначено розмір частки (паю) кожного учасника (засновника), розмір, склад і порядок внесення вкладу в товариства, регламентована участь кожного у справах товариства. Перевага цієї форми господарювання - нескладність у створенні та високі можливості для залучення інвестицій.

Командитне товариство. Воно поєднує ознаки повного товариства і товариства з обмеженою відповідальністю, де один або кілька учасників (засновників) несуть повну відповідальність за результати його господарської діяльності, а решта учасників відповідають лише своєю часткою (паєм).

Ще залишаються функціонувати в аграрному секторі економіки такі форми організації виробництва, як спілки селянських господарств і колективні сільськогосподарські підприємства (КСП). Вони створені добровільним об'єднанням селян для спільного виробництва сільськогосподарської продукції і діють на засадах підприємництва та самоврядування згідно зі Статутом. Власність на землю і майно колективно-пайова. Мають печатку і розрахунковий рахунок у банку.

4. Поняття економіки сільського господарства і методи її вивчення, мета і завдання

Слово «**економіка**» в перекладі з грецької мови означає *«мистецтво ведення домашнього господарювання»*, інакше кажучи, *«вміння управляти господарством»*.

В аграрній сфері вправне господарювання має величезне значення, адже тут здійснюється не лише процес виробництва, а й переміщення, обробка, зберігання та реалізація продукції. І все це забезпечується виробничо-господарською діяльністю суб'єктів господарювання - аграрних підприємств.

Тобто, економіка вивчає, як краще використати ресурси для того, щоб виробити більше товарів і надати більше послуг для задоволення обмежених людських потреб.

Економіка підприємства подібно до інших наук передбачає оволодіння спеціальними методами досліджень.

Слово «*метод*» походить від грецького «*methodos*», що означає *«шлях до чогось»*.

Метод науки виступає як спосіб пізнання. Він водночас є результатом процесу дослідження та його передумовою.

Найбільш широкого практичного використання набули такі, як економіко–статистичний, монографічний, розрахунково–конструктивний, балансовий, нормативний, економіко–математичний, експериментальний, абстрактно–логічний методи.

Монографічний метод – це докладне вивчення досвіду роботи типових, передових сільськогосподарських підприємств та їх підрозділів, прогресивних технологій і прийомів роботи, систем ведення землеробства й тваринництва. Застосування цього методу дослідження дає можливість правильно вирішити багато організаційних питань. Кращі підприємства відображають найближчі перспективи розвитку виробництва, а тому їх форми та методи роботи служать прикладом для більшості господарств, розташованих у схожих природно–економічних умовах. Цей метод слід застосовувати також у відстаючих підприємствах з метою виявлення причин недоліків і накреслити шляхи їх усунення.

Економіко–статистичний метод – застосовується у процесі дослідження масових даних, за допомогою якого можна встановити вплив тих чи інших факторів на кінцеві результати виробництва, а також одержати обґрунтовану відповідь - на інші важливі питання. Однак у кожному випадку необхідно враховувати місцеві умови (рівень інтенсивності, якість та родючість земельних угідь, породу та продуктивність тварин, кваліфікацію кадрів, спеціалізацію тощо).

Розрахунково–конструктивний метод - використовується при прогнозуванні і плануванні розвитку галузі та її складових на перспективу. За допомогою цього методу визначають силу дії і напрями розвитку виявлених закономірностей, розраховують і обґрунтовують розв'язання певних проблем аграрної економіки.

Експериментальний метод - застосовується при обґрунтуванні ефективності нових тенденцій у розвитку форм організації праці, систем землеробства і тваринництва, технології виробництва й окремих прийомів тощо. У процесі проведення експерименту враховують позитивні та негативні результати, а одержані дані порівнюють з раніше досягнутими показниками кращих господарств, які впровадили у виробництво ті або інші новації.

Балансовий метод – використовується при зіставленнях, коли загальна величина показника повинна дорівнювати сумі окремих його частин. Наприклад, надходження і витрачання кормів, потреба в оборотних засобах (насіння, добрива, паливо тощо), у робочій силі, тваринницьких приміщеннях та їх наявності тощо.

Нормативний метод передбачає розробку різних економічних нормативів витрат матеріальних ресурсів, праці, капіталовкладень, що використовуються при плануванні і прогнозуванні виробництва, аналізі його фактичного стану.

Економіко–математичний. Шляхом розробки математичних моделей і застосування електронно–обчислювальних машин (ЕОМ) цей метод дозволяє знайти оптимальне вирішення при визначенні будь–яких організаційних, технологічних, соціальних питань і відносно швидко порівняти багато варіантів того чи іншого процесу з урахуванням низки взаємопов’язаних факторів.

Абстрактно–логічний метод використовується на всіх стадіях вирішення економічних проблем. За його допомогою формулюються категорії, поняття, економічні теорії і гіпотези, висновки та рекомендації.

Економіст повинен пам’ятати, що економіка – це складна система і щоб зрозуміти її природу, пізнати механізм дії, запропонувати ефективні способи вирішення проблем, які виникають у процесі виробництва, потрібний системний підхід до її вивчення. А це вимагає комплексного використання всіх методів економічних досягнень.

Подумайте над запитаннями

1. Чому сільське господарство в будь-якому суспільстві є життєво необхідною галуззю народного господарства і чому ця галузь є особливо важливою для України?
2. Назвіть основні завдання економіки?
3. Які ви знаєте особливості сільського господарства і як вони впливають на економіку сільськогосподарського підприємства?
4. Що є об’єктом дослідження науки «Економіка сільського господарства»?
5. Які методи дослідження використовуються при вивченні економіки підприємства?

ТЕМА 2. АГРАРНО–ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ ТА ЙОГО ІНФРАСТРУКТУРА

Питання:

1. Поняття і структура АПК
2. Виробнича інфраструктура та її провідна роль у створенні ринків і переробки сільськогосподарської продукції
3. Роль і завдання розвитку соціальної інфраструктури

1. Поняття і структура аграрно–промислового комплексу (АПК)

Сільське господарство, як галузь, розвивається не відокремлено, а в тісному зв'язку з іншими галузями народногосподарського комплексу. Тому вищеназвані суб'єкти вступають в економічні відносини не лише між собою, а також з представниками інших галузей, з суспільством у цілому. Отже, аграрні відносини є складовою частиною загальної системи економічних відносин суспільства. Найбільш чітко цей зв'язок проявляється в процесах агропромислової інтеграції. Що це таке?

У сучасній світовій економіці сформувалися цілі групи галузей, які технологічно, економічно, організаційно тяжіють до сільського господарства. Процес їх зближення отримав назву агропромислової інтеграції. В результаті агропромислової інтеграції формується така господарська структура, як агропромисловий комплекс (АПК). Організаційною формою АПК виступає агробізнес, тобто великі багатопрофільні агропромислові підприємства, які охоплюють повний комплекс діяльності по виробуванню, переробці й подекуди реалізації сільськогосподарської продукції.

Аналогічні процеси відбуваються і в Україні. Зокрема, в галузях першої сфери виробляється близько 15%, безпосередньо в галузях сільського господарства до 46%, а в галузях третьої сфери - не менше 39% валового продукту АПК України. А це означає, що в сучасних умовах неможливо розвивати сільське господарство інтенсивним шляхом без стійких виробничо-економічних зв'язків з партнерами АПК. (Це, між іншим, стосується будь-якої форми господарювання: колективної, приватної, фермерської).

Агропромисловий комплекс являє собою сукупність інтегрованих галузей народного господарства, об'єднаних спільною метою – забезпечити країну продовольством і сільськогосподарською сировиною

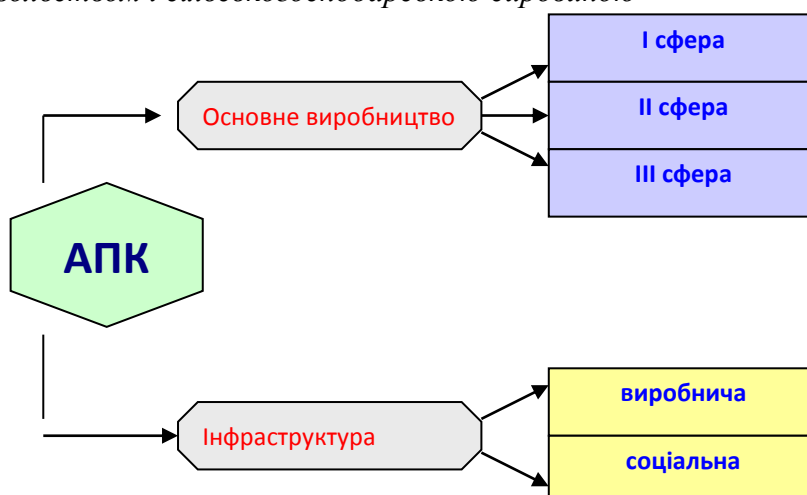

Рис. 2. Функціонально–галузева структура АПК

Функції АПК :

1. Головна функція полягає у виробництві сільськогосподарської продукції, її переробці в продовольчі та інші товари споживання, у доведенні їх до споживача.

2. Соціально-економічні функції:

- робить внесок у національний дохід країни;
- зберігає та підвищує родючість ґрунтів, забезпечує екологічну рівновагу в навколишньому природному середовищі;
- послідовно поліпшує умови праці та побуту сільського населення, здійснює комплекс заходів щодо покращення умов здобуття освіти, торговельного, культурно-побутового і медичного обслуговування у сільській місцевості.

Головна мета АПК: забезпечити країну продовольством і сільськогосподарською сировиною.

Функціонально–галузеву структуру АПК слід розглядати з двох точок зору:

- як базу для виділення галузевих ланок комплексу;
- як важливий показник, що характеризує результат функціонування комплексу.

Виходячи з цього, а також беручи до увагу те, що в основу даної структури кладеться класифікація галузей, які безпосередньо впливають на створення кінцевого продукту, а також градацію виробничого процесу на окремі ланки, з усієї сукупності галузей за функціональною ознакою можна виокремити такі сфери:

I сфера - галузі, які забезпечують засобами виробництва та надають послуги: тракторне і сільськогосподарське машинобудування; машинобудування для харчової промисловості; агрохімія (виробництво мінеральних добрив і мікробіологічна промисловість); комбікормова промисловість; система матеріально-технічного обслуговування сільського господарства; меліоративне і сільське будівництво.

II сфера - сільське господарство: рослинництво, тваринництво, рибальство.

III сфера - галузі, які здійснюють заготівлю, переробку, зберігання продукції та доведення її до споживача: харчова промисловість; легка промисловість, холодильне, складське, спеціалізоване транспортне господарство; торговельні й інші підприємства й організації, що займаються доведенням кінцевого продукту до споживача, включаючи оптові ринки, роздрібну торгівлю і суспільне харчування.

Слово «*інфраструктура*» походить від двох латинських («*infra*» - *ниже, під* «*structura*»-*будова*). В економіці воно означає сукупність галузей, які обслуговують основні галузі виробництва.

Інфраструктура це - сукупність споруд, будівель, систем і служб, необхідних для функціонування галузей матеріального виробництва та забезпечення умов життєдіяльності суспільства.

Із усієї сукупності видів інфраструктури безпосередньо для АПК найбільше значення, з позицій творення організаційно–технологічних умов надійного та ефективного функціонування основного виробництва, має виробнича інфраструктура.

2. Виробнича інфраструктура та її провідна роль у створенні ринків і переробки сільськогосподарської продукції

Виробнича інфраструктура - це комплекс інженерно - технічних споруд і об'єктів, які забезпечують необхідні матеріально – технічні умови для розміщення та успішного функціонування підприємств промислового і сільськогосподарського виробництва.

До виробничої інфраструктури підприємства належать підрозділи, які не беруть безпосередньої участі у створенні профільної продукції, але своєю діяльністю створюють умови, необхідні для роботи основних виробничих цехів.

В цілому, характеризуючи функціональну роль виробничої інфраструктури, варто виділити з її складу ті ланки, які виконують суто специфічні завдання, а саме:

- виробниче обслуговування основного виробництва АПК;
- створення необхідних техніко - експлуатаційних умов нормального функціонування виробничих фондів основного виробництва;
- просування продукту від однієї галузі до іншої в ході технологічного процесу АПК.

У системі АПК виробнича інфраструктура, виконуючи функції обслуговування виробництва, характеризується відповідним цільовим призначенням. Отже, вона може бути:

- виробнича інфраструктура АПК в цілому: матеріально-технічне забезпечення, дорожньо-транспортна система, електрифікація, зв'язок, інформація та ін.;
- виробнича інфраструктура продуктивних під комплексів: система заготівель, складське і тарне господарство, холодильні установки тощо;
- виробнича інфраструктура сільського господарства (агросервіс): агрохімічне і транспортне обслуговування, ремонт і догляд техніки, агротехнічне і зооветеринарне забезпечення та ін.

Функціональна роль і призначення виробничої інфраструктури АПК зводяться до такого:

- створення необхідних організаційно-технічних і виробничо-експлуатаційних умов для забезпечення нормального ходу основного виробництва в усіх сферах АПК;
- виробничо-технічне обслуговування основного виробництва;
- матеріально-технічне забезпечення підприємств і галузей АПК необхідними ресурсами;
- створення умов високоефективного функціонування технічних засобів і виробничих об'єктів;
- просування продукції від однієї галузі до іншої;
- сприяння досягненню високої ефективності виробництва в АПК в цілому.

Соціальна інфраструктура, як і виробнича, не виробляє кінцевого продукту АПК, а бере безпосередню участь у створенні сприятливих умов для ефективного функціонування робочої сили і відтворення людського фактора. *Через це соціальну інфраструктуру називають ще невиробничою.*

Її роль і значення в структурі АПК зводиться, таким чином, до забезпечення соціально-економічних умов формування і відтворення трудових ресурсів, як однієї з найголовніших підвалів всебічного і прискореного розвитку АПВ взагалі. Отже, створення матеріально-речових умов задоволення особистих потреб, забезпечення життєдіяльності та інтелектуального розвитку працівників АПК слід вважати визначальною функцією соціальної інфраструктури.

Формування і функціонування соціальної інфраструктури вирізняється певними особливостями., а саме:

1. Будучи складовою АПК, соціальна інфраструктура не входить до його основної діяльності, тобто не створює кінцевого продукту, а є тим елементом, який забезпечує нормальне функціонування не лише всіх трьох сфер, а й виробничої інфраструктури.

2.Оскільки підприємства та організації, що формують соціальну інфраструктуру, розміщені в сільській місцевості, в практиці її формування і управління склалася хибна позиція, згідно з якою можливості розвитку цієї важливішої сфери, мовляв, цілком визначаються та інвестуються виключно сільськогосподарськими підприємствами.

3.Історично склалося так, що соціальна інфраструктура сільської місцевості ще й досі розвивається досить повільно і носить запізнювальний характер.

4.Через систему соціальної інфраструктури (в сукупності її матеріальних і людських факторів) створюються соціально–економічні передумови відтворення сільського населенні та його трудового потенціалу.

5.Добре розвинута соціальна інфраструктура дає можливість послідовно скорочувати невиправдану міграцію і плінність кадрів і на цій основі забезпечувати формування стабільних високоорганізованих трудових колективів.

6.Оскільки соціальна інфраструктура села та потреба надання їй випереджувального характеру розвитку виходить за рамки аграрних підприємств, можливості її подальшого розвитку потребують чималих інвестицій, а отже, кооперування зусиль усіх ланок АПК при однозначному зростанні ролі держави.

7.За сучасних умов до формування джерел розвитку соціальної інфраструктури мають ширше залучатися на рівні адміністративних районів і сільських поселень новостворені аграрні структури, селянські фермерські господарства, місцеві комерційні організації, які також є користувачами соціально–побутових послуг.

8.Підрозділи соціальної інфраструктури обслуговують не тільки працівників аграрного сектора, а й іншу частину населенні села. Нерівномірне їх розміщення на території господарств, а також сезонний характер сільськогосподарського виробництва позначаються на роботі соціальної інфраструктури та ефективному користуванні її об'єктів.

Знання цих особливостей і гостроти їх прояву в сучасних умовах є основою прийняття реальних рішень щодо розв'язання соціальних проблем села, а також формування в конкретних умовах раціональної галузевої побудови соціальної інфраструктури.

За характером безпосереднього впливу на процес агропромислового виробництва соціальна інфраструктура складається з таких ланок (галузей і видів діяльності):

Ланка	Галузь і вид діяльності
Безпосереднього впливу на професійний та освітній рівень	Народна освіта, професійно – технічне навчання, підготовка та перепідготовка кадрів, підвищення кваліфікації
Впливу на підвищення продуктивності праці	Система матеріального і морального заохочення, умови праці, охорона праці, охорона здоров'я, організація відпочинку
Створення необхідних соціально - побутових умов	Житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, система дошкільного виховання, установи культури і спорту

Подумайте над запитаннями

1. Що уявляє собою АПК України?
2. Назвіть галузі, що входять до складу АПК.
3. В чому суть інфраструктури?
4. Назвіть складові виробничої та соціальної інфраструктури?
5. Розкрийте основні завдання Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року.

ТЕМА 3. ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Питання:

1. Земельні ресурси як основа економічного потенціалу
2. Земельний фонд України, його склад і структура
3. Власність на землю. Землеволодіння і земельний податок. Орендна плата за землю.

1. Земельні ресурси як основа економічного потенціалу

Серед матеріальних умов, необхідних для життя і виробничої діяльності населення, земля займає особливе місце. Вона зі своїми ґрунтами, надрами, лісами, водними екосистемами, в наслідок прикладання до неї живої і уречевленої праці, стає основною продуктивною силою. Характеризуючи значення землі в суспільному виробництві, слід зазначити, що праця - це не єдине джерело вироблюваних продуктів і речового багатства. За висловом Уільяма Петті, праця – батько багатства, земля – його мати.

Від характеру і рівня ефективності використання землі залежить розвиток продуктивних сил, масштаби виробництва і матеріальне благополуччя народу. Земельні ресурси необхідні всім галузям народного господарства, однак їх роль у різних сферах суспільного виробництва не однакова. Якщо в промисловості, крім добувної, земля є лише просторовим базисом, то в сільському господарстві вона - **головний засіб виробництва**.

Україна належить до країн з порівняно високим рівнем землезабезпеченості: на 100 чол. Населення у нас припадає 64 га ріллі, тоді як у країнах Європейського Союзу – 24 га, у т.ч. у Франції -32 га, в Німеччині – 14 га. Зауважимо, що і Франція, і Німеччина, як і всі інші країни ЄС, не лише повністю забезпечують свої потреби в продовольстві власного виробництва, а й є досить потужними експортерами його, чого не можна сказати про Україну.

Земельні ресурси - частина земельного фонду, що використовується або може бути використана у народному господарстві.

Земельні ресурси - сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві.

Роль землі в сільськогосподарському виробництві визначається тим, що їй притаманна специфічна унікальна властивість - родючість. Завдяки цій властивості земля активно впливає на процес сільськогосподарського виробництва. Родючість визначається здатністю ґрунту нагромаджувати й утримувати вологу та забезпечувати нею рослини, нагромаджувати і трансформувати поживні речовини в доступній для рослин формі, а також забезпечувати доступ кисню в зону кореневої системи рослин, тобто здійснювати аерацію. Проте ці визначальні для родючості ґрунту фактори ніколи не бувають однаковими і мають різне співвідношення між собою, що безпосередньо позначається і на рівні родючості.

Розрізняють такі види родючості землі:

а) **природна** - характеризується здатністю ґрунту забезпечувати рослини необхідними поживними речовинами за рахунок запасу, створеного внаслідок ґрунтоутворюючих процесів, а також визначається кліматичними умовами;

б) **штучна** - створюється в процесі виробництва матеріальних благ, коли людина, не задовольняючись потенційними можливостями землі, сформованими під впливом природних факторів, своєю діяльністю намагається поліпшити фізико-хімічні і біологічні властивості ґрунту;

в) **економічна** (ефективна) - наслідок органічної єдності природної і штучної родючості;

г) **абсолютна** - визначається врожайністю культур з гектара посіву;

д) **відносна** - кількісне співвідношення врожаю з виробничими витратами на нього.

Останні два види родючості є кількісним виразом економічної родючості землі.

Хімічний і фізичний склад ґрунту, його інші важливі характеристики визначають родючість земельних ділянок, а відтак, і дохід землевласників та землекористувачів, оскільки вибір сільськогосподарських культур і їх урожайність залежать від цієї унікальної властивості головного засобу виробництва в сільському господарстві

Земля має такі особливості:

1. вона як продукт природи не має вартості, не переносить її, як звичайні засоби праці, на продукцію, в створенні якої вони брали участь;

2. процесі виробництва вона за правильного її використання підвищує свою родючість, а тому є вічним засобом виробництва;

3. земля обмежена в просторі і штучно не відновлюється;

4. землю не можна замінити жодними іншими засобами праці;

5. в сільському господарстві земля водночас є і предметом праці;

6. в процесі обробітку землю піддають різним формам впливу;

7. земля не однорідна за якістю;

8. використання землі як засобу виробництва пов'язане з постійним місцем її використання.

Розглянуті особливості землі потрібно враховувати комплексно, у тісному взаємозв'язку, що дасть можливість підвищувати її продуктивну здатність відповідно до досягнутого рівня розвитку продуктивних сил.

2. Земельний фонд України, його склад і структура

Загальна земельна територія України становить 60,36 млн.га.(табл.2) З них 42 млн.га, тобто майже 70% території, - сільськогосподарські угіддя. За площею високоякісних, родючих земель на душу населення Україна не має рівних собі в світі. Завдяки розумному використанню землі Україна упродовж тисячоліть є однією з основних житниць світу. Ліси займають 10 млн.га (більш як 16,5%); 5 млн.га (7,8%)- землі водного та природоохоронного фонду; 7,1млн.га зайнято під населені пункти; 5,5 млн.га – під підприємства промисловості, транспорту та зв'язку. Тобто практично вся територія країни придатна для комфортного проживання та продуктивної діяльності. За умови дбайливого ставлення земля в Україні є невичерпним багатством.

Таблиця 2. Земельні ресурси та їх структура

Види земельних ресурсів	млн.га	% до загальної площі
Орні землі	34,3	57
Сади, виноградники та інші багаторічні насадження	1,1	1,9
Сіножаті, пасовища й перелоги	7	11,7
Разом сільськогосподарських угідь	42,4	70,5
Ліси, захисні лісонасадження і чагарники	10,2	16,6
Болота	0,8	1,3
Водойми	2,4	3,9
Піски і яри	0,5	0,8

Шляхи	1	1,6
Інші землі	3,3	5,3
Усього	60,4	100

В Україні всі землі дозволено використовувати тільки за цільовим призначенням.

Якщо відбувається зміна цільового призначення, органи влади оформляють документи на переведення земель з однієї категорії в іншу.

Для аграрних працівників, звичайно, найбільш цікавими є землі сільськогосподарського призначення. До них відносять землі фермерських господарств та сільськогосподарських підприємств, присадибні ділянки, землі для ведення садівництва, городництва, сінокошіння і випасання худоби, земельні ділянки для будівництва сільськогосподарських підприємств, а також землі, пов'язані з аграрною діяльністю, землі запасу, лісового і водного фондів.

Землі сільськогосподарського призначення включають різні за продуктивністю угіддя. У складі сільськогосподарських угідь найбільшу цінність мають рілля і багаторічні насадження – з підвищенням їхньої частки підвищується якість земельних ресурсів і ефективність їхньої використання. У господарствах України частка Ліллі в сільськогосподарських угіддях зростає з півночі на південь, а площі природних сіножатей і пасовищ відповідно зменшується.

У середньому на одного жителя України в 2006 році припадало 0,89 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 0,69 га ріллі. Із збільшенням населення країни і скороченням площ земель сільськогосподарського призначення забезпеченість землею з розрахунку на одного жителя закономірно зменшується.

3. Власність на землю. Землеволодіння і земельний податок. Орендна плата за землею.

Згідно зі статтею 78 Земельного кодексу **право власності на землю** – це право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками. Воно набувається та реалізується на підставі конституції України, цього кодексу, а також інших законів, що видаються відповідно до них. Земля в Україні може перебувати у приватній, комунальній та державній власності.

Конституцією України затверджено основні принципи регулювання права власності на землю:

- земля є основним національним багатством і перебуває під охороною держави;
- суб'єктами права власності на землю є громадяни, юридичні особи, держава (відповідні органи державної влади) та територіальні громади сіл, селищ і міст (сільські, селищні та міські ради);
- кожен громадянин має право мати приватну і державну форми;
- всі суб'єкти права власності на землю рівні перед законом;
- право власності на землю гарантується, і є непорушним;
- право приватної власності надається в установленому законом порядку;
- ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності;
- користуватися землею не повинно зумовлювати погіршення її якості.

Основою земельних відносин є власність на землю.

Земельними відносинами називаються суспільні відносини між тими, хто володіє, орендує та забезпечує діяльність, пов'язану з користуванням землею

Оснoву формування і розвитку земельних відносин у будь – який суспільно – економічній формації складає власність на землю.

Відповідно до Законів України: «Про власність», «Про форми власності на землю», Земельного кодексу України, у нашій державі запроваджено державну, колективну і приватну форми власності на землю.

У державній власності перебувають усі землі України, крім земель комунальної власності. Право державної на землю набувається і реалізується державою в особі Кабінету Міністрів України, ради Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, районних державних адміністрацій відповідно до закону.

До земель державної власності належать:

- землі автономної енергетики та космічної системи;
- землі оборони, зв'язку, гірничодобувної промисловості;
- землі під об'єктами природно-заповідного фонду та історико-культурними об'єктами, що мають національне та загальнодержавне значення;
- землі під залізницями, об'єктами державної власності повітряного і трубопровідного транспорту;
- землі лісового фонду;
- землі водного фонду тощо.

Ці землі не можуть передаватись у комунальну власність.

До земель комунальної власності належать:

- землі загального користування населених пунктів (майдани, вулиці, проїзди, шляхи, набережні, пляжі, парки, бульвари, кладовища тощо);
- землі під залізницями, автомобільними дорогами та ін.

У приватну власність земельні ділянки передаються громадянам України місцевими радами відповідно до їх компетенції для ведення селянського (фермерського господарства, особистого підсобного господарства, будівництва, садівництва, дачного та гаражного будівництва). Право приватної власності на земельну ділянку громадяни набувають також у разі:

- одержання її у спадщину;
- купівлі – продажу;
- дарування;
- обміну;
- одержання земельної частки (паю) у натурі при виході з колективного та іншого недержавного с.г. підприємства.

Земельна частка (пай) – являє собою частку землі, визначену у результаті поділу земель, переданих у колективну власність, серед членів сільськогосподарського підприємства.

Право на земельну частку засвідчує спеціальний документ – **земельний сертифікат**, який видається кожному члену підприємства. Він містить відомості про власність та розміри земельної ділянки у умовних гектарах. У разі виходу власника земельної частки (паю) с сільськогосподарського підприємства за його заявою здійснюється відведення земельної ділянки в натурі (на місцевості) в установленому порядку і видається державний акт на право приватної власності на цю земельну ділянку після видачі громадянину

державного акта на право приватної власності на земельну ділянку сертифікат повертається до районної державної адміністрації.

Державний акт – це документ який засвідчує, що особа, якій його видано, є повноправним власником земельної частки (паю). Державні акти на право приватної власності на землю видає і реєструє відповідна місцева рада. Цей документ визначає розмір, місцезнаходження, межі ділянки і містить її схему. Право на одержання державного акта мають усі власники земельних сертифікатів.

В результаті здійснення земельної реформи понад дві третини сільськогосподарських угідь передано у приватну власність громадян та юридичних осіб. Біля 7 млн. громадян отримали сертифікати на право на земельну частку (пай), з яких понад 90% замінили сертифікати на державні акти на право власності на земельну ділянку.

Власники та користувачі земельних ділянок сплачують земельний податок.

Земельний податок – обов'язків платіж, що справляється з власників землі та землекористувачів, крім орендарів, за користування земельних ділянок

Відповідно до Закону України «Про плату за землю» земельний податок встановлюється окремо за землі сільськогосподарського і несільськогосподарського призначення.

Ставки земельного податку встановлюється Верховною Радою України. Його розмір не залежить від результатів господарської діяльності власників землі, землекористувачів і встановлюється у вигляді платежів за одиницю земельної площі з розрахунку на рік. Підставою для нарахування земельного податку є дані земельного кадастру.

Плата за землю сільськогосподарського призначення встановлюється у відсотках від її грошової оцінки. Зокрема, для ріллі, сіножатей і пасовищ ставка земельного податку визначена у розмірі 0,1%, для багаторічних насаджень - 0,03%.

Важливо, що земельний податок використовується як джерело для фінансування заходів, направлених на раціональне використання та охорону земель, підвищення родючості ґрунтів, відшкодування витрат власників землі і землекористувачів, пов'язаних з господарюванням на землях гіршої якості, на ведення земельного кадастру, здійснення землеустрою та моніторингу земель, розвиток інфраструктури населених пунктів тощо.

З метою істотного зниження податкового тиску на сільськогосподарських товаровиробників було прийнято Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок» (17 грудня 1998 р.), який набрав чинності з 1.01.1999 р. зі строком дії до 1 січня 2004 р. Цим законом для аграрних підприємств впроваджений фіксований сільськогосподарський податок, який є стабільним і не змінюється протягом зазначеного терміну та справляється з одиниці земельної площі. Принципово важливою особливістю цього податку є те, що він замінює собою 12 податків і зборів, які раніше сплачували сільськогосподарські товаровиробники: податок на прибуток підприємства, земельний податок, податок з власників транспортних засобів, комунальний податок, збір на обов'язкове соціальне страхування, збір на обов'язкове державне пенсійне страхування, збір за користування водою для потреб сільськогосподарського виробництва та деякі інші збори.

Не всі виробники сільськогосподарської продукції сплачують фіксований сільськогосподарський податок. Платниками такого податку є аграрні підприємства різних організаційно-правових форм господарювання, в яких сума, одержана від реалізації

сільськогосподарської продукції власного виробництва та продукції її переробки за звітний (податковий) рік, перевищує 50% загальної суми грошової виручки підприємства. Якщо ж цей відсоток менше вказаної граничної межі (тобто 50 і менше), то таке підприємство сплачує податки у наступному звітному періоді на загальних підставах.

Аграрні підприємства перераховують у визначений законом строк суми фіксованого податку у Державне казначейство, яке перераховує їх у такій пропорції: 68% - на обов'язкове державне пенсійне страхування, 2% - на соціальне страхування і 30% - до місцевого бюджету.

Законом України «Про оренду землі», прийнятим у жовтні 1998 року визначені загальні засади набуття, реалізації і припинення права на оренду земельної ділянки.

Орендна плата за земельну ділянку – це платіж, який орендар сплачує орендодавцеві за володіння і користування земельною ділянкою.

Орендна плата може встановлюватися в різних формах: *грошовій*, *натуральній* (визначеною кількістю чи часткою врожаю, що утримується з орендованої землі), *відробітній* (надання різних послуг орендодавцю) і *змішаній*, в якій можуть бути поєднанні у певних співвідношеннях зазначені раніше форми орендної плати. Суть грошової орендної плати полягає в тому, що орендар виплачує орендодавцю наперед певну суму грошей за користування землею та іншим нерухомим майном. Така форма орендної плати для обох учасників орендних відносин має як недоліки, так і переваги.

Орендарю вигідно виплачувати фіксовану орендну плату грошима, оскільки за цієї умови він самостійно приймає управлінські рішення щодо виробництва, а весь додатковий прибуток від зростання продуктивності землі і цін на продукцію залишається в його розпорядженні. Однак він бере на себе і додатковий ризик від зниження цін на сільськогосподарську продукцію, а також обсягу її виробництва в неврожайні роки. Ця форма орендної плати для орендаря є одним з видів постійних витрат, які потрібно покрити незалежно від того, який одержано виторг від реалізації продукції. Серед форм орендної плати переважає натуральна форма та послуги – 79,2 %. Орендодавці мають право здавати землю в оренду на строк до 50 років.

Орендні відносини між орендодавцями земельних ділянок і орендарями регулюються *договором оренди*, який укладається у письмовій формі. Невід'ємною складовою його є план (схема) земельної ділянки. Істотні умови договору оренди земельних ділянок - це місце розташування та розмір земельної ділянки; термін договору оренди; орендна плата; цільове призначення та умови використання і збереження якості землі; умови повернення земельної ділянки; існуючі обмеження й обтяження щодо її використання; сторона, що несе ризик випадкового пошкодження або знищення об'єкта оренди чи його частини; відповідальність сторін. Важливо знати, що відсутність у договорі оренди хоча б однієї з істотних умов є підставою для визнання такого договору недійсним, а також для відмови у його державній реєстрації.

З огляду на істотні умови договору оренди стає очевидним, що орендні земельні відносини мають різнобічний і складний характер, оскільки враховують багато виробничих, соціальних і навіть особистісних факторів. Якщо в нашій країні термін оренди земельних ділянок (паїв) переважно становить до 5 років* з обов'язковою вимогою укладання його у письмовій формі, то, наприклад у США, договір оренди може бути укладений навіть усно, без юридичного оформлення, причому в більшості випадків строком на один рік, що дає змогу орендодавцям і орендарям значно розширити можливості вибору партнерів, знайти для себе вигідніші варіанти

* Станом на кінець 2006 р. було укладено договір терміном 1-5 років від їх загальної кількості – 81,6 %, 6-10 років – 14,7 %, більше 10 років – лише 3,7 %.

Ці дані свідчать про те, що оренда земель на такі короткі строки не стимулює орендаря вкладати капітал у збереження родючості земель та їх захист від руйнування, а використовують їх як тимчасове явище, прагнучи будь-яким шляхом одержати від орендованої землі найвищий тиск.

Подумайте над запитаннями

1. Яка роль землі в різних галузях народного господарства і чому в сільському господарстві вона є головним засобом виробництва?
2. Розкрийте сутність природної, штучної і економічної родючості землі.
3. Що ви розумієте під терміном «сільськогосподарські угіддя» і як визначається їх структура ?
4. Для чого земельні ділянки передають у приватну власність громадянам України?
5. У яких випадках громадяни отримують право власності на земельну ділянку?
6. Дайте визначення поняття «оренда землі». В чому ви вбачаєте необхідність прискореного розвитку орендних земельних відносин в Україні?
7. Що ви розумієте під орендною платою за землю, які ви знаєте її форми і умови перегляду
8. Що ви розумієте під фіксованим сільськогосподарським податком, яке його значення і хто є його платником?

ТЕМА 4. ТРУДОВІ РЕСУРСИ І ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Питання:

1. Поняття про трудові ресурси, їх склад, структура і особливості використання
2. Показники працезабезпечення і використання трудових ресурсів
3. Шляхи поліпшення використання трудових ресурсів
4. Поняття про продуктивність праці
5. Показники і методика визначення продуктивності праці
6. Фактори і резерви продуктивності праці

1. Поняття про трудові ресурси, їх склад, структура і особливості використання

Головним фактором створення матеріальних і духовних цінностей, основним джерелом багатства суспільства є праця. Процес докладання праці – явище не просте. Незалежно від сфери матеріального виробництва процес праці передбачає поєднання і гармонію самої працею, як цілеспрямованої діяльності людини, предметів і засобів праці, а також результатів праці.

Кожне сільськогосподарське підприємство функціонує за певної чисельності персоналу - сукупності працівників, які мають необхідний фізичний розвиток, знання, практичні навички для управління виробництвом, якісного і своєчасного виконання передбачених технологією робіт у сфері агропромислового виробництва.

Критерієм кількісного визначення трудових ресурсів виступають встановлені законодавством межі працездатного віку населення. Згідно з чинним законодавством, за віковим критерієм до трудових ресурсів належать чоловіки віком 16-59 років і жінки віком 16-54 років, за винятком інвалідів I і II груп цього віку. З 1992 р. Верховна Рада України встановила для трактористів-машиністів, доярок і свинарок нижчу на 5 років верхню вікову межу працездатності. Така ж пільга надається жінкам, що народили і виховали п'ятеро і більше дітей. У законодавчому порядку на 5-10 років (залежно від групи інвалідності) знижена верхня межа працездатності для учасників ліквідації Чорнобильської аварії та для осіб, що проживають на забруднених радіонуклідами територіях України.

Трудові ресурси аграрної сфери характеризуються такими основними показниками:

- фізичним здоров'ям ;
- середньою тривалістю життя громадян;
- статеві-віковою структурою населення;
- загальноосвітнім і професійно-кваліфікаційним рівнями;
- міграційною та соціальною мобільністю тощо.

Кожне аграрне підприємство може ефективно працювати за умови, коли воно має необхідний професійний і кваліфікаційний склад працівників, доцільну кадрову структуру.

Під професією розуміють вид трудової діяльності, що вимагає для її здійснення відповідної суми спеціальних знань (оператор машинного доїння, тракторист-машиніст, оператор тваринницького комплексу тощо).

В межах професії можуть виділятися спеціальності - її різновиди з вужчим характером трудової діяльності (в ремонтній майстерні, наприклад, можуть бути токарі (професія) різних спеціальностей - токар-розточувальник, токар-револьверщик тощо). Сільськогосподарські підприємства можуть істотно відрізнятися за професійним складом своїх працівників, що зумовлено їх різною спеціалізацією та неоднаковим ступенем диверсифікації виробництва. Результати діяльності сільськогосподарського підприємства

значно залежать від кваліфікації персоналу, яку можна визначити як ступінь підготовленості кожного працівника до виконання ним професійних обов'язків (функцій). Скажімо, робітників за рівнем кваліфікації поділяють на чотири групи: висококваліфіковані, кваліфіковані, малокваліфіковані і некваліфіковані.

Залежно від умов найму працівників (без визначення або з визначенням строку їх зарахування до складу трудового колективу) їх класифікують за такими категоріями:

1. Постійні працівники - ті, які є членами підприємства або прийняті на роботу по найму на тривалий термін без його точного визначення. Засновники (учасники) приватних підприємств - сільськогосподарських виробничих кооперативів, ТОВ, СФГ, командитних товариств, товариств з додатковою відповідальністю виступають членами цих підприємств, а тому їх правомірно відносити до даної категорії працівників.

2. Тимчасові працівники - ті, яких зараховують до складу трудового колективу тимчасово на термін до двох місяців.

3. Сезонні працівники - ті, яких зараховують до складу трудового колективу на термін від двох до шести місяців для виконання сезонних робіт.

Персонал аграрних підприємств залежно від сфери трудової діяльності його членів класифікують на такі групи:

- персонал, зайнятий у сільськогосподарському виробництві (персонал основної діяльності);
- персонал, зайнятий у підсобних промислових виробництвах;
- персонал, зайнятий в обслуговуючих виробництвах.

До персоналу першої групи відносять працівників, зайнятих у рослинництві, тваринництві, садівництві, поточним ремонтом будівель і споруд виробничого сільськогосподарського призначення, працівників транспорту, що переважно обслуговує сільськогосподарське виробництво.

До персоналу другої групи включають працівників переробних цехів, цегельних заводів, столярень, працівників майстерень по ремонту техніки та працівників транспорту, що обслуговують промислове виробництво.

До складу персоналу, зайнятого в обслуговуючих виробництвах, належать працівники складів, матеріально-технічного постачання, працівники, які здійснюють капітальний ремонт будівель і споруд несільськогосподарського призначення, працівники транспорту, які обслуговують неосновне виробництво і непромислове виробництво, наприклад комунальне господарство.

На відміну від всіх інших ресурсів сільськогосподарського виробництва трудові ресурси мають свої особливості, а саме:

- кінцевий результат праці, її ефективність залежать не лише від уміння оперувати матеріально-технічними ресурсами, а й від природно-кліматичних умов і якості земельних ресурсів.
- ступінь інтенсивності праці, її розподіл впродовж року залежать значною мірою від сезонності виробництва, а це й обумовлює потребу в процесі менеджменту керуватись і такою категорією як сільськогосподарський рік;
- окрім знання технологічних прийомів та операцій з виробництва того чи іншого виду продукції праця в сільському господарстві базується на вмінні управляти біохімічними і фізіологічними процесами живих організмів – рослин і тварин;

- наявність значної кількості галузей механізації виробничих процесів у основному виробництві доводиться залучати до виконання важких технологічних операцій жінок, а в напружені періоди сільськогосподарських робіт – підлітків і пенсіонерів;

- низка природних факторів (погані умови, опади, забрудненість, сонячна радіація), а також слабка інфраструктурна забезпеченість (низький рівень побутового обслуговування, відсутність доріг із твердим покриттям, необлаштованість життя за сучасними стандартами) роблять сільськогосподарську працю непривабливою і малоестетичною;

- прив'язаність до сільського побуту і відсутність можливості зміни місця роботи та професії роздвоюють працю аграрія на необхідність працювати безпосередньо в господарстві та на своїй власній садибі;

- формування, використання і відтворення трудових ресурсів села відбувається в умовах складної демографічної ситуації, визначальними рисами якої є постійний відтік робочої сили, скорочення народжуваності, старіння сільського населення.

До найголовніших рис сучасного стану і вимог до трудових ресурсів села належать такі:

1. Сільськогосподарська праця стає все складнішою порівняно з промисловою, все частіше вникає потреба суміщення трудових функцій. Перехід на нові форми господарювання вимагає, щоб селянин в собі уособлював функції управлінської і виконавчої роботи, був одночасно і хліборобом, і інженером, і економістом-фінансистом.

2. Наявність і вплив одвічного стримуючого фактора – природні умови і сезонність виробництва – потребує здійснення різних контрзаходів, які б гарантували повне завантаження трудових ресурсів протягом року і зменшити залежність ефективності праці від природного фактора.

3. Зміщення основних обсягів виробництва багатьох видів сільськогосподарської продукції в особисте підсобне господарство загострює проблему працевзабезпечення новостворюваних агровиробничих структур.

4. Водночас, перехід на нові форми господарювання, в основі яких лежатимуть виключно інтенсивні методи, внесе певні зміни у зміст сільськогосподарської праці, мова йтиме швидше не про працівника сільського господарства, а про сукупного працівника агропромислового виробництва.

5. Як відомо, трудовий потенціал реалізується активною частиною населення, хоча формується він усіма віковими групами. Проте в сучасних умовах ці можливості обмежені, а тому, як ніколи раніше, на перше місце виходить проблема відтворення не трудових ресурсів взагалі, а кваліфікованої робочої сили як основи підвищення продуктивності аграрної праці.

2. Показники працевзабезпечення і використання трудових ресурсів

Трудовий потенціал кожного сільськогосподарського підприємства характеризується абсолютним показником - середньообліковою кількістю працівників і питомим показником - працевзабезпеченістю виробництва, що визначається як частка від ділення середньооблікової кількості працівників на площу сільськогосподарських угідь відповідного підприємства.

Показники, що характеризують ефективність використання трудових ресурсів:

- створено продукції на 1 середньорічного працівника і на 1 люд.- год.;

- коефіцієнт використання трудових ресурсів (як відношення фактичного відпрацьованого часу протягом року до можливого річного фонду);
- загальний коефіцієнт використання робочого часу (як добуток коефіцієнта використання робочого часу дня (зміни) і коефіцієнта використання трудових ресурсів);
- кількість фактично відпрацьованих люд.-днів.(люд.-год.) одним середньорічним працівником на протязі року;
- коефіцієнт використання робочого часу дня (як відношення відпрацьованого робочого часу за зміну (день) до встановленого робочого часу зміни (дня);
- коефіцієнт залучення трудових ресурсів у суспільне виробництво (як відношення кількості працівників, які фактично зайняті до загальної їх чисельності в господарстві).

Для характеристики річного фонду робочого часу можуть використовуватись два показники – *номінальний і реальний*. **Номінальний** розраховується як різницю між календарним фондом робочого часу і вихідними, святковими, а також днями трудової відпустки. Він становить в середньому 285-290 днів. **Реальний фонд** робочого часу менший від номінального на кількість неробочих днів, пов'язаних з хворобами, погодними та іншими умовами. Це фактично можливий робочий час – у середньому він дорівнює близько 265 днів.

Основними показниками сезонної зайнятості сільського населення та працівників аграрної сфери виступають: коефіцієнт сезонності залучення селян або працівників аграрної сфери до суспільного виробництва, що визначається як відношення кількості зайнятих у суспільному виробництві в період "пік" до середньорічної їх чисельності. Він може бути обчислений і як співвідношення кількості відпрацьованих селянами або працівниками-аграріями людино-днів у суспільному виробництві відповідно до їх середньорічних показників. Розмах (амплітуда) сезонної зайнятості сільського населення (працівників аграрної сфери) - це різниця між чисельністю зайнятих або кількістю відпрацьованих людино-днів у суспільному виробництві в період "пік" та у період мінімального праценапруження. Вона вимірюється натуральними величинами - кількістю осіб або відпрацьованих людино-днів із урахуванням коефіцієнта нерівномірної зайнятості селян (працівників аграрної сфери), що визначається як відношення кількості зайнятих або відпрацьованих людино-днів у звітному періоді до попереднього. На основі цих показників необхідно розробляти й реалізувати заходи щодо пом'якшення сезонної зайнятості сільського населення та працівників аграрної сфери, спрямовані на зниження коефіцієнта сезонності та зменшення амплітуди сезонності використання праці.

Характерними напрямками пом'якшення сезонної зайнятості селян та працівників-аграріїв більшості суб'єктів господарювання виступають: оптимальне поєднання галузей сільськогосподарського і несільськогосподарського виробництва (підсобних підприємств, промислів тощо); оптимальне з огляду на використання трудових ресурсів поєднання рослинництва і тваринництва з урахуванням виробничих ресурсів та ефективності виробництва сільськогосподарської продукції цих галузей; оптимальна структура сільськогосподарських культур у рослинництві з точки зору незбігання затрат живої праці на їх вирощування; створення в сільській місцевості сезонних робочих місць шляхом наближення переробних галузей сільськогосподарської продукції до сільської місцевості, розміщення тут цехів, філій великих промислових підприємств з такими сезонними затратами праці, що не збігаються із сезонністю сільськогосподарського виробництва; розширення підприємницької діяльності в сільській місцевості; застосування нетрадиційних форм зайнятості та організації праці, особливо для жінок (неповного

робочого тижня, гнучких графіків трудової діяльності, надомництва, контрактів за наймом та ін.).

3. Шляхи поліпшення використання трудових ресурсів

Потреба істотного поліпшення використання трудових ресурсів має стати основою успішного функціонування інших ресурсів і насамперед землі та капіталу. А цього можна досягти за умови сталості соціально – демографічних процесів на селі. Тут можливі три такі підходи:

1. Поліпшення демографічної ситуації в сільській місцевості.
2. Надання пріоритету підвищенню продуктивності аграрної праці.
3. Створення соціально-економічних умов відтворення робочої сили на селі на рівні сучасних вимог.

4. Поняття про продуктивність праці

Виробництво будь-якої продукції, в тому числі і сільськогосподарської, може зростати за рахунок збільшення маси праці, підвищення рівня її продуктивності або завдяки одночасній дії цих двох факторів.

Під продуктивністю праці розуміють реалізовану здатність конкретної праці (праці конкретних працівників) в одиницю робочого часу виробляти певну кількість продукції або виконувати відповідний обсяг роботи.

З наведеного визначення випливає, що підвищення продуктивності праці в кінцевому рахунку зводиться до економії робочого часу. Адже чим менше потрібно часу для виробництва якогось виду продукції, тим більше робочого часу може бути використано для збільшення виробництва цього самого або іншого виду продукції.

Із скороченням робочого часу на виробництво одиниці продукції знижується (за інших однакових умов) її собівартість, отже, зростає дохідність підприємств, підвищується їх конкурентоспроможність.

Зі зростанням продуктивності праці посилюється процес вивільнення працівників, які можуть бути залучені підприємством для розвитку інших видів діяльності. Очевидно також, що скорочення робочого дня можливе лише за умови послідовного підвищення продуктивності праці.

5. Показники і методика визначення продуктивності праці

Для визначення продуктивності праці в сільському господарстві застосовують систему економічних показників. Це зумовлено особливостями даної галузі і, насамперед, незбігом робочого періоду з періодом виробництва. У багатьох галузях сільськогосподарських підприємств продукцію одержують лише раз на рік, а працю витрачають цілорічно. Тому, застосовуючи систему показників продуктивності праці, можна, не очікуючи кінцевих результатів, враховувати проміжні, що характеризують затрати живої праці на окремих операціях, за окремі проміжки часу, завантаженість працівників тощо.

Рівень продуктивності праці в сільському господарстві визначається співвідношенням обсягу виробленої продукції і затрат живої праці. Обсяг валової продукції сільського господарства може обчислюватися як у натуральному, так і у вартісному виразі. У галузях сільського господарства, де виробляється однорідна продукція (зерно, молоко, вівна тощо), обсяг валової продукції виражається в натуральних або вартісних показниках.

Оскільки у господарствах виробляється багато видів продукції різної споживчої вартості, валовий обсяг її виражається у вартісній формі і оцінюється в порівнянних цінах.

Затрати праці в сільському господарстві виражаються в одиницях робочого часу (людино-годинах, людино-днях), а також у чисельності середньорічних працівників с.г. підприємств. Рівень продуктивності праці визначають за затратами робочого часу лише тих працівників, які беруть безпосередню участь у виробництві сільськогосподарської продукції (за прямими затратами парці).

Продуктивність праці характеризується системою прямих і непрямих показників. Прямі показники визначаються кількістю продукції, що виробляється за одиницю робочого часу. **До прямих показників продуктивності праці** належать:

1. виробництво окремих видів сільськогосподарської продукції (зерна, молока, приросту живої маси тварин, яєць тощо) в натуральному виразі з розрахунку на 1 люд.-год.

$$П = \frac{Q}{T},$$

де Q – обсяг виробленої продукції;

T – витрати часу.

2. прямі затрати праці (люд.-год.) на виробництво 1 ц продукції (характеризують трудомісткість продукції);

$$Tr = \frac{T}{Q},$$

де Tr – трудомісткість на одиницю продукції.

1. вартість валової продукції рослинництва, тваринництва або сільського господарства в цілому з розрахунку на 1 люд.-год;

2. вартість валової продукції сільського господарства з розрахунку на одного середньорічного працівника.

У сільському господарстві продукцію одержують раз на рік або дуже нерегулярно, тоді як затрати праці відбуваються, як правило, постійно, особливо в тваринницьких галузях. Тому прямі показники продуктивності праці за виходом кінцевої продукції сільськогосподарських галузей визначаються по закінченні господарського року.

Продуктивність праці протягом року обчислюють і аналізують системою непрямих показників, які визначають із співвідношення обсягу виконаних робіт і затрат робочого часу. До них відносять:

- затрати праці на вирощування 1га посіву сільськогосподарських культур (люд.-год);
- затрати праці на 1 голову окремих видів худоби (люд.-год);
- навантаження посівних площ з розрахунку на одного середньорічного працівника;
- навантаження поголів'я худоби і птиці на одного середньорічного працівника відповідної галузі тваринництва.

Непрямі показники продуктивності праці характеризують обсяг виконаних робіт з розрахунку на одиницю робочого часу.

Збільшення виробництва продукції в сільському господарстві забезпечується за рахунок підвищення продуктивності праці. Продуктивність праці формується під впливом багатьох факторів:

- ✓ природних умов;
- ✓ рівня кваліфікації працівників;

- ✓ розвитку науки й технологічного застосування;
- ✓ розмірів і розміщення с.г. галузей;
- ✓ спеціалізації і організації виробничого процесу.

Чим вище продуктивність, тим менше трудомісткість виробленої продукції.

6.Фактори і резерви продуктивності праці

Усі фактори, що впливають на рівень продуктивності праці, за характером дії на цей показник можна об'єднати *в три групи*. **До першої групи** належать фактори, що сприяють збільшенню виробництва продукції, **до другої** - скороченню затрат живої праці, **до третьої** - соціальні фактори, що спонукають працівників до ефективнішої праці.

Збільшення виробництва продукції досягається завдяки підвищенню культури землеробства, впровадженню нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур, кращих порід і ліній тварин, раціональної хімізації виробництва і меліорації землі, зміцненню кормової бази тощо. Серед другої групи факторів важливе значення мають такі, як впровадження нових технологій і способів обробітку ґрунту, раціональної організації праці і виробничих процесів, досягнення обґрунтованої спеціалізації виробництва й ефективного співвідношення між основними та допоміжними галузями. Але найбільш радикальним фактором, що впливає на скорочення затрат живої праці, є заміна її капіталом. Результатом такої заміни є механізація й автоматизація виробництва, завдяки чому не лише підвищується продуктивність праці, а й зростає прибутковість підприємств.

Серед третьої групи факторів підвищення продуктивності праці особливу роль відіграють такі, як підвищення кваліфікації працівників і рівня їх матеріальної зацікавленості, моральне стимулювання кращої праці. Працівники з вищою кваліфікацією швидше та якісніше виконують свої функції. Тому раціональна організація навчання кадрів є важливою умовою зміцнення економіки підприємств. Це тим більш важливо, що заміна живої праці капіталом, перехід до використання більш продуктивних машин і знарядь вимагає для їх експлуатації кваліфікованіших працівників з іншим рівнем матеріального стимулювання: успіх досягається лише тоді, коли кожний працівник буде чітко розуміти, що, коли, чому і як йому потрібно робити, а також яка матеріальна винагорода його очікує.

Важливим соціальним фактором підвищення продуктивності праці є взаємовідносини між управлінським апаратом (менеджерами) і виконавцями, роботодавцями і виконавцями. Менеджери повинні турбуватися про працівників, прислуховуватися до їх порад щодо поліпшення організації виробництва, вдосконалення його технічної бази, об'єктивно оцінювати роботу кожного члена трудового колективу. Етика взаємовідносин між керівниками і підлеглими вимагає взаємоповаги. Менеджери повинні спокійно реагувати на помилки виконавців, виправляти їх, не роблячи зауважень винним у присутності інших працівників.

Значного підвищення продуктивності праці можна досягти завдяки впровадженню наукової організації праці, коли досягається найбільш раціональне виконання трудового процесу.

Як впливає продуктивності праці на ефективність діяльності сільськогосподарського підприємства показано в табл.3.

Таблиця 3. Вплив продуктивності праці на ефективність діяльності підприємства

Наслідки	
Зниження продуктивності праці	Підвищення продуктивності праці
▪ втрата позицій на ринку	▪ підвищення конкурентоспроможності на ринку
▪ зниження ефективності використання ресурсів	▪ підвищення ефективності використання ресурсів
▪ зниження рівня використання виробничої потужності	▪ зростання рівня використання виробничої потужності
▪ втрата обсягів виробництва і реалізації продукції	▪ збільшення обсягів виробництва та реалізації продукції
▪ підвищення собівартості продукції	▪ зниження собівартості продукції
▪ зниження рентабельності діяльності с.г. підприємства, трудових ресурсів	▪ підвищення рентабельності діяльності с.г. підприємства, трудових ресурсів

Подумайте над запитаннями:

1. Дайте визначення поняття «трудові ресурси» сільськогосподарських підприємств і охарактеризуйте їх склад.
2. Які існують особливості формування складу працівників в сільськогосподарських підприємствах?
3. На які категорії працівників класифікуються трудові ресурси сільськогосподарських підприємств за критерієм їх правового статусу і умовами найму на роботу?
4. Як визначається середньооблікова чисельність персоналу?
5. Які ви знаєте показники сезонності і яка методика їх визначення?
6. До яких негативних наслідків призводить сезонність виробництва і які існують шляхи її пом'якшення?
7. Чи є такі сільськогосподарські підприємства, де сезонність виробництва не проявляється?
8. За якими показниками здійснюється оцінка ефективності використання трудових ресурсів? Розкрийте методику визначення цих показників та їх економічний зміст.
9. Дайте визначення поняття «продуктивність праці». Яке економічне та соціальне значення має підвищення продуктивності праці в сільському господарстві?
10. Які чинники зумовлюють необхідність визначення в сільському господарстві системи показників продуктивності праці?
11. Розкрийте методику визначення трудомісткості продукції.
12. Назвіть три групи факторів підвищення продуктивності праці та дайте якісний аналіз кожної групи.

ТЕМА 5. ОСНОВНИЙ ТА ОБОРОТНИЙ КАПІТАЛ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ. НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ

Питання:

- 1.Поняття про засоби виробництва і виробничі фонди, їх оцінка
- 2.Класифікація, структура і оцінка основних фондів
- 3.Фізичний і моральний знос
- 4.Поняття про амортизацію і методика визначення амортизаційних відрахувань
- 5.Показники ефективності та їх використання
- 6.Ринок засобів виробництва
- 7.Шляхи поліпшення використання основних фондів
- 8.Оборотні фонди, їх склад і джерела формування
- 9.Показники економічної ефективності оборотних фондів
- 10.Шляхи поліпшення використання оборотних фондів

1.Поняття про засоби виробництва і виробничі фонди, їх оцінка

Сільськогосподарське виробництво здійснюється за органічної єдності чотирьох (в умовах зрошення - п'яти) факторів, серед яких важливе місце займають засоби виробництва - знаряддя і предмети праці. Вони беруть безпосередню участь у створенні вартості продукції і, будучи складовим елементом продуктивних сил, визначають ступінь розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств. Тому від рівня забезпеченості виробництва знаряддями і предметами праці, їх структури та ефективності використання значною мірою залежать кінцеві результати діяльності суб'єктів господарювання в сільському господарстві.

Знаряддя і предмети праці, виражені у вартісній формі, разом з грошовими ресурсами, що обслуговують процес виробництва, становлять поняття виробничих фондів. Їх кругообіг відбувається як рух вартості, результатом якого є виробництво матеріальних благ, що втілюють у собі вартість спожитих засобів виробництва.

Термін «*фонди*» походить від латині і означає «*основа*». Це дійсно основа продуктивної діяльності підприємства, так як сільськогосподарське підприємство не може діяти, не маючи засобів виробництва.

Залежно від характеру обороту, а також від функціональної ролі і значення в процесі створення нових споживних вартостей засоби виробництва поділяють на основні й оборотні фонди (основний і оборотний капітал).

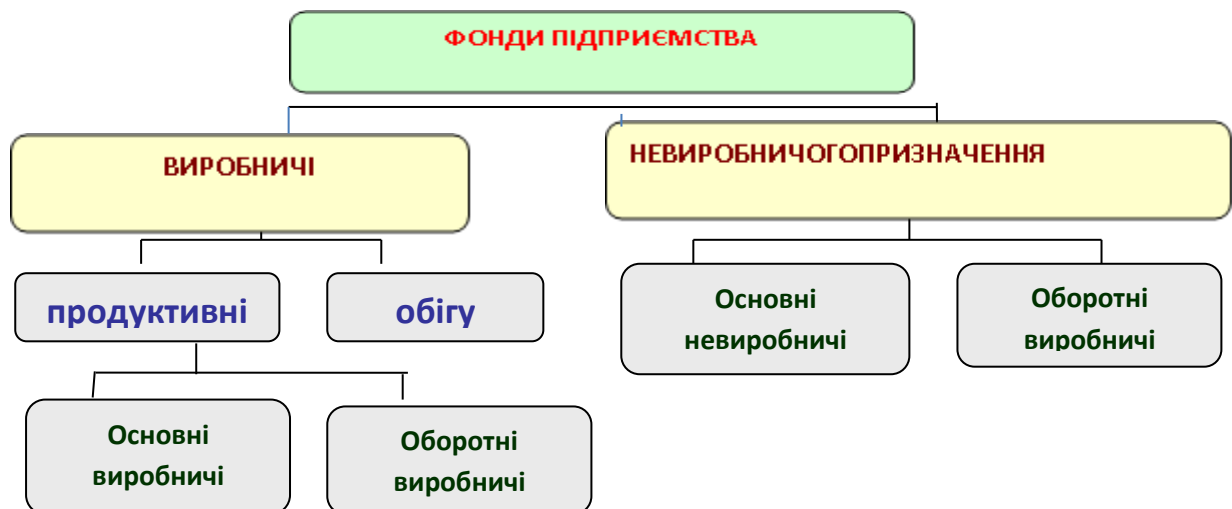

Рис.3 Склад фондів підприємства

Основні виробничі фонди (основний капітал) - це грошовий вираз знарядь праці. Вони беруть участь у процесі виробництва тривалий час, зберігаючи при цьому натурально-речову форму

Споживна вартість знарядь праці закріплюється на тривалий час у сфері виробництва, а вартість знаходиться в постійному русі, причому частина її переноситься на заново створений продукт, а інша частина, постійно зменшуючись, фіксується у засобах виробництва до завершення строку їх використання.

Економічне значення основних фондів полягає в тому, що вони є мірилом розвитку процесу праці в сільському господарстві, формують ступінь комплексної механізації та автоматизації виробництва, забезпечують якісне і своєчасне виконання сільськогосподарських робіт і цим визначально впливають на продуктивність праці.

2.Класифікація, структура і оцінка основних фондів

Залежно від цільового призначення основні фонди поділяють на дві групи:

- **основні виробничі фонди;**
- **основні невиробничі фонди.**

Основні виробничі фонди беруть безпосередню участь у процесі виробництва і формуванні собівартості та вартості продукції. На них припадає переважна частка основних фондів сільськогосподарських підприємств - до 85-90 %. Основні невиробничі фонди не беруть участі в процесі виробництва. Вони формують соціальні умови життя людей на селі, а тому рівень забезпечення ними опосередковано впливає на результати виробничої діяльності. До складу цих фондів відносять фонди житлово-комунального господарства і побутового обслуговування, організацій культури, освіти, охорони здоров'я, фізичної культури і соціального забезпечення.

В роки економічної кризи для більшості сільськогосподарських підприємств стало непосильним утримання на належному рівні їх соціальної сфери, в тому числі використання і підтримка в дієздатному стані основних невиробничих фондів. Тому було прийняте урядове рішення про передачу об'єктів соціальної сфери на баланс сільських (селищних) рад народних депутатів і утримання їх за рахунок місцевих бюджетів. Багато сільськогосподарських підприємств скористалося цією можливістю. Проте ряд підприємств, які мають, як правило, міцний економічний стан, продовжують утримувати соціальну сферу і тим самим забезпечують кращі соціальні умови проживання своїх працівників. В перспективі є підстави очікувати, що із зміцненням економіки сільськогосподарських підприємств вони відновлять розвиток окремих ланок соціальної сфери з метою забезпечення опосередкованого впливу цього фактора на підвищення продуктивності праці.

Сільськогосподарські підприємства, крім сільськогосподарської, можуть виробляти й інші види продукції, займатися торгівлею, будівництвом тощо. Тому основні виробничі фонди цих підприємств не є однорідними за їх функціональною роллю.

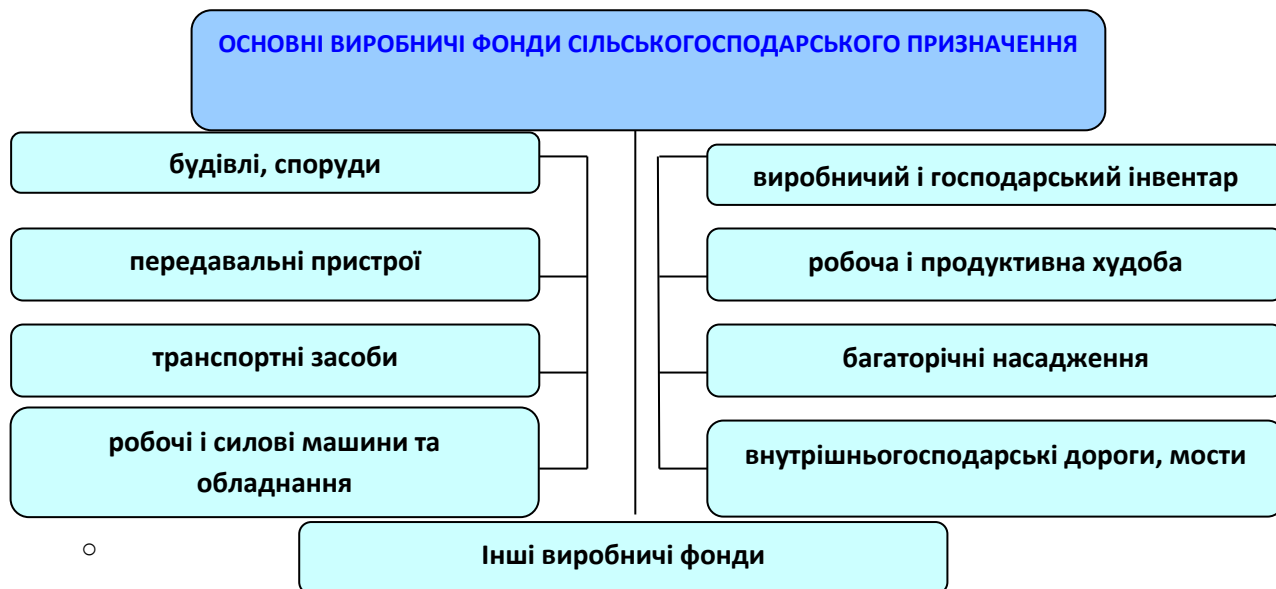

Рис.4. Основні виробничі фонди сільськогосподарського призначення

Названі основні виробничі фонди (з метою аналізу забезпечення ними й оцінки ефективності використання) можуть об'єднуватися в три групи: фонди рослинництва, тваринництва і загальногосподарського призначення.

Основні виробничі фонди несільськогосподарського призначення:

- житлові будинки;
- культурно – побутові об'єкти;
- комунальні споруди;
- будинки медичного призначення;
- будинки торгівлі і громадського харчування

Певною мірою ці основні фонди характеризують ступінь агропромислової інтеграції та диверсифікації виробництва.

На ефективність сільськогосподарського виробництва істотний вплив справляє і структура основних виробничих фондів, під якою розуміють процентне співвідношення окремих складових елементів цих фондів у їх загальній вартості.

Основні засоби класифікують за такими групами: земельні ділянки; капітальні витрати на поліпшення земель; будинки, споруди та передавальні пристрої; машини й обладнання, транспортні засоби і інструменти, прилади, інвентар (меблі); робоча і продуктивна худоба; багаторічні насадження; інші основні засоби. В складі основних засобів виділяють також групу інших необоротних активів, до яких відносять бібліотечні фонди, малоцінні необоротні матеріальні активи, природні ресурси, інвентарну тару, предмети прокату.

Основні виробничі засоби функціонують, плануються й обліковуються в натуральній і вартісній формах (рис. 5).

Рис. 5 Облік основних фондів

Оцінка основних фондів – це грошовий вираз їхньої вартості.

Щоб визначити ступінь участі різних складових елементів основних засобів у формуванні собівартості продукції, розрахувати обсяг потрібних капіталовкладень на їх придбання, а також ступінь їх придатності і зношеності, обчислити фондомісткість виробництва, грошова оцінка цих засобів здійснюється за *первісною, справедливою, переоціненою, залишковою і ліквідаційною вартістю*.

Первісна вартість основних засобів - це фактична вартість їх придбання або фактичні витрати на створення даних засобів (наприклад, витрати на будівництво виробничих будівель, споруд, на формування основного стада, робочої худоби тощо).

До первісної вартості основного засобу включають ціну його придбання або оплату за виконання будівельно-монтажних робіт, витрати на страхування ризиків доставки вказаного засобу, суми непрямих податків у зв'язку з його придбанням і деякі інші. При цьому слід пам'ятати, що витрати на сплату відсотків за користування кредитами у первісну вартість основного засобу не включаються.

Справедлива вартість - це така вартість, за якою може бути здійснений обмін активу (основного засобу в даному випадку) або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, заінтересованими та незалежними сторонами.

Для земельних ділянок і будівель їх справедливою вартістю є ринкова вартість, для машин і устаткування - ринкова вартість або сучасна собівартість придбання за вирахуванням суми зносу на дату оцінки. Справедливою вартістю інших основних засобів є сучасна собівартість їх придбання за вирахуванням суми зносу на дату оцінки.

Переоцінена вартість - це вартість основних засобів після їх переоцінки.

В процесі такої переоцінки визначається нова ціна (вартість) основного засобу з урахуванням його фізичного і морального зносу та сучасних способів виробництва, інфляційних процесів, динаміки цін.

На балансі підприємства основні засоби можуть обліковуватися за первісною або за переоціненою вартістю. Ті з них, по яких здійснена переоцінка, відображаються за переоціненою вартістю, а інші засоби, по яких переоцінка не здійснювалася, - за первісною. Тому на практиці і в науковому обороті часто вживають термін «балансова вартість» основних засобів (первісна або/і переоцінена), за якою вони стають на баланс підприємства.

Залишкова вартість – це вартість основних засобів, одержана як результат від різниці між первісною вартістю та накопиченою на момент обчислення сумою спрацювання основних засобів.

Залишкова вартість основних засобів на час їхнього вибуття (спричиненого спрацюванням) має назву ліквідаційної вартості.

Ліквідаційна вартість - сума коштів або вартість інших активів, яку підприємство очікує отримати від ліквідації (реалізації) необоротних активів після закінчення строку їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних з продажем (ліквідацією).

Існує й таке поняття, як балансова вартість, за якою основні засоби обліковуються на балансі підприємств.

3. Фізичний і моральний знос

Знос - це часткова або повна втрата основними засобами поживних властивостей та вартості, як в процесі експлуатації та й при їх бездії.

У процесі виробництва основні виробничі засоби зношуються фізично (матеріально) та економічно (морально). Розрізняють дві форми фізичного і морального зношення.

Фізичний - втрата основними фондами технічних властивостей та характеристик в результаті експлуатації, атмосферних впливів, умов збереження.

Моральний - знецінення діючих основних фондів за рахунок появи нових більш дешевих та більш продуктивніших видів.

З економічного погляду фізичне зношування є перенесенням частини вартості засобів праці на вироблений продукт, що дорівнює розміру втраченої споживної вартості.

Фізичне зношування ($\Phi_{зн}$) визначають за формулою:

$$\Phi_{зн} = \frac{Tф \cdot 100}{Tн},$$

де $Tф$, $Tн$ – відповідно фактичний термін експлуатації та нормативний термін служби (амортизаційний період), роки.

Є два види морального зношування. Величину першого з них ($M_{зн1}$) можна обчислити за такою формулою:

$$M_{зн1} = \frac{\Phi_{п.в} - \Phi_{вв}}{\Phi_{пв}},$$

де $\Phi_{п.в}$, $\Phi_{вв}$ – відповідно первісна і відновлювальна вартість основних фондів.

Величину другого виду морального зношування ($M_{зн2}$) розраховують за формулою:

$$M_{зн2} = \frac{Пн - Пз}{Пн},$$

де $Пз$, $Пн$ - відповідно продуктивність морально застарілих і нових засобів праці.

Перша форма фізичного зношення виникає в процесі використання засобів праці, коли їх робочі органи внаслідок тертя втрачають свої якості, деформуються та руйнуються. Друга – пов'язана з недовикористанням засобів праці, коли під дією природних і часового факторів металеві вузли і механізми машин і знарядь іржавіють, а пластмасові частини і гума «старіють». Внаслідок фізичного зношення знижується продуктивність засобів праці і зрештою вони стають непридатними для використання

4.Поняття про амортизацію і методика визначення амортизаційних відрахувань

Безперервний процес виробництва потребує постійного відтворення фізично спрацьованих і технічно застарілих основних засобів. У результаті зношення виробничих засобів втрачається їх вартість і споживна вартість. Цим і зумовлюється необхідність їх відтворення.

Відтворення основних засобів – це процес їх виробничого використання, зносу, амортизації, підтримки в робочому стані через здійснення ремонтів і відновлення в натурі

Необхідною умовою відновлення засобів праці є амортизація., оскільки вона, з одного боку, є елементом виробничих витрат, що включається в собівартість продукції, а з іншого – є джерелом коштів для відновлення основних засобів нерідко на якісно новій основі.

Амортизація – це економічний процес перенесення авансової раніше вартості всіх видів засобів праці на вартість продукції з метою її повного відшкодування.

Зношування та амортизація - поняття не тотожні. Розмір амортизації може не збігатися з розміром зношування в окремі періоди року, оскільки основні фонди зношуються нерівномірно, а амортизація нараховується рівними частинами щомісяця. Відрахування на заміщення вартості зношеної частини основних фондів називають амортизаційними. З них створюється фонд амортизації.

Для відшкодування вартості зношеної частини основних засобів кожне підприємство робить амортизаційні відрахування, тобто встановлює певну грошову компенсацію відповідно до розмірів фізичного спрацювання й техніко-економічного старіння. Ці відрахування включають до собівартості продукції, реалізують під час продажу товарів, а потім накопичують у спеціальному амортизаційному фонді, що слугує відновленню основних засобів.

Об'єктом амортизації є основні засоби (крім землі).

Норми амортизації визначені в Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 22.05.1997р.

З цією метою основні виробничі фонди поділені на чотири групи, до кожної з яких розроблені власні норми амортизації.

I група включає: будівлі, споруди, їх структурні компоненти і передавальні пристрої, зокрема житлові будинки та їх частини (2%).

II група включає транспортні засоби та вузли (запасні частини до нього), меблі, оргтехніка, електронні, оптичні, електромеханічні прилади і інструменти (10%).

III група включає будь-які інші основні фонди (6%).

IV група включає ЕОМ, програмне забезпечення до них, телефони, мікрофони і рації тощо. (15%).

Починаючи з 2000 року, згідно введеного в дію нового Положення(стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», передбачено застосування таких методів нарахування амортизації:

Прямолінійний (рівномірний) метод полягає в тому, що кожного року на собівартість виготовленої продукції переноситься однакова частина вартості основних фондів.

Метод прискореної амортизації дає змогу протягом першої половини корисного строку використання основних фондів відшкодувати до 60-70 % їх вартості завдяки

застосуванню в цей період підвищених норм амортизації. Прискорена амортизація означає щорічне зниження суми амортизаційних відрахувань.

Виробничий (річна сума амортизації визначається множенням річного обсягу продукції на виробничу ставку амортизації. Ця ставка обчислюється діленням вартості, яка амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує виробити (виконати) цим об'єктом.

Метод амортизації основних засобів обирається підприємством самостійно.

Відтворення основних фондів

Розширене відтворення, під час здійснення якого споживча вартість та кількість основних фондів підприємства зростає. Здійснюється шляхом:

- технічного переоснащення підприємства;
- реконструкції діючого підприємства;
- розширення діючого підприємства;
- нового будівництва;
- модернізації діючого виробничого обладнання.

Просте відтворення основних фондів, під час якого досягається збереження споживчої вартості основних фондів. Здійснюється шляхом проведення відповідних ремонтів та заміни застарілих об'єктів.

За економічним змістом ремонт можна поділити на:

- поточний;
- капітальний;
- відновний.

5. Показники використання основних фондів

До показників ступеня зносу основних фондів відносять (табл.4):

Таблиця 4. Показники ступеня зносу основних фондів

Показник	Алгоритм розрахунку	Економічна характеристика
Коефіцієнт зносу	Сума зносу основних фондів / Первісна вартість основних фондів	Ступінь зносу та відшкодування витрат на формування основних фондів
Коефіцієнт придатності	Залишкова вартість основних фондів / Первісна вартість основних фондів	Можливість подальшого використання, ступінь невідшкодування витрат на формування основних фондів

Інтенсивність відновлення основних фондів сільськогосподарських підприємств може бути охарактеризована такою системою показників (табл.5):

Таблиця 5. Система показників відновлення основних фондів

Показник	Алгоритм розрахунку	Економічна характеристика
Коефіцієнт оновлення	Вартість введених основних фондів за період / вартість основних фондів на кінець аналітичного періоду	Питома вага введених основних фондів у їх загальному наявному обсязі; ступінь оновлення основних фондів
Коефіцієнт вибуття	Вартість основних фондів, що вибули за період: Вартість основних фондів на початок аналітичного періоду	Питома вага вибуття основних фондів у їх загальному обсязі, ступінь втрати основних фондів
Швидкість оновлення	1 / Коефіцієнт оновлення основних фондів	Середній період повного оновлення всіх основних фондів

Ефективність використання основних засобів характеризується рядом показників, які поділяються на загальні та часткові.

Загальні показники ефективності використання основних фондів:

1. Фондовіддача

$$\Phi_v = \frac{B_n}{\Phi_{осн.}},$$

де B_n – вартість валової продукції, у.о;

$\Phi_{осн.}$ – середньорічна вартість основних фондів підприємства, у.о.

2. Фондоємність

$$\Phi_m = \frac{\Phi_{осн.}}{B_n},$$

3. Фондоозбросність

$$\Phi_{озб} = \frac{\Phi_{осн.}}{Ч_{ср}},$$

де $Ч_{ср}$ – кількість середньорічних працівників

4. Фондозабезпеченість

$$\Phi_{заб.} = \frac{\Phi_{осн.}}{S},$$

де S – площа сільськогосподарських угідь, га.

Ці показники можна визначити як у цілому по господарству, так і по окремих комплексах, галузях (рослинництва, тваринництва).

Частковими показниками використання основних засобів є:

1. Коефіцієнт екстенсивного використання завантаження устаткування

$$K_{екст.} = \frac{\Phi_d}{\Phi_n},$$

де: Φ_d , Φ_n – дійсний і нормативний фонд часу роботи обладнання за певний період, відповідно, год.

$$\Phi_n = (\Phi_k - (B + C)) \cdot t_{зм} \cdot Z_{зм},$$

де: Φ_k – календарний фонд часу, днів;

B, C – вихідні і святкові дні;

$t_{зм}$ – тривалість зміни, год.;

$Z_{зм}$ – кількість змін роботи обладнання на добу.

2. Коефіцієнт інтенсивного завантаження

$$K_{інт.} = \frac{t\phi}{t_n},$$

де: $t\phi$ – фактично витрачений час на виготовлення одиниці продукції, н-год.;

t_n – технічно обґрунтована норма часу на одиницю продукції, н-год.;

3. Коефіцієнт змінності роботи обладнання

$$K_{зм.} = \frac{B_{зм}}{B_d} \quad \text{або} \quad \frac{\Phi_d}{\Phi_{д1}},$$

де: $B_{зм}$ – кількість відпрацьованих верстато-змін;

B_d – кількість відпрацьованих днів;

Φ_d – дійсний фонд часу роботи всього обладнання, год.;

$\Phi_{д1}$ – дійсний фонд часу роботи всього обладнання при однозмінній роботі, год.

6. Ринок засобів виробництва

Ринок засобів виробництва створюється і функціонує на таких принципах:

- ✓ спрямування цінової, фінансово-кредитної і податкової політики держави на відновлення та підтримку платоспроможності підприємств АПК для досягнення розширеного відтворення основних засобів виробництва;
- ✓ забезпечення однакових економічних умов у взаємовідносинах споживачів матеріально-технічних ресурсів із структурами їх виробництва, постачання, технічного обслуговування та надання виробничих послуг;
- ✓ рівноправність розвитку всіх форм власності і господарювання;
- ✓ вільний вибір структурами системи сфери діяльності;
- ✓ вільний вибір товаровиробниками постачальників техніки, обладнання, матеріальних ресурсів і технологій, а також сервісних структур;
- ✓ створення умов для розвитку конкуренції в усіх ланках системи;
- ✓ обмеження економічними методами виникнення монопольних формувань у сфері матеріально-технічного забезпечення;
- ✓ дотримання гарантій і відповідальності партнерів АПК за високу якість технічних засобів і ресурсів та надання послуг, термінів і умов їх поставок, своєчасність взаєморозрахунків;
- ✓ створення умов для забезпечення мінімальної кількості посередників у ланцюзі виробник-споживач.
- ✓ Основним напрямом організації ринку матеріально-технічних ресурсів та послуг в АПК є розвиток прямих зв'язків між виробниками та споживачами, скорочення ланцюга посередників.

7. Шляхи інтенсивного використання основних фондів

Їх доцільно вивчати при виявленні резерву росту фондівіддачі.

Інтенсивне використання основних фондів та здешевлення їх виробництва шляхом:

- забезпечення оптимального співвідношення основних і оборотних засобів;
- поліпшення технічного обслуговування та ремонту;
- здешевлення виробництва машин, будівельних та ремонтних матеріалів;
- підвищення змінної та річної виробітки машин.

Ріст валової продукції шляхом:

- підвищення врожайності культур, продуктивності тварин, підвищення якості та асортименту продукції;
- хімізація сільського господарства;
- меліорація земель;
- застосування елітних сортів продукції та порід тварин;
- впровадження новітніх технологій;
- раціональна організація виробництва праці, управління та ін.

Однією з головних умов підвищення ефективності відтворювальних процесів є оптимальність строків експлуатації основних фондів (передусім активної частини) відповідно до їх первинного технологічного призначення. При цьому як скорочення, так і збільшення періоду експлуатації по-різному впливає на ефективність відтворення і використання знарядь праці.

Скорочення строків експлуатації основних фондів, з одного боку, уможливорює прискорення їх оновлення, зменшення їх морального старіння, зниження ремонтно-експлуатаційних витрат, а з іншого – обумовлює зростання собівартості продукції за рахунок амортизаційних сум, потребує більших за обсягом інвестиційних ресурсів для нарощування виробничих потужностей машинобудування.

8. Оборотні фонди, їх склад і джерела формування

У процесі сільськогосподарського виробництва незамінну роль відіграє оборотний капітал як один з найважливіших факторів, що значно впливає на формування собівартості продукції. Оборотний капітал підприємств представлений такими активами, що призначені для виробничого споживання чи реалізації протягом операційного циклу або протягом 12 міс. з дати балансу, а також грошовими коштами та їх еквівалентами. При цьому під операційним циклом розуміють проміжок часу з моменту придбання запасів для здійснення господарської діяльності до часу отримання коштів від реалізації виробленої за їх участю продукції.

Оборотний капітал - сукупність оборотних фондів і фондів обігу.

Оборотні фонди - це грошовий вираз предметів праці, що знаходяться на стадії виробничих запасів і незавершеного виробництва, які беруть участь лише в одному циклі виробництва і повністю переносять свою вартість на створюваний продукт.

За своєю функціональною роллю вони істотно різняться між собою в процесі виробництва. Відповідно до вказаної ознаки виділяють такі їх групи: виробничі запаси, незавершене виробництво і тварини на вирощуванні та відгодівлі. В активі балансу підприємств оборотні фонди відображаються в розділі II «Оборотні активи», підрозділі «Запаси». До складу цього підрозділу включена і готова продукція, хоч за своїм економічним змістом цей вид оборотних засобів слід було б розглядати як елемент фондів обігу.

Виробничі запаси - це предмети праці, які не вступили ще в стадію виробничого споживання, в аграрних підприємствах вони бувають сільськогосподарського і промислового походження.

До виробничих запасів сільськогосподарського походження відносять корми, насіння і посадковий матеріал, підстилку, сільськогосподарську сировину для промислової переробки, дорослу птицю, кролів.

Виробничі запаси промислового походження представлені в сільськогосподарських підприємствах мінеральними добривами, отрутохімікатами, нафтопродуктами і твердим паливом, запасними частинами, малоцінними і швидкозношуваними предметами, що використовуються протягом не більше одного року, будівельними матеріалами для поточного ремонту тощо. Якщо в сільськогосподарських підприємствах є переробні промислові виробництва, то до виробничих запасів цього виду можуть входити тара, основні і допоміжні матеріали, пакувальні матеріали, напівфабрикати та ін.

Співвідношення між виробничими запасами промислового і сільськогосподарського походження в сільськогосподарських підприємствах різне і залежить від ступеня розвитку переробних виробництв та інших видів промислової діяльності, інтенсивності виробництва та його спеціалізації. За інших однакових обставин основна частка виробничих запасів представлена запасами сільськогосподарського походження і сягає 60 % і більше. Розмір виробничих запасів повинен забезпечити безупинність виробництва і залежить від обсягу виробництва продукції, норм і характеру виробничого споживання предметів праці.

Тварини на вирощуванні і відгодівлі - це оборотні активи, що представлені вартістю дорослих тварин на нагулі, молодняка на вирощуванні, вибрактованих з основного стада дорослих тварин для реалізації, а також вартістю птиці, звірів, кролів.

Незавершене виробництво - це та частина оборотних фондів, яка вже виробничо спожита, але готової продукції ще не одержано.

В сільськогосподарських підприємствах незавершене виробництво поділяють на такі види: у рослинництві, тваринництві, у переробних виробництвах і в підсобних виробництвах. Незавершене виробництво в рослинництві представлене витратами на лушення стерні і підняття зябу, вартістю внесених восени добрив і витратами на їх доставку та внесення в ґрунт під урожай майбутнього року, витратами на насіння і посів озимих, на снігозатримання тощо. У тваринництві цей вид оборотних фондів представлений витратами по незакінченій інкубації яєць, вартістю перехідних запасів меду у вуликах; у переробних виробництвах - вартістю і витратами на переробку виробничо спожитої сировини, що знаходиться в процесі виробництва на всіх етапах виробничого циклу; у підсобних виробництвах - незакінченим ремонтом техніки, незакінченим випалюванням цегли і т. ін.

Другою важливою складовою оборотного капіталу є фонди обігу.

Фонди обігу – це частина оборотних засобів у вигляді товаро-матеріальних цінностей та грошових коштів господарства, які функціонують у сфері обігу, забезпечуючи безперервність процесу виробництва.

До них належать:

- 1) товарно - матеріальні цінності;
- 2) грошові кошти на розрахунковому рахунку підприємства в банку;
- 3) наявні кошти у касі;
- 4) кошти в розрахунках із замовниками (дебіторські заборгованості);
- 5) товари відвантажені та надані послуги;
- 6) дебіторська заборгованість;
- 7) залишки готової продукції на складах;
- 8) відвантажена продукція.

Іншими словами, фонди обігу – це ті оборотні засоби, які в грошовій або речовій формі перебувають на підприємстві і які у будь-який момент можуть стати вільними коштами підприємства.

Готова продукція - це така продукція, що призначена для реалізації заготівельним і переробним підприємствам, для продажу на біржах, кооперативних крамницях, сільських ринках, для продажу і видачі в рахунок оплати праці працівникам аграрних підприємств, для громадського харчування тощо.

Якщо продукція не відповідає вимогам для її реалізації, то вона відображається у складі незавершеного виробництва.

Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги - це кошти, які повинні надійти підприємству від інших суб'єктів ринку за продану їм продукцію, надані послуги і виконані роботи, як оплата за одержані векселі тощо.

В дебіторську заборгованість за розрахунками включають заборгованість з бюджетом, за виданими авансами, з нарахованих доходів та з внутрішніх розрахунків. Зокрема, тут відображається заборгованість фінансових податкових органів, різні переплати за податками; суми авансів, наданих іншим підприємствам у рахунок наступних платежів; суми нарахованих підприємству дивідендів, процентів, роялті тощо, що підлягають надходженню; заборгованість з внутрішньовідомчих розрахунків.

Джерелом формування оборотних засобів підприємства є власні і залучені засоби. До власних належать виділені підприємству при його утворенні кошти (якщо підприємства державні), статутні фонди недержавних підприємств, а також поповнення цих фондів.

Поповнення може бути відбуватися за рахунок прибутку підприємства, а також за рахунок залучення в оборот стійких пасивів

Залученими оборотними засобами є кредити банків, якими покривається нестача власних оборотних засобів.

Теоретично для формування оборотних засобів достатньо одного джерела – надходження коштів від реалізації виробленої продукції. Але у процесі діяльності сільськогосподарських підприємств така теоретична можливість, особливо протягом року, практично не реалізується. Одна з об'єктивних причин – сезонність виробництва.

9. Показники економічної ефективності оборотних фондів

Для характеристики ефективності використання оборотних засобів на підприємствах застосовують систему показників:

- 1 середньорічна вартість оборотних засобів;
- 2 коефіцієнт оборотності оборотних засобів;
- 3 тривалість одного обороту;
- 4 коефіцієнт закріплення оборотних засобів;
- 5 забезпеченість нормативами оборотних засобів.

Середньорічна вартість оборотних засобів визначається за середньоарифметичною величиною вартості оборотних засобів на початок і кінець року.

Коефіцієнт оборотності оборотних засобів характеризує кількість оборотів за рік і визначається за формулою:

$$K_o = (B_p + M_v - B_c) : Z_o,$$

де: B_p – виручка від реалізації продукції, грн.;

M_v – вартість молодняка, переведеного в основне стадо, грн.;

B_c – виручка від реалізації основного стада, грн.;

Z_o – середньорічні залишки оборотних засобів, грн.

Тривалість одного обороту визначається діленням кількості днів у році на коефіцієнт оборотності засобів.

Коефіцієнт закріплення оборотних засобів – показник, обернений до коефіцієнта оборотності, і показує, скільки оборотних засобів припадає на кожну умовну одиницю реалізованої продукції за певний період.

Забезпеченість нормативами оборотних засобів визначається відношенням фактично наявних засобів на кінець року до нормативних і виражається у відсотках.

Оборотні засоби сільськогосподарських підприємств здійснюючи кругооборот, у процесі виробництва проходять послідовно три стадії: грошову, продуктивну й товарну

Кругообіг оборотних засобів – це безперервний процес обігу коштів у процесі виробництва.

Для існування підприємства насамперед необхідно мати певний капітал, тобто гроші. Вони будуть використані на закупівлю матеріалів, сировини, корми, добрива; на формування трудових ресурсів на придбання основних виробничих фондів підприємства, тобто на виробництво продукції. Придбані за гроші товари братимуть участь у виробничому процесі. Результатом виробничої діяльності буде вироблена яка-небудь продукція, тобто нова продукція. Потім продукція має бути реалізована, у результаті підприємство отримає нові гроші. Ці нові гроші частково будуть витрачені на відшкодування виробничих витрат, тобто знову на закупівлю сировини, добрив, оплату

праці працівникам та на оновлення основних виробничих фондів; частково – на накопичення і розширення виробництва. І все починається спочатку.

Гроші

Товар...Виробництво...Новий товар

Нові гроші

Загальною рисою кругообороту всіх трьох форм фондів є постійне збільшення виробництва матеріальних благ для повнішого задоволення матеріальних і культурних потреб суспільства.

Шляхи поліпшення використання оборотних фондів

Рівень використання оборотних засобів залежить від природно-економічних умов, забезпеченості господарств трудовими ресурсами та інших факторів. Прискорення оборотності оборотних засобів зумовлює, з одного боку, збільшення обсягу виробленої сільськогосподарської продукції на кожну грошову одиницю поточних втрат підприємства, а з іншого – дає можливість вивільнити частину коштів і за їх рахунок створити додаткові резерви для розширення виробництва.

Напрями поліпшення використання оборотних фондів:

1.Поліпшення використання і підвищення родючості землі на основі хімізації і меліорації земель, охорони її від водної і вітрової ерозії, впровадження природоохоронних технологій.

2.Підвищення врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин, поліпшення якості продукції на основі застосування кращих сортів культур і порід тварин, а також інтенсивних технологій.

3.Впровадження комплексної механізації і автоматизації виробництва, ресурсозберігаючих та безвідходних технологій.

4.Якнайповніше використання продуктивного потенціалу худоби і птиці за рахунок забезпечення повноцінної годівлі та створення належних умов утримання.

5.Забезпечення оптимального співвідношення основних і оборотних фондів.

6.Зниження матеріаломісткості сільськогосподарської продукції.

7.Прискорення оборотності оборотних засобів за рахунок впровадження скоростиглих порід тварин і сортів рослин, раціонального поєднання галузей з різною тривалістю виробничого циклу.

Подумайте над запитаннями:

1.Дайте визначення понять «виробничі фонди», «основні виробничі фонди» і «оборотні фонди» підприємства. Які критерії застосовуються в сільському господарстві для віднесення тих чи інших засобів виробництва до основних і оборотних фондів?

2.Як класифікуються основні фонди залежно від цільового призначення? Дайте детальну характеристику виділеним групам фондів.

3.Що ви розумієте під структурою основних виробничих фондів?

4.Яка мета грошової оцінки основних фондів і які ви знаєте її види? Обґрунтуйте їх суть і цільове призначення.

5.Охарактеризуйте форми фізичного і морального зношення основних засобів і обґрунтуйте необхідність їх відновлення.

6.Розкрийте суть поняття «амортизація» основних засобів.

7. Розкрийте методику нарахування амортизації.

8. Як визначаються показники руху основних фондів і який існує між ними взаємозв'язок?

9. Яка методика визначення показників стану основних фондів підприємства і який їх економічний зміст?
10. Розкрийте методику визначення показників ефективності використання основних фондів і обґрунтуйте основні шляхи її подальшого підвищення.
11. Дайте визначення понять «оборотний капітал», «оборотні фонди» і «фонди обігу».
12. Що ви розумієте під виробничими запасами, незавершеним виробництвом і витратами майбутніх періодів?
13. Розкрийте значення фондів обігу і дайте характеристику їх складових.

ТЕМА 6. МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА БАЗА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Питання:

1. Матеріально-технічна база: особливості, стан та шляхи її розвитку у аграрних підприємствах.
2. Енергетичні ресурси: поняття, розмір і структура
3. Машинно-тракторний парк та ефективність його використання. Показники і шляхи його використання.
4. Транспортні засоби і ефективність їх використання
5. Методика визначення окупності нової техніки

1. Матеріально-технічна база: особливості, стан та шляхи її розвитку у аграрних підприємствах.

Матеріально-технічна база (МТБ) сільського господарства - це сукупність предметів і засобів праці, а також земельних і водних ресурсів, при допомозі яких працюючі в галузях рослинництва і тваринництва виробляють необхідні види продукції для власного споживання та сировину для промислових переробних підприємств.

МТБ сільського господарства створюється за рахунок державних і недержавних капіталовкладень, власних оборотних коштів підприємств, лізингового і банківського кредитування. По натурально-майнових ознаках до її складу відносяться силові і робочі машини, обладнання, прилади, транспортні засоби, виробничі і культурно-побутові будівлі і споруди, робочі та продуктивні тварини, багаторічні насадження, виробничі засоби гідромеліорації, а також насіння, корми, хімічні засоби підвищення родючості ґрунтів і продуктивності тварин, сировина, паливо, мастильні матеріали, витрати на капіталовкладення та по формуванню основного стада тварин і птиці. Найважливішою складовою МТБ є земля, як основний засіб виробництва, і вода.

Розвиток і зміцнення МТБ сільськогосподарських підприємств характеризує підвищення родючості землі, впровадження нових технологій, технічних засобів, електрифікації і автоматизації виробничих процесів, застосування комп'ютерної техніки, прогресивних форм організації виробництва і управління, підвищення енергоозброєності працюючих і рівня їх кваліфікації.

МТБ аграрних підприємств, порівняно з іншими галузями народного господарства, має ряд особливостей:

- Найважливішою складовою частиною матеріально-технічної бази є земля – головний засіб сільськогосподарського виробництва;
- пов'язана з матеріально-технічним забезпеченням підприємств третьої сфери АПК, які здійснюють заготовку, транспортування, зберігання, переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції;
- залежність від природних факторів;
- формується і розвивається з урахуванням сезонного характеру виробництва;
- використання живих організмів – рослин і тварин (продуктивна і робоча худоба, молодняк тварин, птиця, багаторічні насадження тощо);
- створюється продукція, яка безпосередньо являється засобами виробництва для самих підприємств (продуктивна худоба, органічні добрива, корми, насіння);
- в складі МТБ, як елементи виробничих процесів, знаходяться ставки, водоймища, річки, штучні озера та інші джерела водних ресурсів. Сільськогосподарські підприємства використовують їх воду для зрошення полів, розведення водоплаваючої птиці та риби,

водопостачання тваринницьким фермам, задоволення інших господарських потреб, що впливає на результати їх діяльності;

- крім технічних засобів, до складу МТБ входять різні споруди та виробничі приміщення, які мають свої особливості і вимоги до них не менші, ніж, скажімо, до продуктивності зернозбиральної або іншого виду техніки.

Удосконалення матеріально-технічної бази сільського господарства в перспективі може здійснюватися по таких напрямках розвитку промисловості по випуску:

- нового покоління комбінованих агрегатів з комплексом відповідних причіпних і навісних механізмів для впровадження у виробництво енергозберігаючих та ґрунтозахисних технологій;

- різних видів малогабаритної техніки для фермерських господарств і селянських присадибних ділянок;

- нових і удосконалених енергонасичених тракторів і комбайнів вітчизняних заводів (Харківського, Дніпропетровського, Луцького, Херсонського та інших);

- необхідного технологічного обладнання і комплексів для виробництва, зберігання, приготування і роздачі кормів, інших механізмів, обладнання і приборів для тваринницьких галузей, особливо молочного скотарства і свинарства, які б дозволили механізувати і автоматизувати виробничі процеси та вивести їх з кризового стану.

Для вирішення проблеми матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва необхідно перейти до формування ринку конкурентоспроможних вітчизняних матеріально-технічних ресурсів, системи кредитування, вдосконалення цінової, податкової політики та митно-тарифного регулювання. Доцільно створити широку мережу МТС, пунктів прокату сільськогосподарської техніки з метою наближення їх до товаровиробників; на державному рівні забезпечити підтримку та функціонування підприємств, що займаються відповідним обслуговуванням сільськогосподарських.

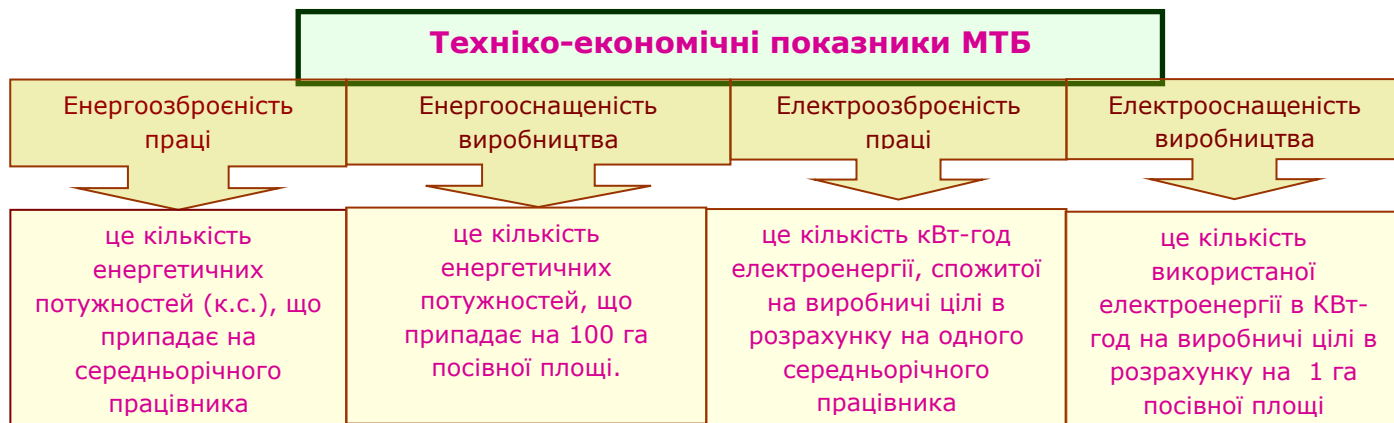
2. Енергетичні ресурси: поняття, розмір і структура

Матеріально-технічна база сільськогосподарських підприємств в своєму складі має виробничі засоби, які забезпечені двигунами. Вони встановлені на тракторах, автомобілях, комбайнах, інших сільськогосподарських машинах, а також на установках зернотоків, кормоцехів, складських та виробничих приміщень, окремих видах обладнання.

Вся сукупність потужностей механічних двигунів, які встановлені на машинах та механізмах, електродвигунів різних установок, а також робочих тварин в перерахунку на кінські сили (к. с.) складають енергетичні потужності.

Під структурою енергетичних ресурсів (потужностей) розуміють процентне співвідношення окремих видів енергетики в загальному їх обсязі енергетичних ресурсів.

В окремих літературних джерелах зазначається, що питома вага тракторних, автомобільних і комбайнових двигунів складає біля 70 %. У загальній структурі енергетичних потужностей двигуни тракторів займають 33-35 %, автомобілів - 21-23 % і комбайнів - 12 %. Електродвигуни та електроустановки займають майже 23 % і лише 5-7 % припадає на живу тяглову силу, тоді як на початок 90-х років доля робочої худоби в структурі енергетичних потужностей не перевищувала 0,5 %.

Слід зазначити, що більшість аграрних підприємств має ще низьку забезпеченість енергоресурсами. В господарствах з високим рівнем організації виробництва енергозабезпеченість сягає 650-700м.к.с., а енергоозброєність – більше 50м.к.с. Між рівнем цих показників і кінцевими результатами виробництва існує пряма залежність – з їх підвищенням зростає врожайність культур і продуктивність тварин, збільшується продуктивність праці і прибутки підприємств.

Підвищення рівня електрифікації сільськогосподарського виробництва сприяє росту його економічної ефективності, яку визначають за такими показниками: зменшення затрат праці і підвищення її продуктивності, зниження собівартості видів робіт і собівартості одиниці продукції, скорочення термінів окупності додаткових витрат в електрифікацію та інші. Про рівень ефективного застосування електроенергії свідчать такі дані: електромотор силою в 1 кВт зможе замінити до 8-ми осіб, які працюють вручну. За рахунок використання 1 кВт-г електроенергії є можливість видоїти 45 корів молочного стада, обстригти 150 овець, вивести в інкубаторі 30 курчат або інших видів птиці. Великого значення набуло використання електроенергії в побутових умовах.

Таким чином, використання електроенергії сільськогосподарськими підприємствами має не лише економічне, але і соціальне значення. Широке застосування електроенергії поліпшує умови праці і побут працюючих, створює комфорт у виробничих приміщеннях. Тому завдання кожного аграрного підприємства - раціонально і ефективно використовувати електричну енергію на всіх рівнях виробництва аграрної продукції.

3. Машинно-тракторний парк та ефективність його використання. Показники і шляхи його використання.

Значення тракторного парку в господарській діяльності аграрних підприємств важко переоцінити, адже за допомогою тракторів виконуються майже всі мобільні сільськогосподарські роботи, пов'язані з вирощуванням сільськогосподарських культур (оранка, посів, догляд за посівами, значною мірою збирання). Крім того, тракторний парк широко використовується на транспортних роботах і для обслуговування тваринництва.

Машинно-тракторний парк (МТП) - парк, до якого, крім тракторів, сільськогосподарських машин, самохідних комбайнів, належать також автомобілі, стаціонарне силове й технологічне обладнання для рослинництва, тваринництва, технічного обслуговування, ремонту та інші засоби механізації сільськогосподарського виробництва, обслуговуючих і допоміжних галузей.

У вузькому значенні МТП - кількісна сукупність різних марок і модифікацій тракторів, комбайнів, причіпних та навісних машин і знарядь, призначених для механізації

трудомістких процесів з вирощування сільськогосподарських культур і виробництва сільськогосподарської продукції, надання послуг та виконання робіт іншим виробництвам.

Ступінь забезпечення аграрних підприємств тракторним парком визначається діленням фактичної наявності тракторів на їх нормативну потребу.

Показники визначення рівня ефективного використання МТП:

1.Натуральні:

- загальний обсяг тракторних робіт, ум. ет. га;
- річний виробіток на трактор чи комбайн;
- денний та змінний виробіток на трактор і комбайн;
- коефіцієнт змінності;
- коефіцієнт використання техніки за звітний період;
- коефіцієнт технічної готовності;
- кількість днів простою трактора чи комбайна понад плановий (нормативний) період ремонту.

2. Вартісні:

- собівартість еталонного гектара;
- сума витрат на утримання МТП в розрахунку на рік.

Для визначення рівня ефективності використання тракторного парку, використовують такі показники, як умовно-еталонний трактор і умовно-еталонний гектар. Фізичні трактори переводяться в умовно-еталонні за коефіцієнтами, що визначені, виходячи з нормативного виробітку за зміну. За одиницю беруть трактори класу 3 т (ДТ-75М, Т-74, Т-75) з нормативним змінним виробітком на оранці 7 га. Тоді, скажімо, трактор Т-150 з нормативним виробітком 11,6 га матиме коефіцієнт для переведення $11,6 : 7 = 1,65$.

Умовно-еталонні гектари є показником визначення обсягу робіт тракторів. Їх визначають множенням кількості виконаних нормозмін трактором відповідної марки на його змінний еталонний виробіток. Останній розраховують по кожній марці тракторів множенням коефіцієнта для переведення цієї марки трактора в умовно-еталонний на тривалість зміни в годинах. Якщо, наприклад, тривалість зміни становить 7 год., а робота виконується трактором Т-100, то його змінний еталонний виробіток дорівнюватиме 9,38. За умови, що протягом року цим трактором виконано 215 нормозмін, його річний виробіток становитиме 2017 умовно-еталонних гектарів. При цьому кількість нормозмін визначають діленням фактично виконаного обсягу робіт за робочу зміну на змінну норму виробітку. У тих випадках, коли трактором виконується погодинна робота, кількість нормозмін визначають діленням відпрацьованого часу на 7 год.

Ступінь ефективності використання тракторного парку підприємства визначається за такими групами показників: інтенсивності, продуктивності та економічності .

Показники ефективності використання тракторного парку

Показники інтенсивності	коефіцієнт використання тракторного парку	відношення тракторо-днів у роботі на тракторо-дні перебування в господарстві
	відпрацьовання одним трактором машино-днів	відношення усього обсягу відпрацьованих тракторним парком машино-днів на середньорічну кількість тракторів
	відпрацьовання одним трактором машино-змін	відношення усього обсягу відпрацьованих машино-змін до середньорічної кількості тракторів
	відпрацьовання одним трактором кількості нормозмін	відношення виконаних тракторним парком нормозмін до середньорічної кількості тракторів
	коефіцієнт змінності	

		відношення відпрацьованих машино-змін до відпрацьованих машино-днів
Показники продуктивності	річний виробіток умовно-еталонних гектарів одним трактором змінний виробіток одного трактора денний виробіток одного трактора коефіцієнт виконання норм виробітку	визначається діленням загального обсягу виконаних тракторним парком робіт, включаючи стаціонарні, земляні і транспортні в умовно-еталонному обчисленні на середньорічну кількість тракторів обчислюється діленням загального обсягу виконаних тракторним парком робіт на кількість відпрацьованих ним машино-змін відношення загального обсягу виконаних робіт до відпрацьованих машинорднів відношення виконаних нормо-змін на виконані машино - зміни
Показники економічності	собівартість 1 ум.ет.га витрати палива на 1 ум. ет. га	відношення усіх витрат на експлуатацію тракторів, сільськогосподарських машин і знарядь на загальний обсяг робіт в умовно-еталонних гектарах, виконаних тракторним парком відношення усіх витрат палива на обсяг виконаних робіт в умовних еталонних гектарах

Сучасний стан матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників в Україні свідчить про необхідність прискорення оновлення матеріально-технічної бази аграрних підприємств, що сприятиме нарощуванню виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції і підвищенню рівня власної продовольчої безпеки, зростанню ефективності аграрної галузі як одного з основних локомотивів розвитку національної економіки. Для оновлення матеріально-технічної бази аграрних підприємств необхідно здійснити наступні першочергові заходи.

- спрощення та удосконалення процедури одержання державних референцій на придбання технічних засобів, занесених до реєстру;
- підвищення вимог до техніки і технологій та ефективність використання бюджетних коштів;
- створення нових і вдосконалення існуючих моделей і модифікації тракторів із подовженим строком служби, які мали б вищу питому енергомісткість, кращу маневреність, вищу робочу і транспортну швидкість, витрачали б менше палива на одиницю виконуваних робіт (даний напрямок залежить від машинобудівної промисловості);
 - установа раціональної структури тракторного парку;
 - забезпечення тракторів необхідним шлейфом робочих машин і знарядь;
 - раціональне комплектування тракторних агрегатів причіпними та навісними знаряддями;
 - повне використання конструктивної ширини захвату агрегату;
 - раціональне формування середньозмінної швидкості його руху і робочого часу зміни;
 - підвищення кваліфікації механізаторів та вдосконалення їх матеріального стимулювання;
 - поліпшення технічного обслуговування і проведення своєчасних та якісних ремонтів;
 - удосконалення організації виробничих процесів;
 - сервісне обслуговування тракторів протягом їх експлуатації їх виробниками.

Для зниження собівартості умовного еталонного гектара головними резервами є підвищення продуктивності тракторних агрегатів та економне витрачання паливно-мастильних матеріалів.

Основними видами комбайнів, які використовуються в сільському господарстві є зернозбиральні, бурякозбиральні, силосозбиральні та картоплезбиральні.

Фактичне забезпечення аграрних підприємств комбайнами характеризується показником їх кількості по видах у розрахунку на 1000 га збиральної площі або оберненим співвідношенням - величиною збиральної площі певної культури до наявної кількості комбайнів відповідного виду. Показник рівня забезпечення аграрних підприємств комбайнами визначається як відношення їх фактичної наявності до нормативної потреби.

На великих аграрних підприємствах більшість культур збирають за потоковою технологією, завдяки якій скорочуються строки збиральних робіт, отже, зменшуються втрати врожаю, досягається економія коштів за рахунок вилучення допоміжних операцій. При цьому найбільший ефект поточкових технологій досягається при груповому використанні машин і оптимальному забезпеченні комбайнів транспортними засобами. Потреба в транспортних засобах для обслуговування комбайнів визначається через співвідношення продуктивності комбайнів та транспортних засобів.

Ефективність роботи комбайнів визначають за показниками інтенсивності, продуктивності та економічності.

До показників інтенсивності відносять кількість відпрацьованих одним комбайном машино-днів та кількість відпрацьованих машино-змін за сезон. Їх розраховують діленням відпрацьованих певним видом комбайнів машино-днів (машино-змін) на середньосезонну кількість комбайнів (як тих, що працювали, так і тих, що не працювали).

Продуктивність комбайнів визначають за такими показниками, як кількість зібраних гектарів одним комбайном за сезон, за машино-день і за машино-змін. Перший з названих показників розраховують діленням зібраної площі певним типом комбайнів на їх середньосезонну кількість, два інших показники - аналогічно з тією лише особливістю, що в знаменнику беруть відпрацьовані машино-дні (машино-зміни).

Для зернозбиральних комбайнів визначають також такі важливі показники продуктивності, як обсяг намолоченого зерна одним комбайном за сезон, один машино-день, одну машино-змін. При розрахунках цих показників у чисельнику відображають оприбутковане зерно у бункерній вазі.

Економічність роботи комбайнів відображають показники собівартості гектара зібраної площі та витрат пального на цю площу. Зокрема, собівартість гектара зібраної площі визначають діленням суми всіх витрат на експлуатацію комбайнів певного виду (оплата праці працівників збирального комплексу з нарахуваннями, амортизація, пальне і мастила, ремонт, транспортні витрати) на збиральну площу.

4. Транспортні засоби і ефективність їх використання

Основними видами транспорту, що використовується в аграрних підприємствах для перевезення вантажів є вантажні автомобілі, трактори, гужовий транспорт та трубопровідний (водопроводи, молокопроводи). Сільське господарство є високо транспортною галуззю. Роботу вантажного транспорту вимірюють в тоннах та в тонно - кілометрах. Транспортність як показник визначається діленням обсягу транспортних робіт у тоннах перевезеного вантажу або в тонно - кілометрах на площу ріллі.

В аграрних підприємствах обсяг перевезення вантажів планують за технологічними картами вирощування сільськогосподарських культур і виробництва продукції тваринництва з одночасним урахуванням перевезень різних матеріалів (наприклад, будівельних), мінеральних добрив, нафтопродуктів, палива тощо, обсягу робіт по обслуговуванню соціальної сфери. Знайдений обсяг вантажів множать на коефіцієнт повторності їх перевезень і в такий спосіб одержують обсяг транспортних робіт (вантажоперевезень) у тоннах. Коефіцієнти повторності розраховують по кожному виду вантажів діленням загального обсягу перевезень певного виду продукції (виду вантажу) на обсяг її виробництва. Наприклад, якщо зерно від комбайна перевозять на тік, розвантажують, а після доробки перевозять на елеватор, - коефіцієнт повторності в даному випадку становить 2.

Обсяг транспортних робіт у тонно-кілометрах, або вантажооборот обчислюють множенням обсягу вантажоперевезень у тоннах на середню зважену відстань перевезень, яку визначають на основі звітних даних

На потребу в транспортних засобах впливає такий фактор, як клас вантажів. Залежно від питомої ваги вантажів і зумовленого нею коефіцієнта використання вантажопідйомності транспортних засобів розрізняють п'ять класів вантажів.

До першого класу відносять вантажі, які забезпечують використання вантажопідйомності на 100 % (зерно, крім вівса і кукурудзи в качанах, картопля свіжа, борошно, фрукти свіжі в ящиках, камінь, цемент, добрива мінеральні тощо), до другого - з використанням вантажопідйомності на 99--71 % (вовна пресована, зелень городня в ящиках, капуста свіжа, комбікорм, кукурудза в качанах, сіно і солома пресовані, насіння соняшнику тощо), до третього - на 70-51 % (вовна непресована, молоко свіже в бідонах і автоцистернах, нафтопродукти, силосна маса, тютюн, ВРХ тощо), до четвертого - на 50-41 % (зелень городня навалом, кокони шовкопряда, розсада овочева без упаковки, худоба домашня дрібна тощо), до п'ятого класу - з використанням вантажопідйомності менше ніж на 41 % (бавовна).

За інших однакових умов критерієм вибору транспортного засобу для виконання певної роботи є мінімізація витрат на тонну перевезеного вантажу. Вибір транспортного засобу повинен здійснюватися з орієнтацією на досягнення якості транспортного обслуговування, яку характеризують ознаки: перевезення вантажів вчасно, без втрат, повнота виконання замовлень на транспортні перевезення.

Для визначення окремих техніко-економічних показників роботи автотранспорту використовують такі поняття, як автомобіле-дні перебування в господарстві, автомобіле-дні в роботі, середньооблікова кількість автомобілів і їх вантажопідйомність.

Автомобіле-дні перебування в господарстві розраховують підсумовуванням усіх календарних днів перебування кожного вантажного автомобіля в підприємстві протягом року, а автомобіле-дні в роботі - підсумовуванням днів їх роботи. Діленням автомобіле-днів перебування у господарстві на 365 визначають середньооблікову кількість автомобілів, а вантажопідйомність середньооблікового автомобіля - діленням автомобіле-тонно-днів на автомобіле-дні перебування в господарстві.

Усі показники використання автотранспорту поділяються на три групи: інтенсивності, продуктивності та ефективності.

Показники інтенсивності	Показники продуктивності	Показники економічності
- коефіцієнт використання автопарку (ділення автомобіле-днів в господарстві на автомобіле-дні в роботі); - середня технічна швидкість (ділення загального пробігу на час перебування в русі); - середня експлуатаційна швидкість (ділення загального пробігу на час перебування автомобілів у наряді); - середня відстань перевезень 1т вантажу (ділення вантажообігу в тонно-кілометрах на загальну кількість перевезеного вантажу (в т)); - середньодобовий пробіг автомобіля (ділення загального пробігу автомобілів на автомобіле-дні в роботі (в км)). коефіцієнт технічної готовності парку (відношення кількості машино-днів перебування транспортних засобів у технічно справному стані до кількості інвентарних машино-днів парку).	- виробіток автомобілів на одну середньооблікову автомобіле-тонну; - кількість тонно-кілометрів на одну середньооблікову автомобіле-тонну.	- коефіцієнт використання пробігу (відношення пробігу з вантажем до загального пробігу); - коефіцієнт використання вантажопідйомності (тоннажу) (відношення фактичної вантажопідйомності до номінальної (одержують шляхом множення кількості рейсів на середню вантажопідйомність автомобіля); - собівартість тонно-кілометра (відношення суми експлуатаційних витрат до фактичного обсягу, т • км); - коефіцієнт використання парку (відношення кількості машино-днів роботи парку лінії до кількості інвентарних машино-днів парку) - прямі експлуатаційні витрати на 100 км пробігу і на одну тонну перевезеного вантажу; - витрати пального на 100 км пробігу і на 100 т/км; - витрати пального на тонну перевезеного вантажу.

Для поліпшення використання транспорту в аграрних підприємствах насамперед важливо досягти раціональної технологічної структури перевезень: автомобілями -50-65%, транспортними поїздами -30-35, гужовим транспортом -10%.

Для підвищення ефективності використання автотранспорту потрібно встановити раціональну структуру його і достатньо забезпечити причепами. Нині аграрні підприємства гостро відчувають нестачу самоскидів і спеціалізованих автомобілів, частка яких повинна бути істотно збільшена (до 42 і 20% усього автомобільного парку). Вантажопідйомність причепів доцільно довести, як мінімум, до 10-15% вантажопідйомності автопарку. Дуже важливо також поліпшити стан доріг, підвищити кваліфікацію водіїв, покращити технічне обслуговування автомобілів, перейти на прогресивні форми організації праці та її матеріального стимулювання.

5. Система машин і проблеми комплексної механізації і автоматизації виробництва, використання енергозберігаючих технологій

Однією із складових матеріально-технічної бази сільського господарства є технічні засоби, які визначаються наявністю тракторів і комбайнів різних типів, причіпних та навісних агрегатів, різних марок машин і самохідних установок. Застосування комплексу машин дозволяє механізувати технологічні процеси в галузях виробництва, а також здійснити первинну переробку і транспортування продукції. За рахунок механізації виробничих процесів продуктивність праці можна підвищити на 50 і більше відсотків.

Механізація сільського господарства - це заміна ручної праці машиною, менш вдосконалених машин - більш сучасними і високоефективними, окремих машин і механізмів - їх системою, яка б відповідала вимогам сучасних індустріальних і енергозберігаючих технологій.

Можна визначити *три стадії: часткова механізація, комплексна механізація, повна автоматизація виробництва*. Перші дві стадії можна класифікувати як підготовчі до повної автоматизації.

Часткова механізація охоплює лише окремі технологічні процеси виробництва, але значна частина в їх складі виконується вручну. Прикладом часткової механізації може бути підготовка площі для посадки малого саду. При комплексній механізації всі технологічні процеси, які безпосередньо пов'язані з виробництвом продукції, виконуються при допомозі системи машин і механізмів як на основних, так і допоміжних роботах. Наприклад, виробництво зернових, зернобобових, кормових культур однорічних і багаторічних трав, при індустріальній технології вирощування цукрових буряків та інших культур.

Вищою формою комплексної механізації виробництва є його автоматизація - процес такого рівня, коли всі технологічні операції при виробництві продукції виконуються машинами - автоматами. В задачу людини входять лише обов'язки контролю за роботою технологічних ліній. В сільському господарстві повна автоматизація відсутня, але окремі операції можуть здійснюватися в автоматичному режимі, наприклад, подача води в тваринницькі приміщення великої рогатої худоби, де застосовуються автопоїлки. Процес доїння корів також можна вважати автоматичною операцією при використанні молокопроводів і переносних доїльних апаратів.

Рівень механізації окремих виробничих процесів в галузях рослинництва визначається відношенням обсягу робіт, які виконуються механізованим способом, до загального обсягу по підприємству.

В тваринництві цей показник визначається відношенням поголів'я тварин, які утримуються в механізованих комплексах чи фермах, до загального поголів'я тварин в умовному обчисленні по господарству.

Основні польові роботи в рослинництві вже повністю механізовані, проте по окремих з них рівень механізації ще недостатній. Наприклад, при вирощуванні цукрових буряків основні операції по підготовці ґрунту, посів, підживлення, збирання виконуються системою машин і механізмів. Але окремі з них, такі як формування густоти насаджень (в межах 105 - 107 тис. рослин на гектар) здійснюється вручну. Крім того, при збиранні коренів очистка від гички механізована, але доочистка здійснюється вручну. Доочистка качанів кукурудзи після збирання їх кукурудзозбиральним комбайном також здійснюється вручну.

При збиранні картоплі ряд операцій (підбирання бульб, їх сортування, дозбирання, навантаження на автомашини) також виконується вручну. Ці та інші операції в галузі рослинництва в загальному обсягу виконуваних робіт займають незначний відсоток. В тваринництві, навіть при безприв'язному утриманні, також ряд операцій не механізовано. Це пов'язано з тим, що після реформування колгоспів створилось багато малих підприємств, які раніше були в складі таких, в яких працювали великі відгодівельні, молочно-товарні комплекси (на 400, 800 та 1200 корів) з високим рівнем механізації. В сучасних умовах ці комплекси розкомплектовані, або використовуються не за призначенням. Тому працюють невеликі ферми, де використання сучасної комплексної системи машин надто дорого для підприємств. Як правило, в таких фермах (на 100 - 200 тварин, де здійснюється їх прив'язне утримання) механізованими є такі операції як подача води, видалення гною, роздача кормів, проте концкорми і різні добавки роздаються вручну.

Значні затрати ручної праці мають місце при збиранні овочів, фруктів, ягід, при утриманні невеликих птахоферм, кролеферм та в інших випадках, тоді як для комплексної механізації характерна наявність системи машин різних видів, які забезпечують послідовне виконання всіх виробничих процесів при виробництві видів сільськогосподарської продукції. При відсутності робочої сили за таких умов допускаються великі втрати продукції, а запізнення із збиранням - зниження її якості.

Реформування сільськогосподарських підприємств знизило рівень комплексної механізації в галузях виробництва сільськогосподарської продукції, що вказує на загальний стан матеріально-технічної бази сільського господарства як окремих регіонів, так і України в цілому.

Для підвищення рівня комплексної механізації сільськогосподарських робіт необхідно створювати таку систему машин, яка б відповідала сучасним вимогам: комбінованість і універсальність, що дозволить машинам і агрегатам виконувати більше видів робіт, у тому числі одночасно за один прохід техніки; стандартизація і уніфікація вузлів і деталей, що скоротить кількість запасних частин у разі їх потреби; підвищення потужності двигунів і робочих швидкостей агрегатів, що підвищить їх продуктивність; скорочення марок однотипових машин, підвищення їх надійності та зменшення металоємкості; створення комфортності для механізаторів при їх експлуатації; широке використання контрольно-вимірювальних приладів та інші.

Покращення параметрів сільськогосподарської техніки і механізмів дозволить підвищити народногосподарське значення і економічну ефективність, що обумовить збільшення виробництва валової продукції з одиниці земельної площі і буде сприяти зниженню її собівартості. Продуктивність праці і зниження затрат праці на одиницю продукції або виконаних робіт є основними показниками рівня механізації, оскільки дозволяє знизити кількість працюючих і забезпечити економію ресурсів. Підвищення продуктивності праці, крім того, означає більш ефективне використання капіталовкладень і можливість прискорення їх окупності за рахунок економії трудових, матеріальних ресурсів і одержання прибутку.

Зниження затрат праці на одиницю продукції або виконаних робіт за рахунок впровадження нової техніки і більш високого рівня механізації виробничих процесів можна виразити формулою:

$$\Delta t = t_0 - t_1,$$

де t_0 і t_1 - затрати праці при використанні діючих і нових видів техніки або додаткових капіталовкладень на механізацію.

Рівень механізації праці ($R_{мп}$) визначається відношенням затрат праці механізаторів ($\Sigma_{пм}$) до загальних затрат механізованої та ручної праці ($\Sigma_{зп}$). Цей показник може бути визначений як коефіцієнт або в відсотках згідно формули :

$$R_{мп} = (\Sigma_{пм} : \Sigma_{зп}) \times 100 ,$$

Крім наведеної формули рівня механізації праці можуть визначатися інші показники, які пов'язані з використанням нових машин і комплексів машин, враховуючи поліпшення умов праці і її комфортності, вплив техніки на стан і родючість ґрунту, навколишнє середовище, інші.

Подумайте над запитаннями:

1. Що ви розумієте під поняттям « енергетичні ресурси підприємства» і яка методика визначення енергозабезпеченості виробництва та енергоозброєності праці?
2. Як визначаються показники електрооснащеності виробництва і електроозброєності праці? Які причини стимулюють недостатнє використання електроенергії в сільському господарстві?
3. Охарактеризуйте сучасний кількісний та якісний стан тракторного парку. Які проблеми існують зараз із забезпеченням аграрних підприємств тракторами та організацією їх використання?
4. Розкрийте методику визначення потреби в тракторах і таких вимірників, як умовно-еталонний трактор та умовно-еталонний гектар.
5. Яка методика визначення та економічний зміст показників інтенсивності, економічності та продуктивності використання тракторного парку?
6. Яке значення має комбайновий парк і які проблеми існують з виробництвом вітчизняних комбайнів і закупівлею імпорتنих?
7. Що ви розумієте під транспортємкістю сільського господарства і як визначається обсяг транспортних робіт (вантажоперевезень) по підприємству?
8. Які фактори впливають на обсяг вантажоперевезень? Дайте характеристику класів вантажів і чинників, що впливають на співвідношення між окремими видами транспорту.
9. Розкрийте методику визначення потреби в окремих видах транспорту. Яке орієнтовне співвідношення має витримуватися між автомобільним, тракторним і гужовим транспортом?

ТЕМА 7. ІНТЕНСИФІКАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Питання:

1. Суть інтенсифікації та показники рівня інтенсифікації с.г. виробництва
2. Економічна ефективність інтенсифікації с.г. виробництва та фактори, що її обумовлюють
3. Поняття і види нематеріальних ресурсів
4. Екологічні проблеми інтенсифікації
5. Основні напрями інтенсифікації та науково-технічного прогресу

1. Суть інтенсифікації та показники рівня інтенсифікації с.г. виробництва

Для досконалого засвоєння даної теми насамперед потрібно з'ясувати суть категорії «інтенсивність». При цьому слід пам'ятати що в економічній літературі це поняття трактується по-різному, хоча більшість економістів відійшла від розуміння інтенсивності лише як концентрації капіталу на одній і тій самій земельній площі. Значно обґрунтованіше таку концентрацію пов'язувати з досягненням її оптимального рівня, за якого забезпечується підвищення ефективності використання вкладених ресурсів.

Під інтенсивністю слід розуміти концентрацію до оптимального рівня авансованого капіталу на гектар земельних угідь, що забезпечує випереджаюче збільшення виробництва продукції з цієї площі і підвищення ефективності використання вкладених ресурсів.

Необхідність повсюдного переходу на інтенсивні методи господарювання обумовлена:

- обмеженістю (а то й зменшення) землі як засобу виробництва;
- зменшенням природного приросту сільського населення і посиленням процесу урбанізації;
- відносним зростанням міського населення, а значить, підвищенням загального навантаження на працівника сільського господарства;
- лімітованістю практично всіх ресурсів, які надходять в аграрний сектор із промисловості.

Існує два способи збільшення виробництва продукції сільського господарства – екстенсивний та інтенсивний. При першому збільшення виробництва продукції досягається за рахунок розширення посівних площ або збільшення поголів'я тварин при незмінному рівні врожайності культур та продуктивності тварин. При другому зростання виробництва продукції відбувається за рахунок підвищення економічної родючості ґрунту і продуктивності тварин. За недостатній забезпеченості господарства ресурсами найчастіше спостерігається переплетіння інтенсивного й екстенсивного типу відтворення. Це об'єктивний процес розвитку виробництва. У даному випадку істотного підвищення ефективності можна досягти за умови, коли інтенсивний тип відтворення переважає над екстенсивним, тобто коли має місце переважно інтенсивний тип розвитку, за якого частка приросту продукції за рахунок поліпшення використання авансованого капіталу перевищує частку її приросту, одержану завдяки збільшенню його розміру.

Переважно екстенсивний тип розвитку формується в тих підприємствах, де має місце зворотне співвідношення ступеня впливу цих факторів. Такий тип розвитку виправданий, коли підприємству необхідно в короткі строки збільшити виробничі ресурси, насамперед за рахунок розширення пасивної частини основних виробничих фондів, віддача від яких настає з певним запізненням.

Основний шлях збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції — це інтенсифікація сільського господарства.

Інтенсифікація сільського господарства – це такий спосіб його ведення, за якого збільшення виробництва продукції досягається за рахунок додаткових вкладень, спрямованих на широке використання досягнень науково-технічного прогресу, застосування більш ефективних засобів виробництва і прогресивних технологій, що забезпечує підвищення продуктивності земельних угідь і поголів'я худоби.

Сутність інтенсифікації сільськогосподарського виробництва полягає у його механізації, хімізації, меліорації земель, упровадженні досягнень науково-технічного прогресу. Це дасть змогу навіть за скорочення чисельності працівників неухильно нарощувати обсяги виробництва продукції, підвищувати врожайність сільськогосподарських культур.

У тваринництві інтенсифікація здійснюється за рахунок зміцнення кормової бази, використання досягнень генетики і селекції, нових біологічних методів якісного поліпшення стада.

Інтенсивність носить багатогранний комплексний характер і характеризується системою показників: загальними і частковими, натуральними і вартісними.

Загальні показники:

1. Сума вартості основних виробничих фондів і поточних виробничих витрат з розрахунку на гектар сільськогосподарських угідь

$$i = \frac{\Phi_{осн} + B_v}{S},$$

2. Річні виробничі витрати на гектар сільськогосподарських угідь або голову худоби

$$i = \frac{B_v}{S},$$

3. Гектар сільськогосподарських угідь або на голову худоби

$$i = \frac{\Phi_{осн}}{S},$$

4. Затрати живої праці з розрахунку на гектар земельної площі або голову худоби

$$i = \frac{t}{S}$$

Натуральні показники:

1. Кількість спожитої електроенергії на виробничі потреби з розрахунку на гектар сільськогосподарських угідь

$$i = \frac{\kappa B_m}{S},$$

2. Кількість мінеральних та органічних добрив з розрахунку на гектар сільськогосподарських угідь

$$i = \frac{D}{S},$$

3. Обсяг виконаних тракторних робіт в умовних еталонних гектарах на гектар ріллі

$$i = \frac{Q}{P},$$

4. Щільність поголів'я худоби на 100 га сільськогосподарських угідь

$$i = \frac{P}{S} \times 100.$$

Результативні показники інтенсифікації сільського господарства це:

- врожайність сільськогосподарських культур;
- продуктивність окремих видів тварин;
- вартість валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь.

2. Економічна ефективність інтенсифікації с.г. виробництва та фактори, що її обумовлюють

Фактори, що визначають можливості інтенсифікації в сучасних умовах, можна об'єднати в такі групи:

1. Виробничо-технологічні, які формуються розвитком матеріально-технічної бази і характеризуються зростанням додаткових вкладень минулої праці у ресурси як промислового, так і сільськогосподарського походження. Сюди можна віднести комплексне застосування засобів хімізації в поєднанні з біологічними та агротехнічними методами і широке впровадження в практику сучасних індустріальних технологій, біотехнології, генної інженерії; здійснення цілеспрямованої роботи зі створення нових сортів рослин і порід тварин тощо. Як приклад, всі ці фактори пов'язані з певними додатковими витратами, капітальними вкладеннями.

2. Організаційно-господарські та соціально-економічні, які ще називають неінвестиційними і призначення яких зводиться до одного – звести в єдине ціле людський фактор і виробничий потенціал, створити такий господарський механізм, який би активізував трудові ресурси. Сюди можна віднести такі заходи, як реструктуризація виробничих структур на основі майнових і земельних паїв; вдосконалення механізму плати за земельні та водні ресурси; відмова від виконання завдань за будь-яку ціну; перехід на економічні методи планування; вдосконалення управління організації виробництва і праці тощо.

Усі ці фактори можуть забезпечити ефективність процесу інтенсифікації через його планованість, тобто свідомий відбір і вибір найефективніших варіантів розвитку, застосування всіх факторів в оптимальних пропорціях.

3. Поняття і види нематеріальних ресурсів

Нематеріальні ресурси – ресурси, які мають матеріальні основи, але здатні давати прибутки або користь підприємству впродовж досить тривалого періоду. Головною особливістю таких ресурсів є відсутність можливості визначення загального конкретного розміру користі, вигоди, яку вони дають підприємству.

Нематеріальні ресурси

1. Об'єкти, що охороняються авторським правом та суміжними:

Інформаційна діяльність, пов'язана з одержанням інформаційних матеріалів, їх опрацюванням, зберіганням, використанням та поширенням;

Програмна програма – об'єктивна форма подання сукупності даних та команд, що необхідні для забезпечення функціонування комп'ютерів.

Банк даних, який характеризується сукупністю програмних, організаційних та технічних засобів, призначених для централізованого накопичення та використання інформації;

Бази знань, твори літератури та мистецтва

2. Об'єкти промислової власності

Винахід – принципово нове технічне вирішення існуючої виробничої проблеми, що дає позитивний ефект для господарства.

Промисловий зразок – це розроблена автором або авторським колективом модель виробу, який буде випускатися на даному підприємстві.

Товарні знаки та товарні марки – це оригінальні символи, якими товар даної фірми відрізняється від товарів конкурентів.

Гудвіл означає сформований імідж фірми, складовими якого є досвід, ділові зв'язки, престиж товарних знаків, стала клієнтура, доброзичливість та прихильність споживачів тощо.

Корисна модель – це результат творчої діяльності людини, об'єктом якої може стати конструктивне рішення пристосування чи його частин.

3. Інші (нетрадиційні) об'єкти.

Раціоналізаторська пропозиція є корисною рекомендацією, що стосується техніки та технології, які використовуються на даному підприємстві.

Ноу-хау – це право на набутий виробничий і організаційно-господарський досвід, технологічні рішення, технічну інформацію, що дають економічну вигоду підприємству.

Комерційна таємниця – сукупність виробничо-господарської, фінансово-економічної та науково-технічної інформації про діяльність підприємства, розголошення якої може завдати йому шкоди.

Нематеріальні активи – це активи, що виникають в результаті володіння правами на об'єкти інтелектуальної власності чи на обмежені ресурси і їх використання у господарській діяльності для отримання доходу.

Права на використання об'єктів промислової та інтелектуальної власності називаються нематеріальними активами підприємства. Окремі елементи нематеріальних активів мають особливості правового захисту, до яких відносять *патент та авторське право*.

Патентом називається документ, яким держава (державний орган) надає особі або підприємству виключне право використання зазначеного в патенті винаходу або раціоналізаторської пропозиції.

Патентовласник володіє монопольним правом на промислове або інше комерційне використання нематеріальних ресурсів і за необхідності може заборонити будь-якому їх використовувати без певного дозволу.

Авторське право являє собою систему правових норм, що визначають виключне право авторів наукових, літературних та художніх творів на використання плодів своєї праці.

Реалізувати право власності на нематеріальні ресурси може або сам їх власник, або довірена особа чи підприємство.

4. Екологічні проблеми інтенсифікації

При інтенсифікації виробництва слід брати до уваги її двоїстий характер. Майже кожний напрям інтенсифікації, насамперед механізація й автоматизація, хімізація і меліорація, крім позитивного, справляє негативний вплив на агроекологічну систему, особливо за їх необґрунтованого використання. Цей негативний вплив проявляється в погіршенні кругообігу органічних речовин, руйнуванні родючості ґрунту, зменшенні в ньому гумусу і підвищенні щільності, нагромадженні нітратів, нітритів і залишків пестицидів у сільськогосподарській продукції, зменшенні біологічної активності рослин і

тварин, зниженні їх стійкості до різних хвороб, порушенні біологічної рівноваги і водного балансу тощо. Якщо взяти до уваги й наслідки Чорнобильської катастрофи, стає очевидним, наскільки може негативно відбитися на здоров'ї людей і тривалості їх життя не продумана і не виважена інтенсифікація виробництва.

При формуванні інтенсивного типу відтворення слід обов'язково враховувати ту об'єктивну обставину, що кожний напрям інтенсифікації має граничну межу використання, перехід за яку негативно впливає на агроекологічну систему. Тому мову потрібно вести про екологічно допустимий рівень того чи іншого фактора інтенсифікації. Цей рівень можна розглядати як граничний. Наприклад, застосування азотних добрив призводить, як відомо, до підвищення в біомасі рослин вмісту нітратів. Максимальний рівень внесення цих добрив повинен перебувати на межі, за якою забруднення продукції нітратами переходить через гранично допустимий рівень, передбачений стандартами.

Отже, підприємства, формуючи інтенсивний тип розвитку, повинні забезпечити його екологічність. Основні ознаки такої екологічності наступні:

- забезпечення розширеного відтворення родючості ґрунту, яке супроводжується збереженням і підвищенням вмісту в ньому гумусу і забезпеченням оптимального рівня розораності земельних угідь;
- виробництво екологічно чистої продукції, недопущення перевищення встановлених рівнів її забрудненості;
- дотримання встановлених правил транспортування, зберігання і застосування засобів захисту рослин, стимуляторів їх росту, мінеральних добрив з тим, щоб не допустити забруднення ними навколишнього природного середовища і продуктів харчування;
- недопущення порушень екологічної безпеки і забезпечення відтворення повітря й води;
- максимальне використання природних засобів боротьби із шкідниками та хворобами сільськогосподарських культур і тварин, а також з бур'янами;
- недопущення порушень екологічних вимог при проектуванні, розміщенні і будівництві, реконструкції і введенні в дію нових будівель та споруд, насамперед тваринницьких комплексів, меліоративних систем.

Необхідно пам'ятати, що згідно із законом України *«Про охорону навколишнього природного середовища»* встановлено плату за забруднення навколишнього середовища на основі лімітів викидів і скидів забруднюючих речовин та розміщення відходів сільськогосподарського, будівельного і промислового виробництва. Платежі підприємств за забруднення навколишнього природного середовища в межах ліміту відносять на витрати виробництва, а за перевищення лімітів - стягуються з прибутку, що залишається в їх розпорядженні.

5. Основні напрями інтенсифікації та науково-технічного прогресу

Напрями забезпечення інтенсивного типу розвитку сільськогосподарських підприємств розглядаються як напрям інтенсифікації виробництва в сільському господарстві. Поняття інтенсивності й інтенсифікації мають різний економічний зміст (рис.6).

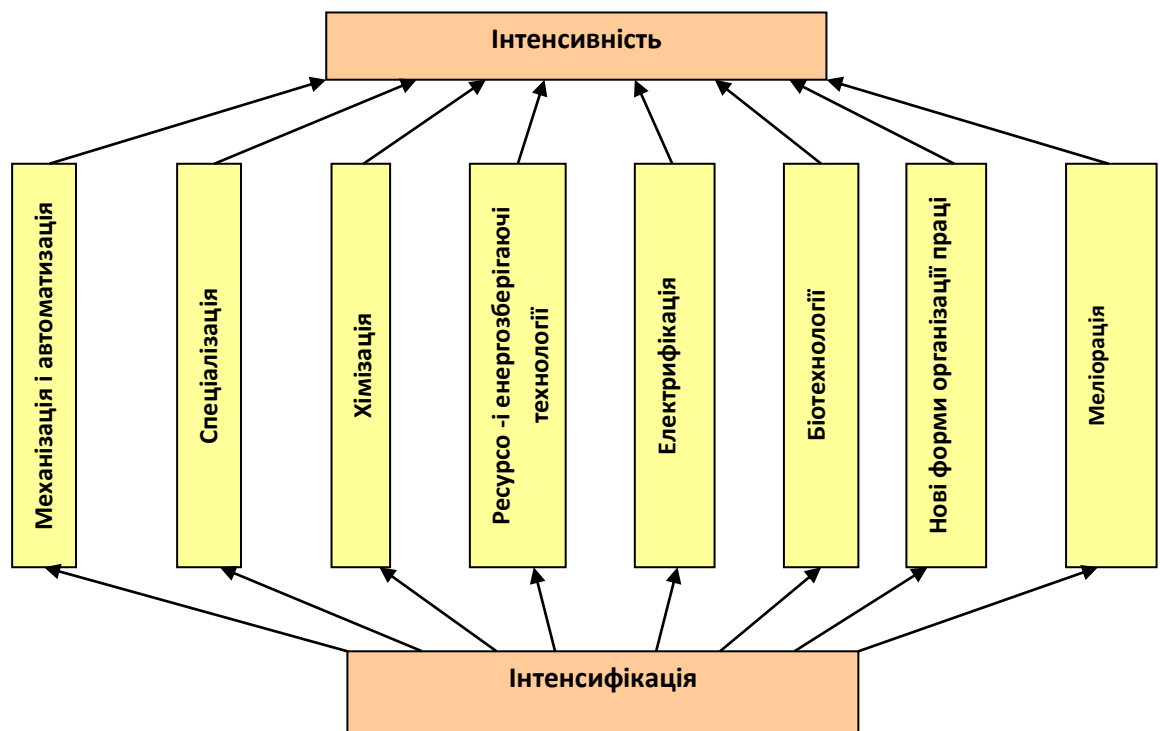

Рис. 6. Напрями інтенсифікації сільськогосподарського виробництва

Матеріальною основою інтенсифікації сільського господарства є науково-технічний прогрес, метою – збільшення обсягу продукції, підвищення ефективності виробництва.

Науково-технічний прогрес – це безперервний процес одержання і нагромадження наукових знань, їх матеріалізація в елементи техніки, впровадження останньої у виробництво і всі сфери життя.

Конкретним вираженням НТП в сільському господарстві є безперервне вдосконалення виробничих засобів впровадження прогресивної технології та організації виробництва, що забезпечує значне підвищення суспільної праці.

Науково-технічний прогрес має кілька напрямів:

- організаційно-економічний – включає організаційну, фінансову, технічну реструктуризацію;
- хімізація в системі основних напрямів НТП та інноваційної діяльності аграрних підприємств характеризується застосуванням мінеральних добрив, хімічних препаратів захисту рослин, тварин, полімерних матеріалів, кормових добавок та ін.
- біологічний напрям НТП передбачає застосування нових сортів порід, гібридів, регуляторів росту та ін.
- технологічний напрям НТП – основою є використання ефективних технологій.
- науково-технічний прогрес вносить істотні зміни в усі складові матеріально-технічної бази підприємства.

Подумайте над запитаннями:

1. Охарактеризуйте різні підходи до визначення категорії «інтенсивність».
2. Що ви розумієте під економічним типом розвитку підприємства?
3. Назвіть існуючі різновиди економічного типу розвитку підприємств і розкрийте суть кожного з них.
4. Що ви розумієте під інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва?
5. Розкрийте основні ознаки екологічності інтенсивного типу розвитку підприємств.

6. Дайте визначення поняття «нематеріальні ресурси».
7. назвіть спільні риси нематеріальних ресурсів. Яка з цих рис зумовлює подібність цих ресурсів до основних засобів?
8. Охарактеризуйте такі види нематеріальних ресурсів, як винахід, промислові та наукові зразки.
9. Дайте визначення ноу-хау, раціоналізаторської пропозиції.
10. Охарактеризуйте такі нематеріальні ресурси, як програмне забезпечення, патент.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

ТЕМА 8. СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ, КОНЦЕНТРАЦІЯ, КОМБІНУВАННЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Питання:

1. Поняття про розміщення і спеціалізацію сільського господарства. Природні і економічні фактори
2. Форми спеціалізації
3. Розміщення і спеціалізація сільського господарства по зонах України
4. Галузі сільськогосподарського виробництва
5. Показники і критерії оптимальних розмірів господарств
6. Розвиток агропромислової інтеграції в умовах ринкових відносин

1. Поняття про розміщення і спеціалізацію сільського господарства. Природні і економічні фактори

Раціональне розміщення і спеціалізація сільськогосподарського виробництва мають важливе значення для підвищення його економічної ефективності. Розпочати вивчення даної теми потрібно із з'ясування суті понять «розміщення» і «спеціалізація».

Розміщення характеризує кількісний бік суспільного поділу праці і вказує, які види продукції, в якому розмірі й на яких площах виробляються на тій чи іншій території (в зоні, області, районі, мікрзоні, окремій виробничій одиниці).

Спеціалізація відбиває якісний бік суспільного поділу праці і вказує, виробництво яких саме видів продукції є переважаним на даній території.

Спеціалізація - ефективна форма організації сільського господарства, яка дає можливість зосередити виробництво певних видів продукції на окремих територіях і підприємствах і одержати завдяки цьому кращих результатів господарської діяльності.

Економічний стан підприємств і регіонів значною, а інколи вирішальною мірою залежить від вибору галузей сільського господарства та їх поєднання, тобто від спеціалізації виробництва.

На розміщення і спеціалізацію сільськогосподарського виробництва впливають природно-кліматичні, економічні, біологічні і соціальні фактори.

Природно-кліматичні фактори:

1. склад і якість ґрунтів;
2. температурний режим;
3. кількість опадів;
4. структура сільськогосподарських угідь.

Фактори (принципи) економічних переваг:

1. конкуренція між сільськогосподарськими товаровиробниками. Кожне підприємство концентрується на виробництві тих видів продукції, які є конкурентоспроможними і забезпечують його економічне існування як юридичної особи;

2. наявність ринків збуту сільськогосподарської продукції. Підприємствам вигідно збільшувати виробництво тих її видів, на які є сталий попит. І навпаки, часті проблеми зі збутом певних видів продукції призводять до відмови підприємств від їх виробництва, незважаючи навіть на те, що для такого виробництва є сприятливі природно-кліматичні умови;

3. впливає відстань і якість доріг до ринку збуту сільськогосподарської продукції. Чим менша відстань до ринків збуту і кращі дороги, тим менші транспортні витрати, тим буде вища, за інших однакових умов, економічна ефективність виробництва продукції;

4. забезпеченість трудовими ресурсами, їх кваліфікація. Підприємства нерідко маючи добрі ґрунтово-кліматичні умови і ринок збуту трудомісткої продукції, а також сприятливу для неї економічну кон'юнктуру, не можуть збільшити її виробництво через нестачу власної робочої сили і неможливість вирішити цю проблему шляхом додаткового найняття;

5. рівномірне розміщення переробної промисловості і сільськогосподарського виробництва на території України з метою ліквідації нераціональних перевезень сільськогосподарської сировини і готових продуктів;

6. рівень розвитку зернового виробництва в країні. Виробництво зерна – це основа розвитку всього сільського господарства. Наявність достатньої кількості зерна і зростання обсягів його виробництва дають змогу збільшити виробництво винограду, технічних, плодівих та інших цінних культур у найбільш сприятливих за природними умовами регіонах України за рахунок скорочення посівів зернових культур;

7. міжнародний поділ праці. Україна постійно проводить взаємовигідні торгові операції з багатьма країнами світу. Деякі види сільськогосподарської продукції економічно вигідно ввозити з інших країн, де їх виробництво більш ефективне;

8. зміцнення економічної незалежності України. Рациональне розміщення сільського господарства повинно забезпечити незалежний розвиток і зміцнення економіки України, щоб самостійно задовольняти потреби держави у найголовніших видах сільськогосподарської сировини.

2. Форми спеціалізації

Під територіальною спеціалізацією розуміють переважаюче виробництво тих чи інших видів сільськогосподарської продукції на певній території. Розрізняють чотири види територіальної спеціалізації – зональну, мікрозональну, обласну і районну.

Залежно від суспільного поділу праці у даній галузі в межах природно-економічних зон, областей, районів, господарств та їх виробничих підрозділів розрізняють такі форми:

- *зональна;*
- *господарська;*
- *внутрішньогалузева;*
- *внутрішньогосподарська.*

Зональна(територіальна). Поділ праці між економічними районами, сільськогосподарськими зонами, регіонами, областями, які об'єднані спільністю ґрунтово-кліматичних та економічних умов, що сприяють розвитку окремих галузей чи їх комплексів.

Господарська. Поділ праці між сільськогосподарськими підприємствами всередині адміністративного району.

Внутрішньогосподарська. Поділ праці між виробничими підрозділами підприємства й передбачає раціональне розміщення галузей по бригадах, фермах, відділах, які спеціалізуються на виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції.

Внутрішньогалузева. Поділ праці всередині окремих галузей на виробничі цикли, які відрізняються технологією виробництва і засобами комплексної механізації.

3.Розміщення і спеціалізація сільського господарства по зонах України

На території України залежно від природних, економічних та історичних умов склалися такі основні зони спеціалізації сільського господарства, як *Полісся, Лісостеп, північний і центральний Степ, південний Степ, передгірні та гірські райони Українських Карпат і передгірні та гірські райони Криму.*

Сільськогосподарська зона це частина території економічного району, що характеризується однаковими природно-економічними умовами.

Кожна з цих зон має свої особливості і відрізняється галузевою структурою сільського господарства.

У зоні Полісся розвивається м'ясомолочне скотарство, льонарство і картоплярство і зернове господарство.

Лісостепова зона. Спеціалізація її – цукрово - буряково –зернова з м'ясо-молочним скотарством і свинарством. Основна зернова культура – озима пшениця, висівають також кукурудзу, ячмінь, гречку, просо. Добре розвинете садівництво. Розводять велику рогату худобу, свиней, птицю. Розвиваються шовківництво, бджільництво.

Степова зона охоплює всі південні області, або майже 40% території України. У ній переважає вирощування зернових і олійних культур, розвинені овочівництво, баштанництво, виноградарство, молочно – м'ясне скотарство, свинарство і вівчарство. Степова зона – головний виробник товарного зерна в країні. Основні зернові культури – озима пшениця і кукурудза, вирощують також ячмінь і просо. Головна технічна культура – соняшник, у північній частині вирощують цукрові буряки, а в південній – конопля.

Передгірні та гірські райони Українських Карпат. Розводять велику рогату худобу, займаються вівчарством, є невеликі посіви зернових і технічних культур, картоплі. У Закарпатті вирощують озиму пшеницю, кукурудзу, тютюн; поширене садівництво й виноградарство; розвивається продуктивне тваринництво.

Передгірні та гірські райони Криму. Спеціалізується на розвитку тваринництва, особливо вівчарства. Займаються садівництвом, виноградарством, овочівництвом, вирощують ефіроолійні культури (троянду, шавлію, лаванду). На Південному узбережжі вирощують високоякісні сорти винограду, деякі субтропічні культури.

4.Галузі сільськогосподарського виробництва

Особливості спеціалізації сільського господарства зумовлюють те, що в підприємствах виробляється не один вид продукції, а формуються галузі, в кожній з яких одержують один або кілька продуктів. Тому спеціалізація сільськогосподарських підприємств відзначається великою різноманітністю, змінюючись не тільки в різних районах залежно від природно-економічних умов, а й у різних господарствах.

Галузь - це частина сільськогосподарського виробництва, яка відрізняється від інших частин кінцевою продукцією, набором засобів виробництва (предметів і знарядь праці), технологією виробництва і його організацією, а також професійним складом працівників

Сільське господарство являє собою таку сферу матеріального виробництва, яка сама складається з комплексу галузей, причому цей комплекс необхідно розглядати на рівних рівнях, виділяючи на кожному з них групу галузей, що мають між собою досить істотні спільні ознаки. На рис.7 зображено градацію галузей сільського господарства.

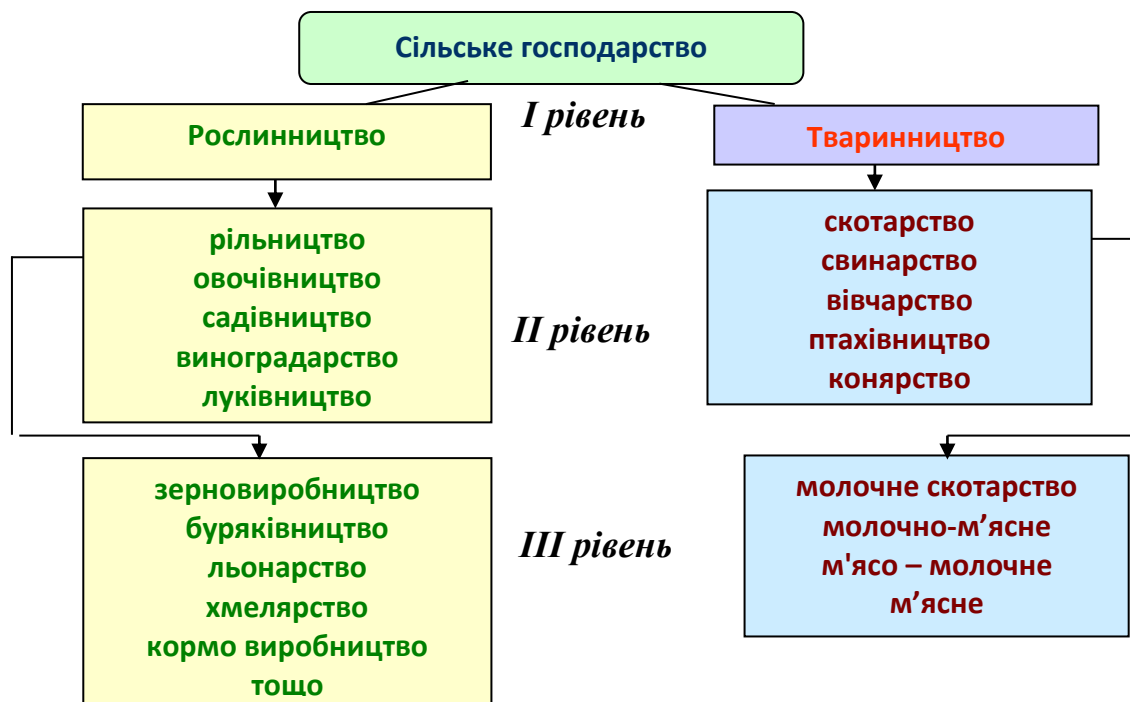

Рис.7. Градація галузей сільського господарства

Кожне сільськогосподарське підприємство, крім вузькоспеціалізованих, розвиває кілька галузей, які знаходяться у певному співвідношенні. Залежно від економічної ролі, яку відіграють галузі в економіці підприємства, їх поділяють на головні, додаткові й підсобні.

Головні галузі. Частка в структурі грошових надходжень від реалізації товарної продукції повинна становити понад 20 %. Система ведення головної галузі відзначається вищим рівнем інтенсивності та концентрації виробництва, передовою технологією на основі використання сучасної техніки і прогресивними формами організації праці.

Додаткові галузі. Мають меншу питому вагу в товарній продукції господарства порівняно з головним. Забезпечують сприятливі умови для розвитку головних галузей і ефективного використання земельних угідь, засобів виробництва і трудових ресурсів.

Підсобні галузі. Галузі несільськогосподарського виробництва. Створюють для виробничого обслуговування головних і додаткових галузей або для задоволення споживчих потреб сільського населення (переробні підприємства, підприємства по виробництву будівельних матеріалів, столярні та ремонтні майстерні, різні промисли).

Для визначення спеціалізації сільськогосподарських підприємств використовують показник структури товарної продукції. Він обчислюється діленням грошової виручки від реалізації певного виду продукції за всіма каналами продажу на загальну суму грошових надходжень господарства і множенням одержаного результату на 100. Прийнято вважати, що до вузькоспеціалізованих аграрних підприємств належать такі, в яких головна галузь, на якій вони спеціалізуються, займає в структурі товарної продукції 90 % і більше. До цієї групи підприємств відносять птахофабрики, свинокомплекси, тепличні комбінати. До підприємств, що спеціалізуються на виробництві продукції однієї галузі, належать такі, де галузь спеціалізації в структурі товарної продукції займає понад 50 %. Спеціалізованими на виробництві продукції двох галузей вважають підприємства, в яких ці галузі в сукупності займають у структурі товарної продукції більше 67 %, у тому числі кожна з них не менше 25 %. У спеціалізованих господарствах на виробництві продукції трьох галузей ці

показники повинні становити відповідно понад 75 % і не менше 24 %. До багатогалузевих відносять підприємства, які не підпадають під жодний з названих критеріїв.

Нині є мало аграрних підприємств, які можна було б віднести до однієї з виділених груп спеціалізації. В більшості з них є дві-три провідних галузі, кожна з яких не є домінуючою і в структурі товарної продукції займає від 10-15 до 30-35 %. По таких підприємствах визначається їх виробничий напрям. У його назву доцільно включати дві, максимум три відносно переважаючих у господарстві галузі. Якщо, наприклад, у господарстві найбільшу питому вагу в структурі товарної продукції займають овочі (скажімо, 27 %), друге місце - товарне молоко (20 %) і третє - зерно (14 %), виробничий напрям такого підприємства можна сформулювати як овоче-молочний з розвинутим зерновиробництвом.

Ефективність виробництва в сільськогосподарських підприємствах залежить не лише від розміру галузей, які в них є провідними, а й від того, як розвинуті й інші галузі, що мають товарний характер. Чим більше в господарстві таких галузей, тим, як правило, менші їх розміри і нижча концентрація виробництва. Це інколи негативно відбивається на кінцевих результатах господарювання. Щоб врахувати ступінь розвитку усіх товарних галузей у підприємстві, необхідно визначити і проаналізувати коефіцієнт зосередження товарного виробництва (Кз):

$$K_z = \frac{100}{\sum_{i=1}^n P_{B_i} (2N_i - 1)},$$

де: P_{B_i} - питома вага i -ї галузі в структурі товарної продукції, %;

N_i - порядковий номер i -ї галузі в ранжированому ряду, побудованому за спадаючою ознакою: перше місце присвоюють галузі з найбільшою питою вагою в структурі товарної продукції, а останнє - з найменшою.

Якщо за допомогою показника структури товарної продукції роблять висновок про рівень розвитку окремих галузей і ступінь спеціалізації господарства на виробництві продукції головної (провідних) з них, то за коефіцієнтом товарного зосередження галузей судять про рівень спеціалізації аграрного підприємства з урахуванням усіх його товарних галузей. Прийнято вважати, що підприємство є багатогалузевим, коли цей коефіцієнт не перевищує 0,20, зі слабким рівнем спеціалізації - 0,21-0,30, із середнім - 0,31-0,40, вищим середнього - 0,41-0,50, високим - 0,51-0,60 і з глибоким - понад 0,60. За інших однакових умов ефективність функціонування аграрних підприємств підвищується із збільшенням абсолютного значення коефіцієнта товарного зосередження галузей, але при цьому посилюється ризик втрати фінансової стабільності через можливе погіршення кон'юнктури ринку на продукцію галузей спеціалізації.

5. Показники і критерії оптимальних розмірів господарств

Економічна ефективність спеціалізації характеризується системою показників, серед яких основними є (рис. 8):

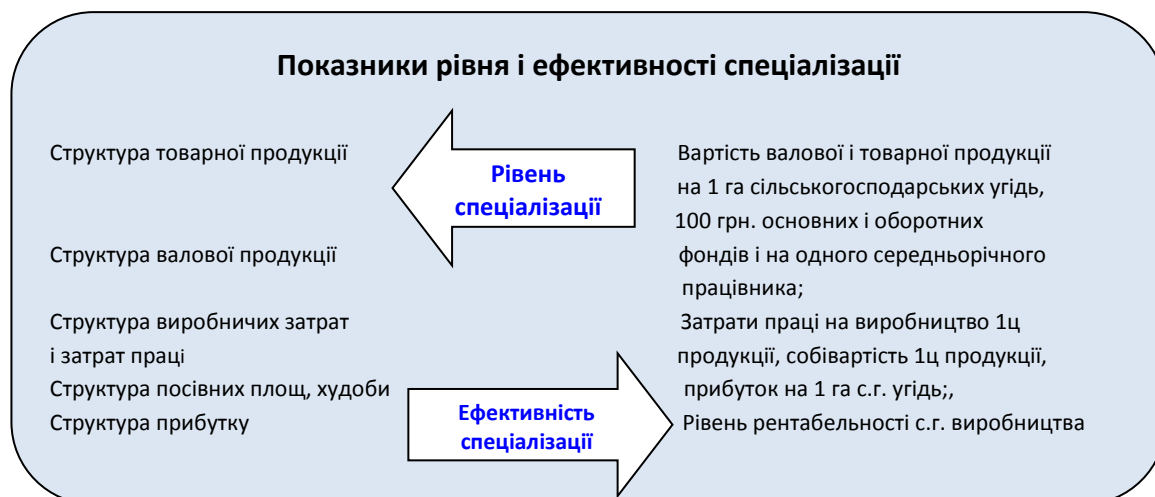

Рис. 8. Показники рівня і ефективності спеціалізації

Подумайте над запитаннями:

1. Розкрийте суть понять «розміщення» і «спеціалізація» сільськогосподарського виробництва. Яке значення мають раціональне розміщення і спеціалізація для економіки галузі та окремих підприємств?
2. Які ви знаєте фактори розміщення і спеціалізації в умовах ринку? Охарактеризуйте їх.
3. Назвіть природно-економічні зони України і обґрунтуйте, за якими ознаками(факторами) вони виділяються. Охарактеризуйте зону Полісся.
4. Дайте характеристику зон Лісостепу і Степу. Які істотні відмінності цих зон?
5. Охарактеризуйте зони передгірських і гірських районів Карпат і Криму. Що є спільного між цими зонами і що відрізняє їх?
6. Як ви оцінюєте ґрунтово-кліматичні умови України в цілому для виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції?
7. Які ви знаєте форми спеціалізації залежно від об'єкта спеціалізації? Дайте їх загальну характеристику.
8. Дайте визначення поняття «галузь» і розкрийте багаторівневу градацію галузей сільського господарства.
9. За яким критерієм відбувається поділ галузей на головні, додаткові і підсобні? Обґрунтуйте значення цих галузей.

ТЕМА 9. РОЗШИРЕНЕ ВІДТВОРЕННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ.

Питання:

1. Суть і особливості розширеного відтворення
2. Показники розширеного відтворення
3. Валова продукція та її складові частини
4. Товарність продукції, її показники і шляхи підвищення товарності
5. Особливості розподілу валової продукції
6. Особливості формування ринків основних видів сільськогосподарської продукції і продовольства
7. Товарна біржа в системі ринкової економіки

1. Суть і особливості розширеного відтворення

Виробництво матеріальних благ (засобів виробництва і предметів споживання) є необхідною умовою існування і розвитку людського суспільства. Цей процес відбувається безперервно і повинен періодично проходити одні й ті самі стадії виробництва, розподілу, обміну і споживання. Суспільство не може перестати споживати, так само воно не може перестати виробляти. Тому будь-який суспільний процес виробництва, який розглядається в постійному зв'язку і в безперервному відновленні, є водночас процесом відтворення.

Відтворення в сільському господарстві – це постійне повторення і безперервне відновлення процесу сільськогосподарського виробництва.

Відтворення буває розширене, просте і звужене.

Розширене відтворення у сільському господарстві – систематичне збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, що дає змогу не тільки забезпечити досягнутий рівень розвитку суспільства, а й виробляти додаткові засоби виробництва і предмети споживання.

Процес розширеного відтворення в сільському господарстві має свої особливості, які зумовлені специфікою с.г. виробництва:

1. головним засобом виробництва в сільському господарстві - є земля, яка просторово обмежена і штучно не відтворюється. Тому обов'язковою умовою розширеного відтворення є раціональне використання землі і проведення заходів з підвищення її родючості;

2. вплив ґрунтово-кліматичних умов, які можуть підвищувати або знижувати ефективність використання виробничих ресурсів і додаткових вкладень у виробництво;

3. економічний процес відтворення тісно переплітається з природними (біологічними) процесами відтворення організмів рослин і тварин. Процес відтворення в сільському господарстві відбувається за схемою:

Тобто, людина за допомогою техніки керує природними процесами. При цьому технічні засоби виробництва повинні створити найбільш сприятливі умови життя розвитку живих організмів, що забезпечує високий рівень її продуктивності.

4. процес відтворення схильний впливу природно-кліматичними умовами зони та природних умов року.

Несприятливі умови можуть знизити:

- кількість продукції виробництва;

- ефективність використання техніки;
- основних і оборотних фондів.

5.процесу відтворення при суцї річна тривалість циклу, відповідна природними строками відтворення основної продукції землеробства (270 днів) і основних галузей тваринництва. Річна тривалість в сполученні з сезонністю виробництва являється несприятливим фактором в сільському господарстві:

- тривалість обороту оборотних фондів;
- надходження коштів від продажу - носить сезонний характер, це повинно ураховуватися при плануванні продукції.

6.Багато видів продукції сільського господарства мають бути використані як для виробничого так й особистого споживання.

2. Показники розширеного відтворення

Розширене відтворення в сільському господарстві характеризується натуральними та вартісними показниками, які можуть бути факторними й результативними.

Динаміку розширеного відтворення елементів виробничого процесу (землі і виробничих фондів, робочої сили) відображають факторні показники, а результати виробництва, зокрема, збільшення валової і чистої продукції сільського господарства - результативні.

1.показники розширеного відтворення виробництва валового продукту сільського господарства:

- вартість валової й товарної продукції;
- зростання валового, чистого доходу і прибутку.

2. показник розширеного відтворення виробничих фондів сільського господарства - вартість основних і оборотних фондів з розрахунку на 1га сільськогосподарських угідь; в т.ч. на одного працівника, грн.

3.трудових ресурсів с.г. характеризується:

- збільшенням чисельності кваліфікованих працівників, спеціалістів с.г. виробництва;
- збільшенням оплати праці.

3. Валова продукція та її складові частини

Розширене відтворення характеризується збільшенням виробництва валового продукту сільського господарства.

Валова продукція (ВП) - *обсяг продукції землеробства і тваринництва, виробленої за певний період (як правило, за рік), у грошовому виразі.*

Валову продукцію оцінують в співставних цінах, по собівартості, в цінах реалізації.

Складові частини (обсяг ВП визначають):

- урожай всіх сільськогосподарських культур і природних кормових угідь;
- приріст незавершеного виробництва;
- вартість вирощування за рік молодих культурних насаджень (до вступу їх у період плодоношення);
- готова продукція, не пов'язана з забоєм поголів'я худоби (молоко, яйця, мед тощо);
- приплід і приріст тварин і птиці, ВРХ на відгодівлі;
- приріст продукції власного виробництва, що вийшли з переробки (борошна, круп, олії вершкового масла тощо);

- побічна продукція (вовна, гній, солома та ін).

Валову продукцію розраховують у цінах: 1.порівнянних - для визначення фізичного - обсягу виробництва; для встановлення динаміки продуктивності праці, фондівіддачі тощо. 2.фактичної реалізації для виявлення економічної ефективності виробництва.

Визначення обсягу валової продукції сільського господарства у натуральній формі необхідне для:

- оцінки розмірів натуральних фондів їх достатності для задоволення потреб населення і переробної промисловості в окремих видах сировини;
- визначення обсягу перевезень і зберігання продукції, потреби в транспортних засобах і складських приміщеннях;
- обґрунтування потреб підприємств у власній сільськогосподарській продукції, що використовується на виробничі цілі (корми, насіння тощо) для наступного циклу відтворення;
- планування обсягів виробництва і реалізації продукції, укладання договорів, здійснення експортно-імпортних операцій;
- визначення натуральних показників ефективності виробництва окремих видів продукції (трудомісткості і собівартості одиниці продукції, її енерго-, водомісткості тощо).

У вартісній формі валову продукцію сільського господарства розраховують з метою визначення:

- обсягу її виробництва в цілому по підприємствах, окремих регіонах і на державному рівні;
- низки вартісних економічних показників, що характеризують рівень річної, денної і годинної продуктивності праці, фондівіддачі основних і оборотних фондів, фондомісткості виробництва, його капіталомісткості та ін.;
- темпів зростання валового виробництва продукції, продуктивності праці та інших якісних показників у цілому по сільському господарстві, його галузях тощо.

4. Товарність продукції, її показники і шляхи підвищення товарності

*Продукція, що продана сільськогосподарським підприємством переробним підприємствам, на експорт, на сільських ринках, безпосередньо своїм працівникам та іншим громадянам називається **товарною**.*

Товарна продукція це та частина валової продукції, яка реалізована за межі підприємства різним споживачам.

Вона визначається в натуральній і вартісній (грошовій) формах. На кожному підприємстві вартість товарної продукції розраховується за поточними цінами реалізації, рівень яких залежить від каналу і строків реалізації продукції, її якості, кон'юнктури ринку та інших факторів. Грошові надходження від продажу товарної продукції називають грошовим доходом або грошовою виручкою підприємства. Це – важливий показник господарської діяльності, на основі якого визначають прибуток по кожній галузі і підприємству в цілому.

Для характеристики товарної продукції використовують декілька показників:

- загальний обсяг, у стоїмостній оцінці;
- вихід на одну одиницю земельної площі;
- рівень товарності господарства.

Найбільше використовується показник рівня товарності, який розраховується як відношення всієї товарної продукції до валової, виражене в процентах.

Його визначається за формулою:

$$P_t = (T\P : B\P) \times 100,$$

де: P_t - рівень товарності продукції, %;

$T\P$ - товарна продукція, грн. або ц;

$B\P$ - валова продукція, грн. або ц.

Рівень товарності по галузях різний. Найбільший він при виробництві технічних культур (близько 100 %). Для вовни - 100 %, для молочної та м'ясної - 75-85, для зернових, у межах - 40 - 50, картоплі – 20-30, овочів – 65-75, яєць-70-80. Низький рівень товарності, наприклад картоплі, пояснюється не лише поки що невисокою врожайністю цієї культури, а й великими внутрішньогосподарськими потребами в даній продукції: для насіння, внутрішньогосподарського громадського харчування, годівлі худоби. Значна потреба підприємств у концентрованих кормах, у забезпеченні себе насінням не дає змоги підвищувати рівень товарності зерна, хоч цей вид продукції завжди був високорентабельним, а тому економічно вигідним для збільшення обсягу його продажу.

Показники товарності визначають по окремим видам продукції (зерно, овочі, фрукти, виноград тощо), галузям і сільському господарстві в цілому.

Підвищення рівня товарності сільського господарства тісно пов'язаний з:

- ростом врожайності с.г. культур;
- продуктивністю тварин;
- спеціалізацією;
- раціональним використанням кормів, насіння та ін.

На рівень товарності впливають ряд факторів:

- обсяг виробництва;
- попит населення;
- внутрішня потреба господарства у даному виді продукції та ін.

Підвищення товарності має важливе значення для зміцнення економіки підприємства. Чим більше обсяг товарної продукції і рівень товарності, тим більше виручка від реалізації і доходи, тим більше підприємство має можливість для придбання сільськогосподарської техніки, мінеральних добрив, будівництва парників, для закладання саду, виноградників, для подальшого розвитку виробництва.

5.Особливості розподілу валової продукції

Розподіл є важливим знаряддям впливу на процес виробництва в його наступних циклах. Це зумовлено тим, що залежно від пропорцій розподілу валового продукту на його складові частини залежить можливість простого і розширеного відтворення, його темпи та якісні зміни в основоположних факторах виробництва. Щоб переконатися в цьому, необхідно знати сучасний механізм розподілу валового продукту й оцінити його складові елементи (рис.9).

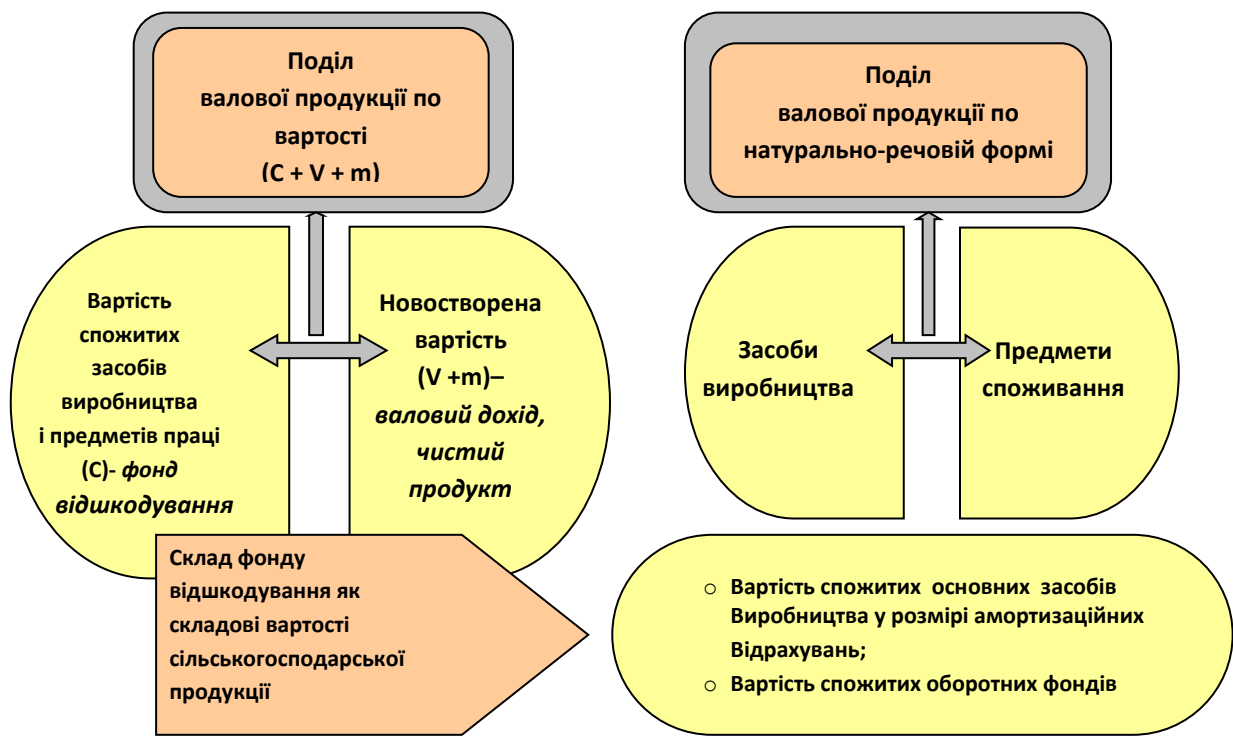

Рис.9. Розподіл валового продукту

6. Особливості формування ринків основних видів сільськогосподарської продукції і продовольства

Ринок по забезпеченню населення продовольством належить до найскладніших ринкових систем. Суб'єктами ринку продовольства є всі категорії сільськогосподарських підприємств, підприємств харчової галузі, комерційні структури, оптова і роздрібна торгівля тощо.

Система відносин, яка ґрунтується на законах попиту і пропозиції, називається ринковим механізмом. Найскладнішою ринковою системою є ринок продовольства, який охоплює сферу обігу товарів (суми покупок і продажу) практично всіх галузей народного господарства й значною мірою зумовлений поділом праці.

Ринок продовольства має такі особливості:

- постійність функціонування;
- сезонність виробництва і споживання, що впливає з біологічного характеру сільськогосподарського виробництва та біотехнологічного характеру харчової промисловості;
- здатність замінити інші ринкові системи.

Однією з найважливіших ланок ринку продовольства є реалізація сільськогосподарської продукції, тобто маркетинг продовольства.

Формування і розвиток товарно-грошових відносин реалізуються на базі ринкової інфраструктури:

- на ринку засобів виробництва та предметів споживання - товарні біржі, мережа посередників, фонди стабілізації ринку, сервісні центри, фірмові та комісійні магазини, брокерські й дилерські контори. центри і пункти прокату;
- на фінансовому ринку - фондові та валютні біржі, комерційні банки, страхові компанії, аудиторські фірми;

- на ринку робочої сили (праці) - біржі праці, посередницькі фірми (контори) працевлаштування.

7. Товарна біржа в системі ринкової економіки

Перехід України на межі 80-90х років до ринкової економіки вимагав формування якісно нових ринків, одним із яких став біржовий товарний ринок.

Агропромисловий сектор України має значний потенціал, але його розвиток неможливий без ефективної роботи механізмів збуту з використанням сучасних біржових технологій та механізмів

Товарна біржа – це особливе оптове підприємство, яке діє на регулярній основі, де відповідно до встановлених біржових правил укладаються угоди купівлі-продажу товарів за цінами, що складаються безпосередньо в ході торгів, залежно від співвідношення попиту і пропозиції на них.

Останніми роками відбулися певні зміни в організації та регулюванні торгівлі сільськогосподарською продукцією на національних товарних біржах. Одним із нормативних документів, який встановлює певні правила роботи товарних бірж на аграрному ринку, є наказ Міністерства аграрної політики України № 259 від 01.08.2003 року. Згідно з цим наказом був затверджений порядок надання товарній біржі висновку про відповідальність вимогам щодо надання послуг з укладання та реєстрації угод купівлі-продажу сільськогосподарської продукції й продовольства для державних і регіональних потреб, закладання зерна до державного резерву, угод поставки підприємствам агропромислового комплексу матеріально-технічних ресурсів, які придбаються за рахунок коштів державного бюджету, з укладання та реєстрації зовнішньоекономічних контрактів тощо. На жаль, розвиток біржового товарного ринку відбувається низькими темпами.

Подумайте над запитаннями:

1. Дайте визначення поняття відтворення і охарактеризуйте його.
2. На які види поділяють відтворення сільського господарства?
3. Які фактори впливають на розширене відтворення?
4. Які свої особливості має розширене відтворення,
5. Розкрийте зміст показників розширеного відтворення.
6. Дайте визначення поняття «валова продукція сільського господарства» і охарактеризуйте її натуральний склад.
7. Розкрийте суть поняття «товарна продукція».
8. Яка методика визначення показника рівня товарності і яке його орієнтовне значення, притаманне для окремих видів продукції рослинництва і тваринництва? Які фактори впливають на величину цього показника?
9. За якими напрямками сільськогосподарські підприємства здійснюють розподіл виробленої валової продукції?
10. Що ви розумієте під поняттям «валовий дохід»?
11. Дайте визначення поняття «товарна біржа» Які певні зміни відбуваються в організації товарних бірж за останні роки?
12. Який нормативний документ встановлює певні правила роботи товарних бірж на аграрному ринку України?

ТЕМА 10. ВИТРАТИ ВИРОБНИЦТВА І СОБІВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ

Питання:

- 1.Поняття про собівартість та її види
- 2.Рівень і структура собівартості основних видів продукції
- 3.Класифікація затрат виробництва і порядок їх віднесення на певні види продукції

1.Поняття про собівартість та її види

Для сільськогосподарського виробника важливо знати не тільки обсяг виробленої продукції, а й скільки витрачено матеріальних засобів і праці, яка собівартість цієї продукції, наскільки ефективна та чи інша галузь виробництва. Тому важливе значення серед економічних показників ефективності має собівартість продукції.

Собівартість – це грошовий вираз поточних витрат підприємства на виробництво і реалізацію одиниці продукції(робіт, послуг).

Собівартість як економічна категорія об'єднує всі витрати підприємства в грошовій формі, відшкодування яких необхідне для здійснення процесу відтворення.

Показник собівартості дає можливість глибоко аналізувати економічний стан підприємства і виявляти резерви підвищення ефективності виробництва. За інших однакових умов підприємство тим більше одержуватиме прибутку на одиницю продукції, чим нижча її собівартість, і навпаки. Із зниженням собівартості зростає цінова конкурентоспроможність продукції, а отже, і зміцнюються позиції підприємства на товарному ринку.

Важливо знати й те, що прибутковість підприємства знаходиться в оберненій залежності від собівартості. З її зниженням зростає окупність витрат прибутком і створюються сприятливі умови для прискорення темпів розширеного відтворення та підвищення матеріальної заінтересованості працівників.

У сільськогосподарському виробництві розрізняють кілька видів собівартості:

- 1.**індивідуальна** (відображає витрати окремого підприємства або його підрозділів).
- 2.**галузева** (середньозважена величина всіх витрат підприємств району, зони, держави).
- 3.**виробнича** (витрати, пов'язані з виробництвом, з доробкою і транспортуванням продукції)
- 4.**повна або комерційна** (витрати підприємства на реалізацію продукції)
- 5.**суспільна** (за сукупністю підприємств і відображає середні витрати на виробництво продукції).
- 5.**планова** (нормативні виробничі витрати і плановий вихід продукції).
- 6.**фактична** (за результатами діяльності підприємства в кінці звітного року на основі фактичних витрат і обсягу продукції)
- 7.**очікувана** (розраховується на 1 жовтня на основі фактичних витрат і виходу продукції за три квартали та очікуваних за четвертий квартал).

2.Рівень і структура собівартості основних видів продукції

Величина собівартості різних видів продукції визначається переважно рівнем сукупних витрат уречевленої і живої праці. На рівень собівартості продукції впливає комплекс взаємопов'язаних природно-економічних умов виробництва:

- родючість ґрунту і клімат;
- зміни в розміщенні виробництва продукції;

- рівень спеціалізації та агропромислової інтеграції;
- ступінь забезпеченості засобами виробництва та їх використання;
- ціни на основні й оборотні засоби виробництва;
- тарифи на послуги;
- продуктивність праці та рівень її оплати;
- організаційні форми виробництва.

У приватних сільськогосподарських підприємствах спостерігається останнім часом підвищення собівартості продукції.

В рослинництві, крім урожайності культур, на собівартість продукції істотно впливають такі фактори, як рівень продуктивності живої праці, оплата людино-години, собівартість і якість посівного матеріалу, рівень механізації.

В тваринництві, крім продуктивності тварин, - затрати кормів на виробництво центнера продукції, собівартість центнера кормових одиниць, трудомісткість виробництва, оплата людино-години, концентрація виробництва, рівень його комплексної механізації тощо.

Під структурою собівартості розуміють процентне співвідношення окремих статей витрат у собівартості одиниці продукції.

Для різних видів сільськогосподарської продукції вона різна, що зумовлено технологічними особливостями галузей і неоднаковою трудомісткістю виробництва. Дані про структуру собівартості дають повне уявлення про те, які саме статті витрат займають найбільшу питому вагу і справляють вирішальний вплив на формування її рівня. Така інформація вкрай необхідна з огляду на те, що досягти істотного зниження собівартості сільськогосподарської продукції можна, передусім, у результаті раціонального скорочення витрат саме за цими статтями.

За структурою собівартості розрізняють продукцію трудомістку (переважають витрати на оплату праці) і матеріаломістку (переважають матеріальні витрати). Високою трудомісткістю відзначається виробництво цукрових буряків, овочів, льону. Продукція тваринництва (молоко, приріст живої маси великої рогатої худоби і свиней, яйця), а також зерно і картопля матеріаломісткі.

3.Класифікація затрат виробництва і порядок їх віднесення на певні види продукції

Для правильного визначення собівартості та її всебічного аналізу витрати сільськогосподарських підприємств класифікують за кількома ознаками. Особливість формування виробничих витрат пов'язана з періодом часу і формою їх участі у виробничому процесі. У зв'язку з цим виробничі витрати поділяють на постійні і змінні.

Постійні витрати – *це такі витрати, що безпосередньо не змінюються при збільшенні або зменшенні масштабів виробництва в короткостроковому періоді.*

В рослинництві до постійних витрат відносять: амортизацію техніки і приміщень, орендну плату за землю або інші ресурси, земельний податок, страхові платежі за посіви і майно рослинницьких галузей, ремонт приміщень, що використовуються в рослинництві, проценти за банківські кредити. До постійних витрат в тваринництві відносять амортизацію приміщень і техніки, що використовуються в цій сфері виробництва, ремонт даних приміщень, амортизацію робочої і продуктивної худоби, податок на майно, страхові платежі тощо.

Змінними називають такі витрати, величина яких безпосередньо залежить від масштабів виробництва продукції.

В рослинництві до таких витрат відносять вартість насіння, витрати на мінеральні добрива й отрутохімікати, на органічні добрива, паливно-мастильні матеріали, на технічний догляд і ремонт техніки, транспортні витрати на перевезення і доробку продукції, втрати на оплату праці підприємства. У тваринництві до змінних витрат відносять оплату праці постійних працівників, рівень якої безпосередньо пов'язується з обсягом виробленої продукції, продуктивні корми, витрати на ветеринарне обслуговування і племінну справу, технічний догляд і ремонт машин та обладнання галузі, витрати на електроенергію, воду, на молоко для випоювання телят, транспортні витрати тощо.

За економічним значенням у створенні продукції виробничі витрати поділяються на основні та витрати на організацію і управління виробництвом.

Основні витрати безпосередньо пов'язані з технологічним процесом, без них виробництво певного виду продукції неможливе (наприклад, витрати на насіння, корми, на оплату праці з нарахуванням, витрати на догляд за поголів'ям продуктивної худоби і одержання від цього продукції, амортизацію основних засобів, на поточний ремонт, електроенергію, медикаменти тощо).

Витрати на організацію і управління виробництвом визначають по окремих виробничих підрозділах і підприємству в цілому. Це бригадні (фермерські) і цехові витрати.

Бригадні (фермерські) витрати включають: оплату праці з нарахуванням на соціальне страхування працівників апарату управління та іншого персоналу; амортизацію і витрати на утримання і ремонт будівель, споруд та інвентарю, витрати на охорону праці та інші, пов'язані з організацією і управлінням виробництва у відповідних підрозділах і цехах підприємства. Ці витрати включаються лише тієї продукції, яка виробляється в даній фермі і цеху.

Подумайте над запитаннями:

- 1.Розкрийте суть категорії собівартості і обґрунтуйте, чому цей показник є одним з найголовніших показників діяльності підприємств.
- 2.Які завдання можуть вирішувати підприємства, використовуючи показник собівартості?
- 3.Розкрийте економічний зміст понять «виробнича собівартість» і «повна собівартість» та їх значення для визначення ефективності виробництва.
- 4.Які витрати собівартості визначають залежно від поставленої мети і строків такого визначення?
- 5.Для чого необхідна класифікація витрат і за якими ознаками вона здійснюється?
- 6.Розкрийте суть основних витрат і витрат з організації виробництва та управління. Охарактеризуйте їх складові.
- 7.Що ви розумієте під поняттям «прямі витрати» і «непрямі витрати»? Назвіть найбільш важливі складові цих витрат.
- 8.Розкрийте суть змінних і постійних витрат та охарактеризуйте їх складові.

ТЕМА 11. ЦІНОУТВОРЕННЯ В СИСТЕМІ АПК

Питання:

- 1.Поняття ціни та її роль в сільськогосподарському виробництві. Функції ціни
- 2.Чинники, які впливають на ціну
- 3.Система цін на продукцію сільського господарства
- 4.Методи ціноутворення
- 5.Основні принципи і шляхи удосконалення ціноутворення на продукцію сільського господарства
- 6.Державне регулювання і стимулювання системою цін

1.Поняття ціни та її роль в сільськогосподарському виробництві. Функції ціни

Традиційно в економічних словниках, підручниках, навчальних посібниках ціна визначалась як грошове вираження вартості товару. А вартість, як відомо, є втіленою й уречевленою в товарі абстрактною працею. Вона характеризується кількістю суспільно необхідного робочого часу, потрібного для виготовлення споживної вартості за суспільно нормальних умов виробництва, середнього в цьому суспільстві рівня умілості та інтенсивності праці.

Однак на практиці вартість одного товару (тобто витрати суспільно необхідного часу) часто вища, ніж вартість іншого товару, проте ринкова його ціна менша. Це зумовлено тим, що ціна залежить також від співвідношення попиту і пропозиції на товари. Якщо попит на товар перевищує пропозицію цього товару, то ціна перевищує вартість. На ціну також впливають інші чинники, не пов'язані з вартістю.

Ціна є грошовим вираженням вартості товару тільки у разі існування рівноваги між попитом і пропозицією.

У деяких випадках коливання цін зумовлене не вартістю, а іншими причинами. Через це універсальним визначенням ціни слід вважати таке.

Ціна — це грошова сума, що сплачується за конкретний товар.

Функції ціни:

- *стимулююча функція* зумовлена особливостями ринкової економіки. Оскільки на однорідну продукцію зазвичай встановлюється єдина ціна, то доход товаровиробника залежатиме від витрат виробництва і обсягу випуску продукції. Прагнення збільшити доход змушує товаровиробника, з одного боку, здешевлювати свою продукцію, а з другого — розширювати обсяги випуску продукції. Ціна є стимулом удосконалення техніки, технології та організації виробництва;

- *розподільча функція* полягає в тому, що внаслідок відхилення ціни від вартості, особливо коли ціни перебувають під впливом попиту і пропозиції, можливий перерозподіл вартості продукції між галузями, регіонами, підприємствами. Цей розподіл може бути регульованим або встановлюватися стихійно;

- *облікова* означає, що ціна є засобом обліку вартості продукції. Це дає змогу визначити затрати живої та уречевленої праці, економічну ефективність виробництва, оптимальне співвідношення між нагромадженням і споживанням, вплинути на формування певних пропорцій між галузями.

2.Чинники, які впливають на ціну

Систему чинників, які впливають на ціну в ринковій економіці, наведено на рис. 10.

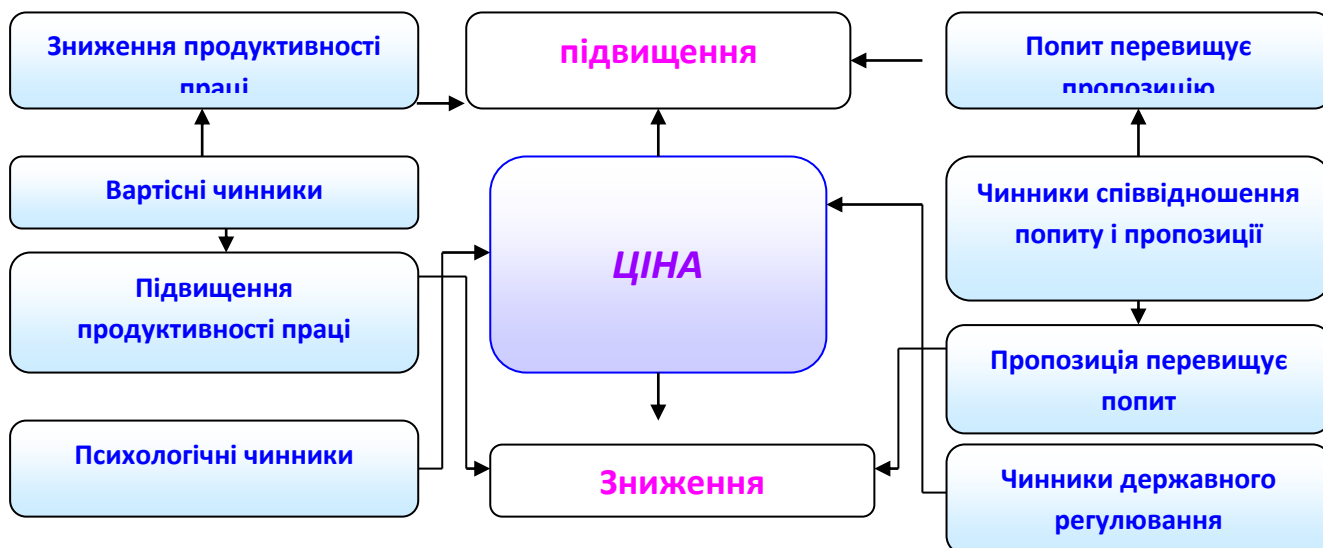

Рис. 10. Чинники, які впливають на ціну

Головними серед них є вартісні чинники і чинники співвідношення попиту і пропозиції.

Величина вартості товару змінюється прямо пропорційно кількості часу, витраченого на його виробництво, і обернено пропорційно продуктивності праці.

Підвищення продуктивності праці зумовлює зниження індивідуальної вартості товару щодо суспільно необхідної. Впродовж певного періоду підприємства, які досягли таких результатів, можуть реалізовувати товар за вищою ціною, ніж індивідуальна вартість. Це забезпечує їм надлишковий прибуток. Підвищення суспільної продуктивності праці у певній галузі виробництва зумовлює зниження вартості товарів та відповідно їх ціни.

Отже, основні чинники зростання продуктивності праці є водночас і чинниками зниження ціни. До чинників зниження ціни належать: зростання технічної оснащеності праці; підвищення культурно-технічного рівня і кваліфікації працівників; поліпшення організації виробництва і праці; підвищення матеріальної зацікавленості працівників. Визначальний вплив на перелічені чинники має науково-технічний прогрес.

3. Система цін на продукцію сільського господарства

В умовах ринкової економіки існує багато видів цін:

Є ціни, які залежать від обсягів купівлі-продажу товарів (оптові, роздрібні).

Оптові ціни — це ціни, за якими підприємства реалізують свою продукцію великими партіями всім категоріям споживачів, крім населення.

Роздрібні — це ціни, за якими населення купує товари в роздрібній торгівлі для задоволення власних потреб.

Оптові і роздрібні ціни мають притаманну їм структуру, що безпосередньо відбиваються на рівні цих цін. Загальна структура ціни показана на рис. 11.

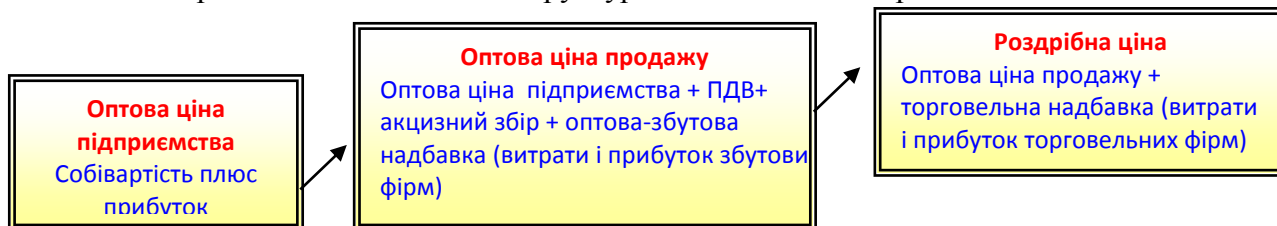

Рис. 11. Основні структурні елементи ціни

Ціни розрізняють також за способом їх формування. Якщо вони виникають в умовах конкуренції, під впливом співвідношення попиту та пропозиції, то їх називають конкурентними цінами. В умовах ринкової економіки існують монополні ціни. Вони встановлюються, як правило, монополістами. Деякі ціни за рядом причин регулюються державою, тому їх називають регульованими.

Можна диференціювати ціни залежно від радіуса їхньої дії. У межах однієї країни (це стосується переважно великих за територією країн) існують поясні ціни, поява яких зумовлена істотними відмінностями у видатках на виробництво продукції, а також на її транспортування до місця реалізації.

Кожна країна залежно від структури виробництва, витрат на реалізацію продукції тощо формує національні ціни.

Наприклад, в Італії, де вирощуються цитрусові культури, ціни на них значно нижчі, ніж в Україні, куди апельсини, мандарини, лимони імпортується, тому ціна на них визначається пропозицією і видатками на транспортування.

Особливе місце серед цін, які встановлюються залежно від території їх дії, посідає світова ціна. Це експортна ціна світових постачальників товару та імпортна ціна в країнах його ввезення. Для того щоб зовнішньоторговельна ціна стала світовою, вона має відповідати таким основним вимогам: бути ціною, за якою здійснюються великі комерційні угоди, що передбачають не пов'язані між собою експортні або імпорتنі операції. Платежі за такими комерційними операціями, як правило, здійснюються у вільно конвертованій валюті; бути ціною не випадкових, а регулярних експортних або імпорتنих комерційних угод, які укладаються у провідних центрах міжнародної торгівлі, де постійно здійснюються значні за обсягом зовнішньоторговельні операції з конкретним товаром, і не містять обмеження адміністративного або фінансового характеру

4.Методи ціноутворення

Існує багато методів ціноутворення, тому фірма обирає той із них, який відповідає її інтересам.

Методи ціноутворення:

Найпростіший *метод ціноутворення полягає у розрахунку ціни за формулою: середні витрати виробництва плюс прибуток*. Другий доданок іноді називають націнкою. Її розмір залежить від виду товару, попиту на нього, вартості товарної оцінки, обсягу продажу тощо.

Для багатьох підприємців зручним є *метод ціноутворення на основі рівноваги попиту та пропозиції*, про досягнення якої свідчить стійкий попит на певний вид товару.

Застосовують також *метод розрахунку ціни на основі аналізу беззбитковості та забезпечення цільового прибутку*. Цей метод ґрунтується на вивченні графіка беззбитковості. Покриття валових витрат виробництва потребує певного обсягу виробництва товарних одиниць. Такий метод ціноутворення передбачає аналіз різних варіантів цін, їхнього впливу на обсяг збуту. Він потрібний для подолання рівня беззбитковості та отримання валового прибутку.

У ринковій економіці дедалі ширше застосовується *метод встановлення цін на основі відчутності та цінності товару*. Сутність його полягає в тому, що головним чинником ціноутворення є не витрати продавця, а купівельне бажання покупця, врахування обставин, в яких здійснюється купівля-продаж. Наприклад, чашка кави у престижному ресторані коштує дорожче, ніж у звичайних закусочних.

Метод встановлення цін з урахуванням рівня поточних цін користується широкою популярністю. На думку підприємців, рівень поточних цін відображає справжню норму прибутку, гарантує певну рівновагу в межах галузі.

В окремих випадках **ціни встановлюють на закритих торгах**. Цей метод ціноутворення зумовлений конкурентною боротьбою, прагненням отримати замовлення. Якщо фірма зацікавлена в укладанні контракту з вигідним клієнтом, вона може піти на деяке зниження ціни. Проте тут діє певне обмеження: ціна не може бути нижчою, ніж собівартість, бо значне зменшення прибутку загрожує фінансовому стану виробництва.

Встановлення цін на новий товар також належить до методів ціноутворення. Якщо ціна встановлюється на товар, який раніше не вироблявся, то спочатку вона висока. Проте це можливо тільки за певних умов: існування великого попиту на товар, відповідність рівня цін якості товару, відсутність деякий час конкурентів.

5. Основні принципи і шляхи удосконалення ціноутворення на продукцію сільського господарства

Ціноутворення на продукцію сільського господарства здійснюється з врахуванням таких принципів:

1. Ціни на продукцію повинні бути економічно обґрунтовані. Рівень цін повинен покривати витрати підприємств і забезпечувати одержання відповідного прибутку.

2. Встановлення економічно обґрунтованого співвідношення цін на різні види сільськогосподарської продукції. Оптимальне співвідношення цін на різні продукти забезпечується використанням закону вартості.

3. Встановлення економічно обґрунтованого співвідношення цін на сільськогосподарську продукцію і на промислові засоби виробництва, що реалізуються сільськогосподарським господарствам.

4. Рівень цін на продукцію сільського господарства встановлюється з урахуванням її якості.

5. Ціни на деякі види сільськогосподарської продукції встановлюються з урахуванням строків її реалізації.

6. Рівень цін встановлюється і регулюється з урахуванням співвідношення між попитом і пропозицією, а також споживчих властивостей різних видів продукції.

7. Рівень цін на продукцію треба визначати на основі суспільно необхідних затрат праці в підприємствах з гіршими умовами виробництва.

Особливістю формування цін на продовольчі товари є залежність кон'юнктури ринку від таких факторів:

- **пора року**. Наприклад, найнижчі ціни на овочі, картоплю припадають на період збирання врожаю (серпень-жовтень), тобто в цей період спостерігається збільшення пропозиції, найвищі ціни складаються з січня по липень, тому що в цей період додаються ще витрати на зберігання. Зниження цін на молочні продукти припадає на квітень-серпень. Саме в цей період спостерігається збільшення пропозиції, а в осінньо-зимовий період, коли надої зменшуються, а відповідно і пропозиція, ціни на молочні продукти підвищуються;

- **погодні умови**. Ціни на продовольчі товари, а особливо на картоплю і овочі, залежать від сприятливих погодних умов. Якщо рік був врожайним на ці продукти ціни нижчі - це пояснюється великою пропозицією; і навпаки, якщо рік видався маловрожайним – ціни підвищуються (зменшення пропозиції);

- **місце реалізації**. Ціни на міських ринках на продовольчі товари нижчі, ніж ціни в торговельній мережі. Це пояснюється тим, що на міські ринки надходять в основному продукція, вироблена в особистих підсобних господарствах населення;

- **рівень платоспроможності населення.** В кінцевому результаті саме він формує попит і регулює пропозицію. Неплатоспроможність населення особливо простежується при реалізації м'яса і м'ясопродуктів, молокопродуктів (масло, сир).

Таким чином, заходи державної підтримки повинні бути спрямовані не тільки на регулювання цін, а й на підвищення доходів населення.

6. Державне регулювання і стимулювання системою цін

Основні напрями впливу держави на ціноутворення:

- установлення основних правил ціноутворення;
- державна політика цін у зовнішній діяльності;
- державний контроль за цінами;
- державна підтримка цін.

ціноутворення. У кожній країні вони мають свої особливості. Проте існують і деякі загальні вимоги до ціноутворення:

1. між виробниками, продавцями не повинно бути жодних угод щодо встановлення фіксованих цін. Має зберігатися внутрішньогалузева конкурентна боротьба;

2. виробник не має права вимагати від дилерів (посередників, які реалізують товар) продавати його товар за певною роздрібною ціною. Він може тільки рекомендувати її;

3. продавець зобов'язаний пропонувати свій товар різним торговельним підприємствам на однакових умовах щодо рівня цін, за винятком випадків, коли продавець має вищі витрати (віддаленість місць реалізації потребує більших транспортних витрат) або існують відмінності у товарах;

4. продавець не повинен з метою усунення конкурентів пропонувати товар за ціною нижчою, ніж собівартість;

5. фірми мають право підвищувати ціни до будь-якого рівня, за винятком періодів дії державного контролю за рівнем цін.

Державний контроль за цінами має велике значення. Це зумовлено такими причинами: у монопольних галузях господарства через відсутність конкуренції немає вільного ціноутворення. Підприємства таких галузей можуть зловживати встановленням високих, по суті, монопольних, цін. До таких галузей належать комунальне господарство, зв'язок тощо. Держава регулює ціни на їхні послуги в інтересах споживачів; у деяких галузях в окремі періоди може різко скоротитися пропозиція товарів і послуг або значно зрости попит. Для того щоб обмежити різке підвищення цін, держава може встановити певний їх рівень, так звану стелю ціни. Це законодавчо встановлена максимальна ціна, за якою продавцю дозволено пропонувати свій товар або послугу. Існує ще державна підтримка цін в аграрному секторі. Основна мета державного втручання у ціни на сільськогосподарську продукцію полягає в збереженні паритету цін.

Державна політика ціноутворення здійснюється також у зовнішній торгівлі, зокрема держава впливає на рівень цін, які пов'язані з митами, тобто акцизним податком на імпортовані товари. Вони впроваджуються з метою одержання доходів до державного бюджету або для захисту національної економіки. Фіскальні мита, як правило, застосовуються до товарів, які не виробляються всередині країни (наприклад, в Україні це кава, банани). Протекційні мита встановлюються для захисту місцевих виробників від іноземної конкуренції.

Дієвим засобом впливу на країну, яка експортує товар, є застосування мита (при цьому ціна зростає або імпортованої квоти. Для того щоб уникнути не вигідних торгових умов, країна обирає той чи інший спосіб встановлення експортної ціни.

При встановленні мита держава враховує, що деякі країни намагаються реалізувати надлишкову продукцію за демпінговими цінами, нижчими за її собівартість. Для боротьби з демпінгом запроваджуються спеціальні мита, покликані захистити національну промисловість.

Подумайте над запитаннями:

1. Дайте визначення поняття «ринкова ціна». Поясніть, чому ринкова ціна розглядається як головний критерій, що характеризує кон'юнктуру ринку.
2. Що ви розумієте під оптовими та роздрібними цінами?
3. Охарактеризуйте основні рішення, що були прийняті в Україні на перехідному періоді до ринку щодо цінової політики на сільськогосподарську продукцію.
4. Які види цін на сільськогосподарську продукцію діють на сучасному етапі? Охарактеризуйте їх.

ТЕМА 12. ЕКОНОМІЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Питання:

1. Суть ефективності сільськогосподарського виробництва. Види ефективності
2. Показники ефективності сільськогосподарського виробництва
3. Прибуток
4. Рентабельність, її суть і методика розрахунку

1. Суть ефективності сільськогосподарського виробництва. Види ефективності

Будь-яке виробництво передбачає витрати ресурсів і одержання певних результатів. Але на однакову кількість витрачених ресурсів підприємства можуть одержати далеко не однакові за величиною результати. В такому випадку кажуть, що підприємства ведуть виробництво з різною ефективністю (рис.12)

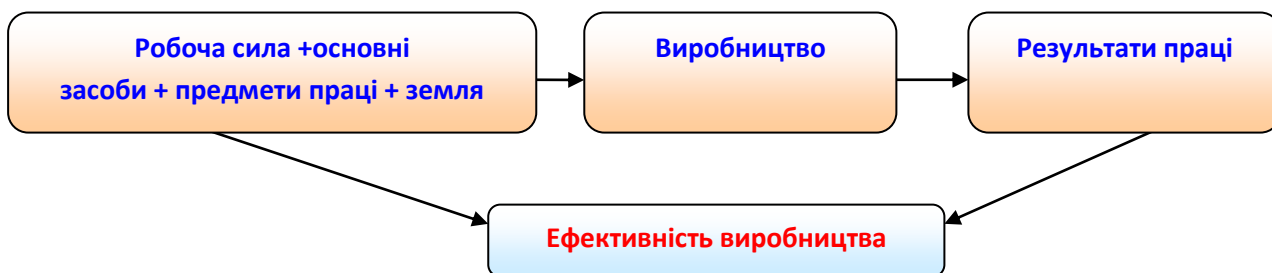

Рис.12. Формування ефективності виробництва

Ефективність – це економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами.

Економічна ефективність показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їх вкладень. У зв'язку з цим необхідно розрізняти такі поняття, як ефект і економічна ефективність.

Ефект – це результат тих чи інших заходів, які проводяться в сільськогосподарському виробництві.

Він характеризується підвищенням урожайності культур та продуктивності худоби і птиці.

Економічна ефективність виробництва визначається відношенням одержаних результатів до витрат засобів виробництва і живої праці.

Ефективність виробництва – це узагальнююча економічна категорія, якісна характеристика якої відображається у високій результативності використання живої і уречевленої в засобах виробництва праці.

Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва означає одержання максимальної кількості продукції з 1га земельної площі, від однієї голови худоби при найменших затратах праці і коштів на виробництво одиниці продукції.

Враховуючи специфіку сільськогосподарського виробництва розрізняють такі види ефективності: технологічну, економічну і соціальну

1. Технологічна - результат взаємодії факторів, що характеризує досягнуту продуктивність живих організмів, які використовуються в сільському господарстві як засоби виробництва.

2.Економічна - співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва.

3. Соціальна - поняття, що відображає поліпшення соціальних умов життя людей(покращення умов праці і побуту, підвищення рівня зайнятості і безпеки життя людей, скорочення тривалості робочого тижня, ліквідація важкої фізичної праці тощо.

В рослинництві показниками технологічної ефективності є врожайність культур з одиниці посівної площі на основні параметри якості рослинницької продукції (вміст цукру в цукрових буряках, олії – в насінні соняшнику, білка в зерні тощо).

У тваринництві технологічними показниками ефективності є продуктивність худоби і птиці, а також основні параметри якості тваринницької продукції. Наприклад, у скотарстві такими технологічними показниками є надій молока на одну корову, вихід приплоду на 100 корів основного стада, а показниками якості – вміст білка і жиру в молоці тощо.

2.Показники ефективності сільськогосподарського виробництва

Для всебічної характеристики застосовується система показників: валова, товарна, чиста продукція, чистий дохід і прибуток.

В обсяг товарної продукції включають готову продукцію, послуги, ремонтні роботи, капітальний ремонт свого підприємства капітальне будівництво для непромислових господарств свого підприємства тощо. Обсяг товарної продукції визначається сумою добутку випуску продукції в натуральних одиницях на гуртову ціну одиниці виробу та вартістю робіт і послуг на сторону.

У валову продукцію включають всю продукцію у вартісному виразі, незалежно від ступеня її готовності, і визначають за формулою:

$$ВП = ТП - (НЗВп - НЗВк) - (Іп - Ік), \text{ грн.};$$

де: ВП – валова продукція, грн.;

ТП – товарна продукція, грн.;

НЗВп, НЗВк – вартість залишків незавершеного виробництва відповідно на початок і кінець планового періоду, грн.

Іп, Ік – вартість інструменту для власних потреб відповідно на початок і кінець планового періоду, грн.

Реалізована продукція (РП) – це продукція, яка відвантажена споживачеві і за яку надійшли кошти на розрахунковий рахунок підприємства-постачальника або мають надійти у зазначений термін.

Обсяг реалізованої продукції обчислюється за формулою:

$$РП = ТП + (Гп - Гк) + (Внп - Внк),$$

де: Гп, Гк – залишки готової нереалізованої продукції відповідно на початок і кінець планового року, грн.;

Внп, Внк – залишки відвантаженої продукції, за яку термін оплати не настав, і продукції на відповідальному зберіганні у покупців на початок і кінець року, грн.

Обсяг чистої продукції підприємства (ЧП) обчислюється за формулою:

$$ЧП = ТП - (М + А),$$

де М – матеріальні витрати на виробництво продукції, грн.

А – сума амортизаційних відрахувань за відповідний період, грн

3.Прибуток

Найважливішим критерієм успішної роботи сільськогосподарських підприємств є їх прибутковість. Підприємства зобов'язані одержувати такі доходи, які не тільки покривають

видатки, але й у достатній мірі їх перевищують. Факт перевищення прибутків над витратами, пов'язаними з діяльністю підприємства, означає, що підприємство отримує прибуток - позитивний фінансовий результат.

Прибуток - найважливіша економічна категорія, основна стратегічна й найближча ціль підприємства, основна умова функціонування підприємств у ринковій економіці.

Прибуток характеризує остаточний результат діяльності підприємства, його отримання - обов'язкова умова розширеного відтворення підприємства, забезпечення самофінансування та зміцнення його конкурентоспроможності на ринку.

Сутність прибутку сільськогосподарського підприємства:

1. Основна стратегічна мета підприємства
2. Основна умова функціонування підприємств в ринковій економіці
3. Основне фінансове джерело розвитку підприємства, науково – технічного удосконалення його матеріальної бази та продукції, усіх форм інвестування
4. Джерело оплати податків
5. Основний результативний показник діяльності підприємства
6. Економічний показник, який об'єднує інтереси держави, підприємства, господарюючих суб'єктів, працівника та власника
7. Кінцевий результат діяльності підприємства, його отримання – обов'язкова умова розширеного відтворення підприємства, забезпечення самофінансування та укріплення його конкурентоспроможності на ринку.

Прибуток виконує ряд функцій:

1.**Оцінна функція.** Прибуток використовується для оцінки ефекту господарської діяльності.

2.**Розподільна функція.** Прибуток використовується як інструмент розподілу чистого доходу суспільства (відрахування в бюджет і частка для підприємства).

3.**Стимулююча функція.** Прибуток є джерело формування різних фондів стимулювання трудового колективу сільськогосподарського підприємства. Створюється зацікавленість в удосконалюванні й розвитку господарської діяльності для зростання прибутку.

Розрізняють такі види прибутку:

- **балансовий (валовий)** – це загальний прибуток підприємства, одержаний від усіх видів діяльності, до його оподаткування і розподілу. Інколи слід враховувати витрати, що зменшують величину балансового прибутку (плата за землю, податок на майно, податок з власників транспортних засобів тощо).

- **операційний прибуток** визначається корегуванням балансового прибутку на операційні витрати, до складу якого входять: заробітна плата з нарахуванням, амортизаційні відрахування, рентні платежі, транспортні і комерційні витрати.

- **чистий прибуток** – це прибуток, що надходить у розпорядження підприємства після сплати податку на прибуток.

Фактори, які впливають на прибуток підприємства:

1.**Зовнішні** – фактори, які не залежать від розвитку підприємства.

- інфляційні процеси;
- законодавство;
- політика;
- науково – технічний та соціальний розвиток регіону;
- політика оподаткування та ін.

2. Внутрішні – фактори, які залежать, від діяльності окремого підприємства:

а) *фактори безпосереднього впливу:*

- обсяг продукції, що випускається;
- собівартість виробництва;
- ціна продукції, що реалізується;
- найменування (асортимент) продукції, що випускається;
- інші.

б) *фактори опосередкованого впливу:*

- після продажний сервіс;
- збільшення або зниження зносу основних виробничих фондів;
- реклама;
- співвідношення власного та залученого капіталу та ін.

4.Рентабельність, її суть і методика розрахунку

Рентабельність характеризує прибутковість, дохідність підприємства.

Рентабельності відображаються результати витрат не тільки живої але і уречевленої праці, якості реалізованої продукції, рівень організації виробництва і його управління.

Чистий дохід поділяється на централізований дохід держави і дохід підприємства.

Характеризуючи рентабельність виробництва окремих видів продукції, галузей господарств в цілому, недостатньо визначити величину прибутку, необхідно також зіставити її з виробничими витратами.

Рівень рентабельності показує ефективність виробництва з точки зору величини прибутку на 1 грн. витрат виробництва і характеризує ефективність їх використання у поточному році.

Рівень рентабельності визначається як процентне відношення прибутку до повної собівартості реалізованої продукції.

Рівень рентабельності підприємства в цілому, окремих галузей, культур і видів продукції визначається за формулою:

$$Pp = \frac{Pr}{C+V} \times 100\%,$$

Рівень рентабельності господарства в цілому, окремих галузей, культур і видів продукції визначається за формулою:

$$Pp = \frac{\sum TP [C - (C+V)]}{\sum TP (C+V)} \times 100\%,$$

Рівень рентабельності окремих видів продукції з одночасним аналізом собівартості та реалізованої ціни:

$$Pp = \frac{C - (C+V)}{C+V} \times 100\%,$$

Умовні позначення:

Pp – рівень рентабельності;

Pr – прибуток;

$\sum TP$ – обсяг товарної продукції;

C – середня ціна реалізації 1 ц продукції;

$C+V$ - собівартість 1 ц реалізує мої продукції

Економічна ефективність використання виробничих фондів характеризується **показником норма прибутку.**

Норма прибутку показує величину прибутку, що припадає на 1 грн. основних і оборотних фондів.

Норма прибутку – процентне відношення прибутку до середньорічної вартості основних і оборотних фондів

$$Нп = \frac{Пр}{\Phi_{ос.} + \Phi_{об}} \times 100\%.$$

Подумайте над запитаннями:

1. Дайте визначення категорії «ефективність».
2. Що ви розумієте під рентабельним веденням господарства і наскільки воно є важливим для нормального функціонування підприємств?
3. Розкрийте методику визначення і економічний зміст традиційних показників рентабельності: рівня рентабельності і норми прибутку.
4. Які фактори впливають на масу прибутку і як можна визначити їх кількісний вплив на цей кінцевий результат?

ТЕМА 13. ЕКОНОМІКА ОСНОВНИХ ГАЛУЗЕЙ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Питання:

Економіка галузей рослинництва

1. Економіка зернопродуктового виробництва
2. Економіка цукробурякового виробництва
3. Економіка олійного виробництва
4. Економіка плодово-овочевого виробництва
5. Економіка виробництва кормів

1. Економіка зернопродуктового виробництва

Розв'язання продовольчої безпеки в Україні найбільше залежить від ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу, що є важливою складовою частиною АПК країни, найбільшою мірою визначає рівень забезпечення населення зерном і продуктами його переробки, а також соціально – економічну ситуацію в країні.

Зернопродуктовий комплекс – один із найбільш і найважливіших. Його кінцево-цільове призначення – задоволення потреб у зерні та продуктах, одержаних від його переробки.

Це глобальне завдання розчленовується на два конкретних: виробництво продовольчого зерна для випікання хліба, хлібобулочних виробів, одержання макаронних і кондитерських виробів, а також круп і виробництво фуражного зерна для забезпечення тваринництва концентрованими кормами.

Зернопродуктовий підкомплекс складається з різноманітних галузей і видів діяльності, серед яких слід виділити такі:

- зерновиробництво (в усьому спектрі зернових, зернобобових і зернофуражних культур);
- заготівлю і зберігання зерна;
- переробку та реалізацію продукції.

Ці галузі формують основне виробництво підкомплексу. До цього рангу слід віднести також підприємства, що випускають спеціальні технічні засоби для зернового господарства, технологічне обладнання для галузей, що переробляють зерно.

На обсяг і якість кінцевого продукту підкомплексу впливають різні фактори. Зокрема, в сільському господарстві до них належать урожайність, вміст в зерні клейковини, скорочення витрат; в переробних галузях – своєчасна переробка, збереження якості, мінімум втрат; в торгівлі своєчасна і вигідна реалізація, збереження якості, недопущення втрат.

Для сучасного стану зернопродуктового підкомплексу характерні динамічні структурні зрушення. Їхня суть полягає в зміні частки основних категорій підприємств у виробництві зерна.

В 1990р. частка посівних площ становила 45% , а у 2012р. – уже 55,6%. Такий стан можна пояснити тим, що зернові культури менш трудомісткі й не вимагають додаткових витрат.

Основними виробниками зерна в Україні є сільськогосподарські підприємства. У 2007 році на їхню частку припадало 78 % усіх зернових. При цьому питома вага виробництва зерна в господарствах населення постійно зростає. Якщо в 1990 році вона становила 2,8 %, то у 2012-му – 22%.

Значно збільшилися площі посівів круп'яних і фуражних культур, особливо ярого ячменю (з 15,1% у структурі посівних площ зернових у 1990 році до 29,2% у 2007-му), кукурудзи на зерно (відповідно з 8,5 до 13,8%). Такий стан можна пояснити досить стійким попитом і високою реалізаційною ціною.

Одним із найбільш важливих показників ефективності виробництва зерна слугує рентабельність, яка з 2007 року неухильно зменшується, окрім 2010 року, коли зафіксовано її підвищення. Найбільшою прибутковість зернових була у 2007 і 2011 роках – 28,7 та 25,4% відповідно. Якщо розглядати окремо кожен культуру, то най рентабельнішим є вирощування кукурудзи із показником у 2009 році 21,5%, у 2010 році -29,8%, а в 2011 році -38,6%. Найбільшим падінням рентабельності виявилось у жита. Та у 2010 році його вирощування було збитковим із показником рентабельності – 18%. Це пояснюється високою собівартістю виробництва та невисокими реалізаційними цінами зерна на внутрішньому ринку.

Валовий збір зерна по всіх категоріях господарств практично не змінився, крім державних підприємств, де зростання було лише 10% у фермерських господарствах зменшився на 9%. Хоча фермерський рух в Україні розвивається, у зерновиробництві фермери поки не відіграють вагомої ролі. Фермерські господарства виробляють загалом ще менше зерна, ніж господарства населення. Так, виходячи із наведеного, можна вважати, що основними зерно виробниками в Україні є саме сільськогосподарські підприємства.

Відповідно до ґрунтово-кліматичних поясів, на території України розрізняють три основних природно-кліматичних і економічно-виробничих зони: Полісся, Лісостеп, Степ. Окремо виділяються гірські області, в яких впроваджуються специфічні системи землеробства. Зернові культури вирощують по всій території України, з півночі на південь та із заходу на схід. Але зона найсприятливіших природно-кліматичних умов для зернових проходить на межі Лісостепу і Степу.

2. Економіка цукробурякового виробництва

Україна, як відомо, належить до числа перших Європейських держав, які започаткували ще з 20-х років XIX ст. виробництво цукру з цукрових буряків.

У 1990 році функціонувало 192 цукрових заводи, які переробляли за сезон 44,2 млн.т. цукрових буряків і виробили 5383 тис. тонн цукру. Вихід цукру до ваги переробленої сировини становив 11,97%. Україна посіла п'яте місце після США, Бразилії, Індії і Китаю серед країн світу за обсягом виробництва бурякового цукру. Частка України у світовому валовому виробництві бурякового цукру досягла 54% загального виробленого обсягу цієї продукції. Слід зазначити, що цукру у світовій практиці, як цінному харчовому продукту, відводиться досить важливе місце, яке зумовлюється його високою калорійністю (у 100г містить близько 400 ккал), особливими смаковими і дієтичними якостями, швидким впливом на відновлення працездатності людського організму. Разом з тим цукор характеризується важливою ознакою щодо можливості тривалого зберігання, тому належить до стратегічних продуктів харчування людської спільноти. З огляду на це цукор набув в Україні поряд із зерном важливого значення як найцінніша валюта. Цукробурякове виробництво в Україні має важливе значення для розвитку кормової бази тваринницьких галузей. Адже від промислової переробки 1т цукрових буряків одержують близько 800 кг жому і 50 кг меляси. Ці відходи цукрової промисловості широко використовуються при годівлі великої рогатої худоби і свиней. Патока слугує сировиною для виробництва спирту, гліцерину, харчових дріжджів, молочної та лимонної кислоти тощо.

У період здійснення аграрної реформи в Україні з швидкоплинним породженням деструктивних процесів цукробурякове виробництво зазнало глибокої економічної кризи, яка призвела до різкого занепаду галузі, зменшення більш як у чотири рази посівних площ цукрових буряків, зниження урожайності та значного зменшення валових зборів цукрової сировини. Як наслідок, істотно зменшились кількість промислових підприємств цукрового виробництва та обсяги валового випуску цукру.

Однією з основних причин руйнації цукробурякового виробництва стала втрата економічного інтересу, насамперед сільськогосподарських товаровиробників, до розвитку буряківництва, зниження ефективності галузі. За період з 1990 по 2009 рік посівні площі цукрових буряків у країні скоротилися з 1607 тис. до 319,5 тис. га. Хоча урожайність збільшилась на 89 ц і становила 355 ц/га. У 2008 році в Україні працювало тільки 70 промислових підприємств, які переробляли за сезон 13,7 млн.т. цукрових буряків і випускали 1260 тис. т. цукру.

У 2013 році посівна площа скоротилася до 286 тис. га. І лише завдяки сприятливій ціновій кон'юнктури світового ринку цукру в ці роки бурякове виробництво було прибутковим.

Нестабільність у розвитку галузі нині є найбільш негативним явищем, що деформує внутрішній ринок цукрових буряків і цукру, спричиняє щорічні коливання посівних площ, валових зборів, виробництва цукру й рівня оптово-відпускних цін на нього. Негативні наслідки посилюються ще й тим, що Україна не має стабільних зовнішніх ринків збуту цукру, досі виробляє значні обсяги неконкурентоспроможного на світовому ринку продукту високої собівартості.

Занепад цукробурякового виробництва в Україні певні владні структури пояснюють різким зниженням попиту на цукор, який втратив конкурентоспроможність. Безумовно, виробляти цукрові буряки в ринкових умовах ХХІ ст. з такими низькими показниками неефективно. З цією метою в Україні слід територіально звузити розміщення посівів цукрової сировини тільки на придатних для цього землях у зоні з 580-620 мм обсягом річних атмосферних опадів, що забезпечить одержання врожаю 480 – 520 ц з гектара цукрових буряків. Найбільш сприятливими для ефективного розвитку галузі в Україні є ґрунтово-кліматичні умови лісостепової зони. Тут у структурі посівних площ цукрові буряки можуть бути розміщені на 10% орних земель. На добрих для культури попередників загальна оптимальна площа посівів фабричних цукрових буряків в Україні, за розрахунками наукових установ, має становити 800-810 тис. га, що при середній врожайності 480-520 ц/га забезпечить одержання 40 млн. т. валового збору коренів. При середньому виході цукру 15% із загальної маси сировини валове виробництво становитиме близько 6,0 млн.т. білого цукру. За таких умов цукробурякове виробництво буде конкурентоспроможним на світовому ринку цукру, основний вектор, якого має спрямовуватися на середньоазійські країни, де рівень його споживання ще не досяг фізіологічних норм харчування населення.

Серед перших завдань на шляху виведення галузі з кризи – удосконалення нормативно-правової бази, зокрема розробка та затвердження Державної програми розвитку бурякоцукрової галузі; доопрацювання та подання в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України проекту Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру" та інші.

3. Економіка олійного виробництва

Україна є потенціальним виробником олії й займає чільне місце на світовому олійному ринку як у ролі постачальника насіння соняшнику для переробки його на заводах інших країн, так і продавця олії, шротів, рослинних твердих жирів, біодизеля.

В структурі сучасного світового сільськогосподарського виробництва особливе місце посіли олійні культури. В Україні, головним чином, вирощуються три з них: соя, соняшник і ріпак. Соняшник – це традиційна для України культура. Соя довела своє право вирощуватися на українських ланах, зайнявши міцні позиції на вітчизняному ринку. А ось із ріпаком ситуація залишається непевною. Здавалося б – звичайна сільськогосподарська рослина, що має ряд позитивних з точки зору аграріїв рис: достатньо висока врожайність, здатність відновлювати родючість ґрунтів, отримання в процесі переробки корисної для організму людини рослинної олії та шротів для тваринництва. Проте віднедавна ріпак став ще й джерелом отримання біопалива, що спричинило у світі певний розкол між виробниками: одні пропонують якомога більше земель засівати ріпаком, інші прагнуть не змінювати структуру посівних площ.

Олійний підкомплекс, що розглядається нами як об'єднання сільськогосподарських товаровиробників, переробних підприємств і торговельних організацій у процесі виробництва, переробки та реалізації продукції олійних культур, належить до провідних галузей аграрного сектору України. До складу підкомплексу входять також галузі промисловості, які виготовляють спеціалізовані засоби виробництва, проте оскільки підприємства І сфери АПК та виробничої інфраструктури є обов'язковими елементами всіх спеціалізованих продуктових підкомплексів, у дисертаційному дослідженні вони не розглядаються.

В Україні понад 90% площ олійних зайнято під соняшником, внаслідок чого відбувається деградація земель, виникає загроза зараження ґрунту та поширення хвороб соняшнику. Тому подальше нарощування обсягів виробництва рослинних жирів і високобілкових кормів в Україні потребує визначення шляхів використання потенційних можливостей інших олійних культур, зокрема ріпаку та сої. Основними складовими стратегії ефективного розвитку виробництва олійних культур мають стати оптимізація структури їх посівних площ за рахунок скорочення частки соняшнику і відповідно розширення сої та ріпаку, підвищення ефективності виробництва на основі його інтенсифікації.

Україна обрала напрям інтеграції у світову економіку, тому стратегія розвитку галузі повинна відповідати принципам ефективного її функціонування, забезпечення пріоритету національного сільського господарства. Поділяємо думку вчених щодо необхідності державного регулювання виробництва насіння олійних культур і вважаємо, що вивізне мито на насіння соняшнику не повинно бути скасоване. Доцільним є поширення вивізного мита також і на насіння сої та ріпаку, оскільки експортоорієнтоване виробництво цих культур, особливо ріпаку, обмежує можливості формування великих партій для збільшення обсягів переробки на вітчизняних потужностях.

Важливою світовою тенденцією, яка може вплинути на розвиток виробництва олійних культур в Україні, є використання насіння ріпаку для виробництва біодизельного палива (ріпакового метилового ефіру (РМЕ)). Виробництво біодизелю із насіння ріпаку може і повинно стати однією із складових забезпечення агропромислового сектора економіки паливно-енергетичними ресурсами, а з огляду на значну залежність України від імпорту енергоносіїв – диверсифікації джерел їх надходження. У перспективі галузі

олійних культур належатиме чільне місце у забезпеченні не лише продовольчої, але й енергетичної безпеки як фактора економічної і політичної незалежності.

Основні посіви соняшника як теплолюбивої культури зосереджені в основному в південних областях України. Більше всього соняшник розповсюджений в північних і центральних районах Степу. Декілька менші площі займає він в Лісостепі і південного Степу і зовсім незначні - на Полісся і в передгірних районах Карпат.

Олійно-жирова промисловість представлена маслоекстракціоними, маслопресовими, маргариновими і миловарними заводами, а також олійно-жировими і жировими комбінатами. Виробництво пісного масла належить до матеріалоемного, тому олійноекстракціоні заводи розміщені в районах вирощування соняшника. Біля третини всього виробленого пісного масла використовується при виготовленні маргарину і мила. В Україні маргаринові заводи розміщені в Києві, Донецьку, Ужгороді.

Значне розповсюдження в олійно-жировій промисловості отримало комбінування. Тепер на олійно-жирових і жирових комбінатах виробляється 50% пісного масла, основна частина маргарину, мила, що мостять засобів. Потужні маслосімейно-жирові і жирові комбінати розміщені в Дніпропетровській, Полтаві, Харкові, Одесі, Запорозжжі, Чернівцях, Вінниці і Львові.

Льонопромисловий комплекс України об'єднує льоководство, промисловість первинної переробки льону і виробництво льняних тканин.

Посівна площа льону-довгунця в 1990 г. Досягла 172 тис. Га. Основні посіви льону-довгунця розміщені на Полісся, де цьому сприяють ґрунтово-кліматичні умови. Окрім цього льон-довгунец сіють в районах Лісостепу, прилягати до Полісся, в передгірних і гірських районах Карпат.

Первинну переробку льону-довгунця здійснюють державні льонозаводи, кооперативні і державні льонопункти. В Україні налічується більш 30 льонозаводів, що виробляють основну частину льоноволокна. Більше всього таких підприємств в Чернігівській, Житомирській, Рівненській і Волинській областях. В таких областях, як Львівська, Верба-але-франківська і Чернівецька, лен переробляють в основному на кооперативних і державних пунктах. Отримане в результаті первинної переробки льоноволокно надходить на льонозаготівельні пункти, а звідти - на Житомирський і Рівненський льонокомбінати. Льоноволокно є також предметом зовнішньої торгівлі.

З насіння льону-довгунця одержують посне масло з високими смаковими і технологічними якостями, а також макуху. Широко використовуються відходи первинної переробки. Пакля - при виробництві мотузки, шпагату, а костра - папери, технічного спирту, ацетону.

Ефіроолійний комплекс України займається вирощуванням і переробкою ефіроолійних культур. Кінцева продукція комплексу - ефірна олія - використовується при виробництві парфумно-косметических виробів, медичної і харчосмакової промисловості.

Ефіроолійні культури займають лише 0.1% всіх посівних площ України. Серед них важливе значення мають: коріандр, м'ята, тмин, лаванда, троянда, шалфей, фенхель і ін. Посіви коріандру розміщені в основному в зоні Степу, а м'яти, тмин і фенхеля - в зоні Лісостепу. Троянду, лаванду, шалфей вирощують в Криму. Ефіроолійні і культури швидко псуються, тому їх переробляють на місці. Великі підприємства, що виробляють ефірна олія високої якості, розміщені в Бахчисараї, Алушті і Сімферополі.

4. Економіка плодово-овочевого виробництва

Звісно, про картоплю все давно відомо, дану культуру в нас вирощують досить давно та успішно. Але...З роками площі, на яких виробляють картоплю в Україні, зменшуються. За даними Державного комітету статистики, за останні роки площі вирощеної картоплі зменшилися на 44 тис. гектарів.

19,7 млн. т картоплі вирощено в агропромислових і фермерських господарствах, на городах і дачних ділянках України в 2009 році на площі 1,44 млн. гектарів. Це четверте місце в світі. На кожного українця припадає 420кг бульби, в той час як споживається тільки 130-140 кілограмів. Хоча на частині площі збирають досить високі врожаї культури, на більшості полів при великих затратах праці та матеріальних ресурсів урожайність не перевищує 120-150 ц у перерахунку на гектар. Це в той час, коли сучасні сорти картоплі повинні забезпечувати врожай бульб не менше 300-400 ц/га.

Сьогодні картопля – єдина культура в Україні, що вирощується переважно у приватному секторі. Мовою цифр це означає: 98 % картоплі українці вирощують на присадибних ділянках. Така тенденція створює певні проблеми, які роками не вирішується. До того ж промислове виробництво «другого хліба» розгубило ланки у ланцюжку насіння – вирощування – збут – переробка – зберігання – реалізація.

Причин такої ситуації досить багато:

1. Через недостатню обізнаність з культурою картоплі фермери й одноосібники часто використовують для садіння неякісний, малопродуктивний посадковий матеріал.

2. Часто аграрій обирає більш дешеві і, відповідно, менш якісні та неефективні пестициди. Через це доводиться замість однієї рекомендованої обробки застосовувати дві, а то й більше. Як наслідок, відбувається пригнічення росту та розвитку рослини, що в свою чергу дає не тільки мінімальний врожай, а й наявність залишків пестицидів у бульбі, звідси втрата схожості посадкового матеріалу та непридатність до вживання картоплі.

3. Інколи досить швидко сорт втрачає свої господарські показники та продуктивність через високу сприйнятливості до хвороб.

В Україні офіційно зареєстровано 133 сорти, серед яких 75 замість – української селекції та 58 – зарубіжної (29 німецьких; 26 голландських; шотландський, польський, російський по 1).

Асортимент картоплі постійно оновлюється: щорічно державний реєстр поповнюється новим сортами з кращими характеристиками, що відповідають потребам споживача.

Рациональне використання оздоровленого матеріалу є важливим етапом підтримання продуктивних якостей сорту в системі елітного насінництва картоплі. Елітне насінництво ведуть спеціалізовані господарства, що мають ліцензію на їх виробництво під контролем оригінатора сорту, і головним завданням яких є забезпечення прискореного розмноження насінного матеріалу картоплі при одночасному збереженні і підтримці його

Нині виноградарство України, як й інші галузі, знаходяться в кризовому стані, що обумовлений як внутрішніми, так і зовнішніми обставинами. Криза галузі має не тільки спільні риси зі станом виноградарства 90-х років минулого століття, а й суттєві відмінності зумовлені специфікою організаційно-правових основ господарської діяльності, рівнем технічного оснащення, ефективністю прийомів, що застосовуються в процесі догляду за насадженнями, попитом на сировину, її конкурентноздатністю на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Українці споживають набагато менше винограду, ніж жителі інших країн. За рік людина повинна з'їдати 10-12 кг винограду (необхідна норма), українці споживають лише 1 кілограм. А виноград дуже корисний, він містить до 600 фізіологічних речовин. Споживання вина в Україні складає 12 %, тоді як у Франції та Італії – 60%.

Якщо говорити про переваги сортів, то сорти вітчизняної селекції більш стійкі до морозів і витримують -24 - 27 С, на противагу європейським, в яких допустима температура - -22 .

В склад плодоовочево-консервного комплексу України входить вирощування овочів, фруктів і ягід, підприємства консервної і плодоовочево-консервної промисловості, а також обслуговуючі і допоміжні підприємства.

Овочівництво розповсюджене по всій території України, але рівень його концентрації і спеціалізації в різних регіонах різний. На Полісся, наприклад, вирощують здебільшого огірки, морква, столовий буряк і капусту, в Лісостепі - огірки, помідори, цибуля, в Степу - помідори, перець, баклажани. Сама більша концентрація посівів овочевих культур в тих господарствах, що входять в склад сировинний зони консервного заводу, а також розміщені навколо більших міст.

Важлива роль в постачанні населення міст свіжими овочами в міжсезонний період належить парниково-тепличним господарствам. Найбільші площі закритого ґрунту відводяться під овочі в Криму, навколо Києва, Харкова, Донецька, Одеси, Львова.

Садівництво розвивається по всій території України. Тут розповсюджені такі плодово-ягідні культури: яблука, груші, сливи, вишні, черешні, полуниця, малина. В південних районах вирощують абрикоси, персики, інжир. Особливо сприятливі умови для садівництва склалися в Криму, в південному Степі і Закарпатті.

Більша частина овочів, фруктів і ягід споживається в свіжому вигляді, а інша надходить на що переробляють підприємства для виробництва консервів. В Україні склалася певна спеціалізація в виробництві плодоовочевих консервів. Що переробляють підприємства Центру і Заходу виробляють в основному фруктові консерви, а Південний район спеціалізується на виробництві томатних консервів.

За статистичними даними, починаючи з 2005 року, виробництво овочів в Україні стабільно зростало, за винятком 2010 року, і в 2009-му зросло порівняно з 2000 роком у 1,4 раза. У 2010 році воно знизилося на 219 тис.т порівняно з 2009-м, а в 2011 та 2012 роках їхнє виробництво порівняно з 2000-м зросло в 1,7 раза.

Дещо інша тенденція в Україні з виробництвом плодів і ягід. У наведені роки їхнє виробництво зростало порівняно з 2000 роком, але не досягло обсягів (2902тис.т) 1990 року. Навіть за найбільших обсягів у 2011 році це становило 65,3% та у 2012 р. відповідно 69,2% від показника 1990 року.

Однією з проблем в Україні вважається зберігання овочевої продукції. Близько 20% овочів (морква, буряк, капуста, цибуля) не доходить до споживача. Попит на овочі зростає як із боку населення, так і переробних підприємств. Із 1990 до 2009 року споживання основних видів овочів зросло і, починаючи з 2020 року, має бути досягнута його рекомендована норма (158 кг на 1 особу на рік).

В склад виноградно-виноробного комплексу входить виноградарство, промислова переробка винограду, а також підприємства, обслуговуючі ці галузі. Кінцевою продукцією комплексу є свіжий виноград, виноградні вина, виноградний сік, коньяки, що виготовляють з технічних сортів винограду. З відходів переробки одержують різні кислоти, чинбарні речовини, спирт.

Загальна площа виноградних насаджень в 1990 р. Склала 176 тис. га. Основні їхні масиви розміщені в Степовій зоні. Найбільшою концентрацією виноградників характеризується зона передгірних і гірських районів Криму, де створені великі спеціалізовані господарства. Основними виноробними областями є Кримська, Одеська, Херсонська, Миколаївська і Закарпатська. Тут зосереджене більш 90% виноградних насаджень України.

Виноград - малотранспортабельний продукт, тому виробництва первинної його переробки розміщені поблизу від сировинних баз. Промислову переробку винограду здійснюють в основному радгоспи-заводи. Підприємства по виробництву коньячного спирту розміщені поруч з заводами первинного виноробства, т. . В районах вирощування винограду. Заводи вторинного виноробства і шампанських вин розміщені в основному в районі споживання готової продукції (Одеса, Київ, Донецьк). Маслобійно-жировий комплекс України спеціалізується в основному на виробництві і переробці насіння соняшника. Посівні площі соняшника в 1990 г. Займали 1636 тис. Га, що склало більш 20% всіх посівних площ маличних культур. Окрім соняшника, в маслобійно-жировій промисловості використовується насіння льону-довгунця, клещевини, коноплі, рапсу, а також відходи деяких сільськогосподарських продуктів.

5. Економіка виробництва кормів

Роль галузі кормовиробництва для нових агроформувань різних форм власності зростає: по-перше, забезпеченість кормами є лімітуючим фактором реалізації генетичного потенціалу продуктивності сільськогосподарських тварин і птиці, по-друге, з економічної точки зору корми є важливою статтею витрат у тваринництві. Так, за даними НІД кормів УААН, у 2001 році серед усіх матеріальних затрат, що увійшли в собівартість продукції сільськогосподарського виробництва в цілому, корми склали 3491,6 млн. грн., або 28,9%; в собівартості продукції тваринництва - 71,7%. Отже, від забезпечення кормами та їх якості залежить рівень продуктивності тваринництва та конкурентоспроможність продукції на ринку. Однак за даними Державного комітету статистики України, останніми роками дефіцит кормового білка становить 25-30%, що потребує нового підходу та суттєвих змін у формуванні кормової бази.

Багаторічними дослідженнями доведено, що у кормовиробництві відбуваються значні зміни структурного характеру. Так, за останні 10 років (від 1991 до 2000), за даними Держкомстату України, площі кормових культур в Україні зменшилися від 11,5 до 7,1 млн. га, відповідно частка їх у загальній посівній площі сільськогосподарських культур зменшилась від 36,1 до 25,9%. При цьому в 1991-1996 роках зазначений показник характеризувався стабільністю і, наприклад, у 1994 році становив 38,3%, а потім (1997-2000 рр.) різко зменшився, зокрема у Лісостепу на 25%. Останніми роками в Україні значними темпами відроджує галузі тваринництва - зростає значення наросування обсягів виробництва кормів та поліпшення їх якості.

Загальна площа земельних ресурсів України становить 60 млн. 354 тис. га, у тому числі сільськогосподарських угідь - 41 млн. 817 тис. га, серед яких: орні землі - 32 млн. 537 тис. га, сіножаті - 2 млн. 407 тис. га, пасовища - 4 млн. 523 тис. га.

За даними науково-дослідних установ України, вирішальну роль у збільшенні обсягів виробництва різних видів повноцінних кормів повинне відігравати польове кормовиробництво, одним із ресурсів інтенсифікації якого є оптимізація посівних площ кормових культур. Поліпшення структури посівних останніх повинне спрямовуватись на

розширення площ бобових трав у кормовій групі до 50%. Належну увагу слід приділяти впровадженню бобових та бобово-злакових сумішок, адаптованих до конкретних ґрунтово-кліматичних умов. Рекомендується впроваджувати люцерну посівну як найменш енергозатратну високопродуктивну білкову культуру в усіх сівозмінах: кормових, ґрунтозахисних, польових і на запільних ділянках. На землях із близьким рівнем залягання ґрунтових вод та підвищеною кислотністю доцільно висівати конюшину та конюшино-злакові сумішки. На еродованих та схилових ґрунтах ефективними будуть посіви еспарцету, який за невибагливістю до родючості ґрунту та посухостійкістю значно переважає люцерну і конюшину.

Для стабільного виробництва кормів та поліпшення їх якості важливо розширювати площі проміжних озимих культур та їх сумішок - жита і тритикале з викою та озимими капустяними. Такий посів забезпечує високі продуктивність та якість корму за рахунок збільшення збору кормових одиниць та перетравного протеїну. Належну увагу слід приділяти і поукісним посівам, котрі дозволяють ефективніше використовувати кормову площу. Вони не лише забезпечують тварин високоякісним зеленим кормом, але й є основою для створення сировинного конвеєру для заготівлі консервованих кормів. Значним резервом, у цьому аспекті, є використання однорічних зернобобових культур: сої, гороху, кормових бобів. Цінність їх в агротехнічному значенні та в тому, що вони дозволяють збалансувати концентровані корми за протеїном та незамінними амінокислотами.

У 2002 році було вироблено 23,8 млн. т кормових одиниць, що порівняно з 1995-м удвічі менше. Основними чинниками спаду виробництва кормів в Україні слід вважати недосконалу структуру посівних площ кормових культур, яка не відповідає оптимальній як в цілому по Україні, так і в різних її ґрунтово-кліматичних регіонах. Винятком є площі посіву кукурудзи на силос і зелений корм, які займають 30%. Близькими до оптимальних є посіви багаторічних трав, які становлять у кормовій групі 40%, тоді як за науково обґрунтованою нормою повинні становити 50%.

Суттєвим недоліком у роботі галузі є використання старовікових посівів багаторічних трав, зменшення площ яких дозволить істотно поліпшити роботу галузі. Старовікові посіви багаторічних трав із строком використання 5 і більше років займають в Україні 18%, що є причиною зниження урожайності зеленої маси багаторічних трав порівняно з 1990 р. майже вдвічі та заготівлі сіна в обсязі 25-48 % від потреби. Важливим резервом у цьому напрямі є розробка заходів щодо зменшення дефіциту насіння багаторічних трав, який негативно позначається на роботі як польового, так і лучного кормовиробництва. Наслідком цього стало скорочення обсягів проведення робіт із докорінного та поверхневого поліпшення, які, перш за все, залежать від кількісного і видового складу насіння багаторічних трав.

Незважаючи на те, що виробництво кормів на луках і пасовищах є найменш затратним, у господарствах України воно складає лише 5% усього валового надходження, тоді як у країнах Європи - 45-50%. У зв'язку з цим в Україні прийнята урядова програма вилучення з інтенсивного обробітку 10 млн. га орних земель, 900 тис. га розораних і сильно еродованих схилів та переведення їх під заліснення й залуження. Тому найближчими роками слід спрямувати всі можливі заходи на здешевлення та збільшення обсягів виробництва кормів у достатньому асортименті та високої якості, що дозволить забезпечити 40-45 ц к. од. на 1 умовну голову на рік.

Нарощування обсягів виробництва продукції тваринництва передбачає першочергове розв'язання проблеми кормової бази з метою повної реалізації генетичного

потенціалу продуктивності тварин. В Україні є всі можливості для забезпечення тваринництва необхідними кормами, а комбікормової промисловості сировиною. Потрібно відновити роботу комбікормової промисловості й переорієнтувати її на випуск переважно преміксів, кормових добавок і спеціальних сумішей, щоб можна було виробляти комбікорми безпосередньо у господарствах.

Невідкладним завданням є врегулювання системи економічних відносин між виробниками комбікормів і господарствами-споживачами, розробка державних стандартів та забезпечення виробництва комбікормів, преміксів і кормових добавок для різних вікових і технологічних груп тварин. З метою повнішого постачання підприємств комбікормової промисловості сировиною для виробництва комбікормів запровадити регіональні контракти по заготівлі фуражного зерна та білкової сировини.

Програми з кормовиробництва мають передбачати застосування найменш енергозатратних технологій вирощування й заготівлі кормів, найповніше використання потенціалу природних кормових угідь, створення багаторічних пасовищ, розширення посівів і підвищення валових зборів високобілкових культур.

У лісостеповій зоні доцільно виробляти 32 млн. т корм. од. Проблема забезпечення тваринництва кормами повинна вирішуватись за рахунок оптимізації структури посівних площ, зокрема кормових культур, збільшення виробництва протеїну, створення нових сортів і гібридів кормових культур, удосконалення їх насінництва, підвищення ефективності використання меліорованих земель, інтенсифікації лучного кормовиробництва.

Велике значення у відродженні тваринницьких галузей має поліпшення племінної справи. Необхідно реформувати систему селекційно-племінної роботи в тваринництві відповідно до Закону України “Про племінну справу у тваринництві”, насамперед в таких напрямках:

- удосконалення структури управління селекційно-племінною роботою та формування державної племінної інспекції;
- запровадження державної підтримки племінної справи у тваринництві і птахівництві;
- проведення селекційно-племінної роботи відповідно до програми селекції в тваринництві та птахівництві;
- поширення системи селекційно-племінної роботи на тваринництво у фермерських і особистих селянських господарствах.

Подумайте над запитаннями:

1. У чому полягає народногосподарське значення виробництва зерна і який сучасний рівень його виробництва?
2. Які зернові культури займають провідне місце в зерновому балансі країни?
3. Які показники характеризують розвиток виробництва зерна?
4. Які чинники зумовлюють зниження трудомісткості виробництва зерна?
5. У чому особливість овочівництва як галузі рослинництва?
6. В яких природно-економічних зонах і областях України розміщено виробництво товарної картоплі?
7. Який рівень економічної ефективності виробництва картоплі, овочів відкритого і закритого ґрунту?
8. Основні заходи щодо дальшого розвитку та підвищення ефективності виробництва картоплі і овочів.

9. Розміщення і розвиток виробництва плодів, ягід і винограду.
10. Які особливості садівництва і виноградарства як галузей сільського господарства?
11. Продуктивність праці, собівартість і рентабельність у садівництві та виноградарстві.
12. Які чинники впливають на ціну реалізації плодів, ягід і винограду?
13. Що таке кормова база і яке її значення у розвитку тваринництва?
14. Сучасний стан розвитку кормової бази.
15. Які джерела кормових ресурсів в Україні?
16. Які показники визначають економічну оцінку кормових культур, кормів і раціонів?
17. Який стан виробництва та ефективність використання комбикормів?
18. Які основні напрями інтенсифікації кормовиробництва?

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Державна та цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року.

Закон України Про державний контроль за використанням та охороною земель (19 червня 2003 року).

1. Андрійчук В.К. Економіка аграрних підприємств: Підручник.-2-ге вид., доп. і переробл. / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2004. – 624с.
2. Економіка аграрного підприємства: Підруч. для екон. і технол. спец. аграр. вищ. навч. Зал. I-II рівнів акредитації / С.І. Михайлов, В.В. Ярова, Г.В. Заєць та ін.; За ред. С.І. Михайлова. – К.: Укр. Центр духов. Культури, 2004. – 396 с.
3. Ольховіков О.В., Грицишин О.Б. Основи економіки агропромислового виробництва: Підруч. / За ред. В.В. Паржинського – К.: Пед. Преса, 2005. – 320 с.
4. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу: Підручник. – К.: КНЕУ, 2001. – 382 с.
5. Основи аграрної економіки: Підручник / В.П. Галушко, Гвідо Ван Хуленбрук, О.А. Ковтун та ін.- К.: Вища освіта, 2003. – 399с.
6. Економіка підприємства: Підручник / за заг. Ред.. С.Ф. Покропивного. – Вид. 2-ге, перероб. та доп.- К.: КНЕУ, 2005. – 528 с., іл..
7. Економіка підприємства: навчальний посібник / Д.І. Рижмал, Г.Я. Криворучко, Г.Я. Віннічук, М.Т. Пилявець. – К.: Аграрна освіта, 2011. – 531с.
8. Економіка сільського господарства: Навч. посібник / Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А. та ін.; За ред. В.К. Збарського і В.І. Мацибори. – К.: Каравела, 2009.- 264с.
9. Аграрна економіка і ринок.: Підручник / Іванух Р. А., Дусановський С. Л., Білан Є. М. - Тернопіль: "Збруч", 2003. -
10. Лукінов І. І. Регулюючі ринкові і державні механізми в агробізнесі в Україні // Соціально-економічна ситуація та шляхи подолання кризового стану в агропромисловому комплексі України.- К.: ІАЕ, 1999.- С. 4-6.
11. Економіка АПК.